

กระบวนการเผยแผ่คริสต์ศาสนา โปรเตสแตนต์ในสังคมไทย

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นอกจากจะมีกระแสของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นเนื่องจากปัจจัยภายในบางประการดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 3 ในช่วงสมัยนี้สังคมไทยยังต้องเผชิญกับพลังกดดันจากภายนอก นั่นคือการแผ่ขยายอำนาจของชาติจักรวรรดินิยมตะวันตก โดยเฉพาะช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งจะมีผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองไทยที่คลี่คลายเรื่อยมาอยู่ไม่น้อย และในช่วงเดียวกันนี้ได้มีกระบวนการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทย โดยมีความมุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนสังคมไทยจากสังคมที่นับถือพุทธศาสนาไปเป็นสังคมที่นับถือคริสต์ศาสนาตามอุดมการณ์ของตน การเข้ามาของมิชชันนารี จึงนับเป็นการเผชิญหน้าทางความคิดอย่างแหลมคมระหว่างตัวแทนแนวความคิดของสังคมไทยกับตัวแทนแนวความคิดของสังคมตะวันตกท่ามกลางสภาวะการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมไทย ดังนั้นการศึกษาแนวคิดและบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในบริบททางประวัติศาสตร์และสังคมไทยในช่วงสมัยนี้ จะเป็นส่วนที่ช่วยให้เข้าใจถึงลักษณะกระบวนการถ่ายทอดวิทยาการตะวันตกของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทย และการรับวิทยาการตะวันตกของสังคมไทยสมัยเริ่มแรกอย่างชัดเจนและลึกซึ้ง

การศึกษารูปแบบของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยที่ผ่านมา มักจะมองมิชชันนารีในลักษณะที่ตัดขาดจากสภาพเงื่อนไขทางสังคมตะวันตก (โดยเฉพาะสังคมอเมริกัน ซึ่งเป็นแหล่งใหญ่เพียงแหล่งเดียวที่ส่งมิชชันนารีเข้ามาในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงรัชกาลที่ 5) ทำให้การวิเคราะห์บทบาทของมิชชันนารีไม่อาจเข้าถึงแนวคิดหรืออุดมการณ์ของมิชชันนารีอย่างแท้จริง และอาจจะเข้าใจความพยายามของมิชชันนารีในการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยให้เป็นสังคมที่นับถือคริสต์ศาสนา ได้ยาก จนในที่สุดมักจะสรุปว่ามิชชันนารีประสบความสำเร็จในการปฏิบัติงานของตนในสังคมไทย เนื่องจากมีคนในสังคมไทยยอมรับเชื่อเป็นคริสเตียนน้อยมาก ทั้งที่การปฏิบัติงานของมิชชันนารีในช่วงสมัยนี้ มีส่วนกระตุ้นสังคมไทยให้ยอมรับสิ่งที่เป็นวัฒนธรรมตะวันตกหลายด้าน และนับเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประวัติศาสตร์ไทย และหากพิจารณาถึงบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในมุมมองอีกด้านหนึ่ง อาจนับได้ว่าเป็นความสำเร็จระดับหนึ่งของกระบวนการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

ในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของสหรัฐอเมริกาด้วย ซึ่งเป็นลักษณะปฏิสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ยุคร่วมสมัยที่น่าสนใจยิ่ง

การศึกษาในบทนี้ จึงมุ่งความสนใจต่ออุดมการณ์และแรงผลักดันในการเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยซึ่งรวมถึงกระบวนการและวิธีการนำวิทยาการตะวันตกเข้าสู่สังคมไทยภายใต้แนวคิดหลักคือการเผยแพร่คริสต์ศาสนา (ที่ได้ปฏิบัติโดยตรงอยู่แล้ว) ทั้งนี้เพื่อเป็นส่วนวิเคราะห์ให้เข้าใจลักษณะการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยที่เป็นผลกระทบจากบทบาทของมิชชันนารีอย่างมีระบบ ดังจะเสนอรายละเอียดต่อไปข้างหน้า

อุดมการณ์และแรงผลักดัน ในการเผยแพร่คริสต์ศาสนา

ประวัติศาสตร์การเผยแพร่คริสต์ศาสนาในสยามโปรเตสแตนต์ในประเทศไทยเริ่มขึ้นพร้อมกับการแผ่ขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตกเข้ามายังแถบทวีปเอเชีย ซึ่งทวีความรุนแรงและก้าวร้าวยิ่งขึ้น ในกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 และไทยเป็นส่วนหนึ่งที่ตกอยู่ภายใต้ภัยคุกคามนี้เช่นกัน การเข้ามาของมิชชันนารีในสมัยนี้จึงเป็นสิ่งชวนให้คิดว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการล่าอาณานิคมของชาติมหาอำนาจตะวันตกหรือไม่ เพราะมีความจริงหลายประการที่เกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก เช่น การเริ่มต้นกระบวนการเผยแพร่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในเอเชีย เริ่มขึ้นพร้อม ๆ กับกระบวนการล่าอาณานิคม โดยมีแหล่งกำเนิดจากที่เดียวกัน มีวัฒนธรรมและศาสนาเดียวกัน ทั้งมิชชันนารีและนักล่าอาณานิคม...มีผิวขาวเหมือนกันและมาในเรือรุกรานล่าเดียวกัน...¹การทุ่มเทความพยายามก็นับเป็นพฤติกรรมที่น่าสงสัย เพราะกว่าที่มิชชันนารีจะสามารถชักนำคนไทยให้

¹แนวคิดนี้ได้รับจากศาสนาจารย์เฮอเบิร์ท สวอนสัน จากประสบการณ์การวิจัยประวัติศาสตร์มิชชันนารีอเมริกันในประเทศไทย และจากแนวคิดในวิทยานิพนธ์เรื่อง "This Heathen People : The Cognitive Sources of American Missionary Westernization Activities in Northern Siam, 1868-1889" ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอเมริกัน มหาวิทยาลัยแมริแลนด์ สหรัฐอเมริกา

¹Maen Pongudom, "Apologetic and Missionary Proclamation. . .," p. 30.

หันมานับถือคริสต์ศาสนาได้คนแรกต้องใช้เวลากว่า 30 ปี² และยังคงมีการทุ่มเทต่อพันธกิจดังกล่าวต่อไปอีก ดังจะเห็นได้จากการที่มิชชันนารีโปรเตสแตนต์จากสหรัฐอเมริกาหลังไหลเข้ามายังเมืองไทยมากยิ่งขึ้นภายหลังจากปี พ.ศ.2403 มีการประมาณว่าในกลางพุทธศตวรรษที่ 25 มีชาวอเมริกันในประเทศไทย 164 คน ในจำนวนนี้มีถึง 152 คน (95 เปอร์เซ็นต์) เป็นมิชชันนารี³ และจากการสำรวจศึกษาเอกสารการบันทึกของมิชชันนารีรุ่นแรก ๆ ที่เข้ามายังเมืองไทยโดย ดร. โด널ด์ ซี. สจอร์ต แสดงให้เห็นว่ามิชชันนารีเหล่านั้นเป็นผู้มีคุณวุฒิดี สามารถที่จะสร้างความมั่งคั่งและสร้างฐานะของตนเองอันมั่นคงในสังคมได้ แต่กลับสนใจอุทิศตนเองต่องานมิชชันนารีในต่างแดน⁴ ความพยายามและการทุ่มเทของมิชชันนารีเช่นนี้ สะท้อนถึงอุดมการณ์และแรงผลักดันที่มีต่อกระบวนการเผยแพร่คริสต์ศาสนาของตนในสังคมไทยอยู่ไม่น้อย

อุดมการณ์และแรงผลักดัน : กระบวนการมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมตะวันตก

การศึกษาถึงอุดมการณ์และแรงผลักดันของกระบวนการมิชชันนารีในสังคมตะวันตก หมายถึงการศึกษาสภาพทั่วไปของสังคมตะวันตกที่จะหล่อหลอมแนวคิดของมิชชันนารีในการเดินทางไปประกาศคริสต์ศาสนายังที่ต่าง ๆ ทั่วโลก โดยเฉพาะการมุ่งประเด็นสนใจต่อสภาพทั่วไปของสังคมอเมริกัน ที่เป็นแหล่งหล่อหลอมอุดมการณ์และผลักดันให้มิชชันนารีส่วนหนึ่งเดินทางมาเผยแพร่คริสต์ศาสนาท่ามกลางสังคมไทย ทั้งยังได้แสดงถึงพลังของอุดมการณ์ที่พยายามชักนำสังคมไทยให้เป็นสังคมคริสต์ศาสนาโดยวิธีการต่าง ๆ ในสภาพเงื่อนไขของความคิดขณะนั้น

Kenneth Scott Latourette ผู้ผลิตงานขนาดมหึมาทางประวัติศาสตร์คริสต์ศาสนา ได้ให้ทรรศนะถึงสภาพโดยทั่วไปของสังคมตะวันตกในช่วงสมัยกลางพุทธศตวรรษที่ 24 จนถึงระยะ

²Kenneth E. Wells, History of Protestant Work in Thailand 1828-1958 (Bangkok : Church of Christ in Thailand, 1958), p. 2.

³Virginia Thompson, Thailand : The New Siam (New York: The MacMillan Company, 1941), p. 204.

⁴Lord, Mo Bradley and Thailand, p.37.

สงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อการถือกำเนิดและความเป็นไปของกระบวนการมิชชันนารีในสังคมตะวันตกว่า ในรอบศตวรรษตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นยุคสมัยที่แสดงถึงปรากฏการณ์ของความเฟื่องฟูด้านความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติสากล โดยแยกได้ออกไปหลายแขนง มีทั้งกายภาพ เคมี และชีววิทยา ความเฟื่องฟูของความรู้ทางวิทยาศาสตร์และความรู้พิเศษเฉพาะด้าน ทำให้มนุษย์ปรารถนาที่จะสำรวจถึงความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ธรรมชาติสากลท่ามกลางสิ่งต่าง ๆ ที่ตนได้กระทำขึ้น และจากความเฟื่องฟูของความรู้นี้ มนุษย์ได้ประดิษฐ์เครื่องจักรกลสำหรับการผลิตด้านอุตสาหกรรม ประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องจักรกลทางด้านวิทยาศาสตร์และเครื่องมือการสื่อสารที่พัฒนาอย่างรวดเร็วกว่าช่วงสมัยที่ผ่านมา สิ่งเหล่านี้จะอำนวยความสะดวกในการติดต่อสื่อสารและการขนส่งผลผลิตไปยังดินแดนต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็วกระจายไปสู่ทุกมุมโลกอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ในประวัติศาสตร์

ความเฟื่องฟูของความรู้และสิ่งประดิษฐ์กรรมทางวิทยาศาสตร์ดังกล่าวนี้ เป็นกระบวนการที่เด่นชัดของพัฒนาการของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) เป็นยุคสมัยของความเป็นเหตุผลเชิงประจักษ์ แม้ว่าแนวคิดนี้จะเกิดขึ้นในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา แต่ในยุคกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ผู้คนในสังคมตะวันตกต่างชื่นชมและหลงใหลต่อวิธีการทางวิทยาศาสตร์พุ่งขึ้นอย่างรวดเร็ว เกิดแนวความคิดอิสระในปัจเจกบุคคลที่จะแสวงหาความจริงโดยปราศจากการครอบงำของความคลั่งใคล้และอคติ

พัฒนาการทั้งสามด้านที่กล่าวมานี้ มีผลกระทบต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของสังคมตะวันตก เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรมซึ่งจะเป็นปัจจัยหลักที่เกิดการปฏิวัติทางอารยธรรมทุก ๆ ด้าน เกิดความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว เกิดระบบโรงงานอุตสาหกรรม การเพิ่มจำนวนประชากร การเปลี่ยนแปลงในเมืองใหญ่ซึ่งจะแตกต่างจากเขตชานเมืองหรือชนบทที่ชัดเจนกว่ายุคสมัยก่อน ระบบการศึกษาเปลี่ยนเข้าสู่การเรียนรู้ในสาขาใหม่ ๆ ที่นำไปสู่ความก้าวหน้าของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ยิ่งขึ้นและเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานสำหรับการใช้ชีวิตในยุคเครื่องจักรกลนี้ ระบบครอบครัวแบบจารีตเริ่มพังทลายลงและเปลี่ยนเข้าสู่ชุมชนแบบสังคมอุตสาหกรรม การขยายตัวด้านจักรกล ทำให้มนุษย์มีโอกาสเช่นฆ่าทำลายล้างซึ่งกันและกันได้ง่ายและรวดเร็ว การดำเนินชีวิตธรรมดาทั่วไปถูกทำให้เกิดความยุ่งเหยิงเนื่องจากความขัดแย้งทางอาวุธ ขณะเดียวกันโลกที่เคยแยกกันอยู่เป็นส่วน ๆ ถูกนำมาใกล้ชิดกันทั้งด้านวัฒนธรรมและความเป็นชาติ

ในยุคสมัยที่เกิดการปฏิวัติด้านต่าง ๆ ในสังคมตะวันตกที่ถูกกระตุ้นโดยแนวคิด วิธีการทางวิทยาศาสตร์และเครื่องจักรกล ส่วนหนึ่งได้ก่อให้เกิดพัฒนาการของ "อุดมการณ์" ต่าง ๆ ที่ตรงกันข้าม

และนำไปสู่ความขัดแย้ง พัฒนาการของสังคมตะวันตกจากขั้นตอนแรกจนกระทั่งตลอดยุคสมัยของเครื่องจักรกล (คริสต์ศตวรรษที่ 19) เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับ "อุดมการณ์" สามประการคือ ลัทธิปัจเจกชนนิยม (Individualism) ระบบเศรษฐกิจแบบเสรี (Laissez-faire economy) และลัทธิทุนนิยม (capitalism) แนวคิดทั้งสามนี้เป็นส่วนจำเป็นที่อยู่ภายใต้ลัทธิการเมืองแบบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นกระแสหลักทางการเมืองของดินแดนตะวันตกยุคสมัยนี้ ที่เปิดทางให้ทุกคนแสวงหาโอกาสของชีวิตที่ดีกว่า แม้จะเกิด "อุดมการณ์" ใหม่ที่ตรงกันข้ามคือลัทธิสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ แต่โดยพื้นฐานแล้ว แนวคิดนี้เกิดจากการแสวงหาโอกาสชีวิตที่ดีกว่าและเป็น "อุดมคติ" ที่ต้องการให้มนุษย์ทุกคนได้รับความอุดมสมบูรณ์มากกว่าที่จะแสวงหาได้จากแบบประชาธิปไตย ลัทธิปัจเจกชนนิยมซึ่งได้แพร่หลายในสังคมตะวันตกเวลานั้น พร้อมด้วยปัจจัยของกระแสทางภูมิปัญญาในสมัยเดียวกันที่ยังมีอิทธิพลสืบเนื่องต่อมา เช่นแนวคิดตรรกนิยม (rationalism) ที่เป็นกระแสภูมิปัญญาสำคัญของสมัยก่อนหน้านี (คริสต์ศตวรรษ ที่ 18) สามารถเข้ากันได้กับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ส่วนแนวคิดจินตนิยม (Romanticism) ที่โดดเด่นขึ้นมาในช่วงสมัยเดียวกับแนวคิดตรรกนิยมก็ยังคงปรากฏอยู่ ซึ่งเป็นแนวคิดตรงกันข้ามกับตรรกนิยมแต่เป็นแนวคิดที่ไม่ฝืนถึงสิ่งที่ดีกว่า นั่นคือแนวคิดจินตนิยมจะเป็นความเชื่อเรื่องพัฒนาการ ไปสู่สิ่งที่สูงกว่าจากรูปแบบและสภาพของชีวิตที่ต่ำต้อยและสัมพันธ์อย่างแนบแน่น ในความก้าวหน้าของเผ่าพันธุ์มนุษย์ไปสู่ระดับของอารยธรรมที่สูงส่งขึ้นไปเรื่อย ๆ อันเป็นแนวคิดที่แทรกซึม ในจิตสำนึกเป็นอุดมคติของสังคมตะวันตกอย่างกว้างขวาง

ลักษณะเฉพาะที่สำคัญของสังคมตะวันตกในระยะกลางพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา อีกประการหนึ่งคือลัทธิชาตินิยมที่นำไปสู่ความไม่ฝืนที่ติและจักรวรรดินิยม ซึ่งมีพัฒนาการจากรากเหง้าของแนวคิดในตอนต้นของพุทธศตวรรษที่ 24 และตั้งมั่นคงในช่วงศตวรรษต่อมา ลัทธิชาตินิยมของช่วงสมัยนี้ นำไปสู่การรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางการเมืองของชน ในชาติของอิตาลี และเยอรมนี แต่กระนั้นก็ดี ลักษณะเฉพาะของสังคมตะวันตกในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 คือการเกิดสันติสุข ไม่มีสงครามที่รุนแรงนับตั้งแต่ภายหลัง พ.ศ.2358(ค.ศ.1815 หรือภายหลังสงครามนโปเลียนครั้งที่ 2) จนถึงสงครามโลกครั้งที่ 1 ลักษณะการแผ่ขยายอำนาจของชาติมหาอำนาจตะวันตกในช่วงสมัยนี้ เป็นการทำให้สงครามปราบปรามการต่อต้านของประชาชนที่ไม่ใช่ชาติยุโรป แต่ขณะที่การสงครามหลายครั้งได้แสดงถึงการทำลายล้างทางวัฒนธรรมของชาติที่ไม่ใช่ยุโรป แต่ก็ไม่มีภาวะติดพันของสงครามที่ยาวนาน และไม่นำมาซึ่งความสิ้นเปลืองทั้งในชาติตะวันตกหรือชาติที่ไม่ใช่ยุโรปที่สำคัญ สันติสุขของช่วงศตวรรษนี้เกิดขึ้นพร้อมกับความเจริญอีกด้านหนึ่งคือความเจริญรุ่งเรืองด้านวัตถุที่พุ่งขึ้นอย่างรวดเร็วในซีกโลกตะวันตก จึงนับเป็นช่วงสมัยที่เจริญสมบูรณ์ยิ่งของสังคมตะวันตก

จากสภาพของสันติสุขและความรุ่งเรืองด้านวัตถุดังกล่าว ก่อให้เกิดความรู้สึกของการมองโลกในแง่ดี (optimism) เนื่องจากสภาพทั่วไปของสังคมตะวันตกที่ผ่านมาต้องตกอยู่ในสภาวะของการเปลี่ยนแปลงทางสถาบันและวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว จนทำให้เกิดความรู้สึกหวั่นกลัวต่อภัยพิบัติที่จะมาในเบื้องหน้าและถูกผลักดันให้เข้าสู่สภาพหมดหวังในช่วงของสภาวะตกต่ำทางเศรษฐกิจ เมื่อเกิดความมั่งคั่งเพิ่มพูนอย่างรวดเร็ว มีการค้นพบอาณาจักรของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติใหม่ ประดิษฐ์กรรมใหม่ ๆ การขยายตัวอย่างรวดเร็วด้านอาณานิคมและการค้า รวมทั้งการเปิดดินแดนและพัฒนาดินแดนที่ค้นพบใหม่ นำมาซึ่งความสำนึกที่ตื่นเต็นต่อความคาดหวังและความสำเร็จในอนาคตข้างหน้า โดยหวังว่าจะสามารถจัดปัญหาและภัยคุกคามทั้งปวงออกไปได้ เช่นความเจ็บป่วย การให้การศึกษาและการสร้างแผนการต่าง ๆ ที่จะเป็นการสร้างสันติภาพของโลกให้ปรากฏขึ้นเพื่อขับไล่สิ่งที่ศัตรูของมวลมนุษย์ คือความอดอยาก ความยากจน โรคภัยคุกคาม ความไม่รู้หนังสือและสงคราม⁵ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวในช่วงสมัยนี้เป็นแนวคิดที่มุ่งหวังผลให้เกิดขึ้น ในสังคมตะวันตกเป็นหลัก

ลักษณะและกระบวนการเคลื่อนไหวของสังคมตะวันตกที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นสิ่งที่มีต้นกำเนิดในซีกโลกตะวันตกที่แสดงออกถึงการพัฒนอย่างกว้างใหญ่ไพศาล แต่อย่างไรก็ดี ในช่วงสมัยนี้มีสิ่งสำคัญคือการขยายตัวของชนชาติยุโรปตะวันตกและภาคเหนือไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของโลก ทั้งโดยการใช้อำนาจทางการเมืองและการค้า เช่นในแถบแอฟริกา เอเชีย และประเทศแถบมหาสมุทรแปซิฟิก ซึ่งดินแดนในส่วนต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่จะถูกแก้ไขดัดแปลงไปโดยวัฒนธรรมยุโรปอันเป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นและมองเห็นได้ในช่วงเวลาต่อมา

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมตะวันตกในยุคสมัยรอบศตวรรษของกลางพุทธศตวรรษที่ 24 มีผลกระทบต่อคริสต์ศาสนาอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะการได้รับการท้าทายจากความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์และการปฏิบัติอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้คนในสังคมตะวันตกเกิดความเชื่อมั่นในตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาการนำทางศาสนาดังแต่ก่อน และความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมจารีตไปสู่สังคมแบบอุตสาหกรรม ทำให้วิถีชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางศาสนาลดน้อยลงไปหรือแทบจะไม่มีโอกาสเลย ยกเว้นสังคมชนบทที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่เพียงเล็กน้อยที่ยังคง

⁵Kenneth Scott Latourette A History of the Expansion of Christianity (New York : Harper and Brothers Publishers, 1941), 4 : 9-13.

คริสต์ต่อคริสต์ศาสนาอย่างเข้มแข็ง⁶ ขณะเดียวกันความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมตะวันตกก็มีส่วนทำให้คริสต์ศาสนาแผ่กระจายไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของโลก โดยการนำของ "มิชชันนารี" ที่เกิดจากจิตสำนึกของความยิ่งใหญ่ของคริสต์ศาสนาว่าเป็นที่มาของความเจริญทางอุตสาหกรรม ความรู้ใหม่ และวิธีการทางวิทยาศาสตร์ จิตสำนึกนี้กระตุ้นให้มิชชันนารีนำคริสต์ศาสนาไปเผยแพร่ยังที่ต่าง ๆ โดยแผ่กระจายไปพร้อมกับความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีด้านคมนาคมและการขยายตัวด้านการค้าและลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก ซึ่งจะสนับสนุนมิชชันนารีให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างลึกซึ้งทั้งด้านเงินทุนและการคุ้มครองความปลอดภัย⁷ อีกทั้งจากบรรยากาศของทัศนคติที่มองโลกในแง่ดีและการมุ่งหวังความสัมฤทธิ์ผล ทำให้เกิดแนวคิดในเรื่องการทำให้โลกทั้งหมดนับถือคริสต์ศาสนาโดยชนรุ่นปัจจุบัน อันเป็นอิทธิพลของโลกทัศน์ที่เกิดขึ้นในสังคมตะวันตกสมัยนั้นด้วย

หากพิจารณาโดยเฉพาะถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงในสังคมตะวันตกที่มีต่อกระบวนการมิชชันนารีจะพบว่าเกิดกับฝ่ายโปรเตสแตนต์มากกว่าคาทอลิก และเกิดในประเทศที่เป็นผู้นำการปฏิวัติอุตสาหกรรมคืออังกฤษและสหรัฐอเมริกา⁸ ซึ่งเป็นแหล่งสำคัญที่มีมิชชันนารีออกไปเผยแพร่คริสต์ศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ พร้อมกับการขยายดินแดน การค้า อุตสาหกรรมและวิทยาการอันเป็น "ชีวิตใหม่" ที่ก่อให้เกิดความประทับใจและ "จิตสำนึกที่ดี" ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการมิชชันนารีขึ้น ถึงแม้ว่าความเปลี่ยนแปลงจะทำลายต่อความเชื่อของคริสเตียนให้ปรับทัศนคติและโครงสร้างให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง แต่ขณะเดียวกันก็เกิดการ "ฟื้นฟูด้านจิตวิญญาณ" อย่างมีพลังที่แท้จริงในคริสตจักรเนื่องด้วยความเป็นห่วงต่อการปฏิบัติกิจและการยึดมั่น

⁶Ibid., p. 16-17.

⁷Ibid., p 18-19. see also Alec R. Vidler The Church in an Age of Revolution (New York : Pequin Books, 1974), p. 247.

*"the evangelization of the world in this generation" เป็นคำขวัญที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนี้ มีความหมายว่าคริสเตียนแต่ละรุ่นควรจะต้องให้ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อศรัทธาในคริสต์ศาสนาแก่มนุษยชาติร่วมสมัย ซึ่งจะเป็นที่ยึดถือขององค์กรมิชชันนารีในยุคสมัยดังกล่าว

⁸Latourette, A History of the Expansion of Christianity, 4 : 19.

ต่อคำสอนทางศาสนาและความห่วงใยต่อคนในสังคม โดยถือเป็น "จิตสำนึกที่ดี" ของคริสตจักร จึงปรากฏเป็นกระบวนการและสถาบันใหม่ที่มีจิตสำนึกต่อภารกิจในการนำ "ข่าวประเสริฐ" (the Gospel) ไปสู่ทุกชนชาติอย่างไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์⁹ แรงกระตุ้นนี้มีผลมาถึงสังคมไทยจากการถือกำเนิดของ London Missionary Society (ก่อตั้งในปี พ.ศ.2338) ซึ่งเป็นสมาคมทางศาสนาสมาคมหนึ่งที่มิชชันนารีในสังกัดได้เดินทางมายังเมืองไทยครั้งแรกในปี พ.ศ.2371 และเป็นมิชชันนารีคณะแรกที่ชักนำให้มิชชันนารีคณะอื่นสนใจเมืองไทยอย่างต่อเนื่องต่อมา

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในซีกโลกตะวันตกในช่วงสมัยกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ได้เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดกระบวนการมิชชันนารีทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม นั่นคือการเกิดจิตสำนึกของนักศาสนาต่อสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปที่มีผลต่อการละทิ้งคริสตจักรของคนในสังคมเนื่องจากต้องมีชีวิตอยู่เคียงกับระบบการผลิตแบบใหม่ และในอีกด้านหนึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นนั้น ทำให้นักศาสนาเกิดความเชื่อมั่นต่ออารยธรรมหรือความเจริญของยุโรปว่าเป็นผลที่มาจากคริสต์ศาสนา ซึ่งเป็นแนวคิดเดียวกับเรื่องความเหนือกว่าทางอารยธรรมที่เกิดขึ้นในกระบวนการล่าอาณานิคมในยุคสมัยเดียวกัน กระบวนการมิชชันนารีสามารถแผ่ขยายออกไปยังดินแดนต่าง ๆ พร้อมกับการขยายอำนาจของชาติจักรวรรดินิยมตะวันตก (โดยเฉพาะอังกฤษที่ได้แผ่ขยายอำนาจมายังซีกโลกตะวันออก) อันเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจอย่างเดียวกัน เป็นที่สังเกตว่า การขยายตัวอย่างฉีกักของกระบวนการมิชชันนารีนี้เกิดขึ้นในช่วงสมัยของ "จักรวรรดินิยม" อย่างเห็นได้ชัด จึงมีข้อเปรียบเทียบที่น่าสนใจว่า การขยายตัวของมิชชันนารีในศตวรรษแรกของประวัติศาสตร์คริสต์ศาสนาได้รับผลที่เอื้ออำนวยประโยชน์จาก "สันติสุขที่อยู่ภายใต้การปกครองจักรวรรดิโรมัน" (Pax Romana) และการขยายตัวของมิชชันนารีในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 (คริสต์ศตวรรษ ที่ 19) ก็ได้รับผลที่เอื้ออำนวยประโยชน์จาก "สันติสุขที่อยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ" (Pax Britannica)¹⁰ และ "สัญลักษณ์" ต่าง ๆ ที่มีความหมายเดียวกัน การเคลื่อนไหวของคริสเตียนและคริสตจักรในช่วงสมัยนี้ จะปรากฏผลสืบเนื่องอย่างเด่นชัดในดินแดนสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดและหล่อหลอมแนวคิดของมิชชันนารีแหล่งใหญ่ที่มีความแตกต่างจากกระบวนการมิชชันนารีในยุโรปบางประการ ดังที่จะศึกษาแนวคิดและลักษณะเฉพาะต่อไป

⁹Vidler, The Church in an Age of Revolution, p.248.

¹⁰Ibid., p.247.

กระบวนการมิชชันนารีในสหรัฐอเมริกา

ประวัติศาสตร์คริสต์ศาสนาในสหรัฐอเมริกาที่เกี่ยวข้องกับการขบวนการมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ มีแนวคิดสืบเนื่องจากรากฐานจารีตของความเข้าใจแนวหนึ่งว่า การค้นพบดินแดนอเมริกาและจัดตั้งอาณานิคมขั้นนั้นเป็นเหตุการณ์การทรงนำของพระเจ้า (Providential event) เพราะเพียง 25 ปีภายหลังจากโคลัมบัสค้นพบดินแดนใหม่ก็ได้เกิดกระบวนการ "โปรเตสแตนต์" โดยการประกาศข้อคัดค้าน 95 ข้อของมาร์ติน ลูเธอร์ ที่เมืองวิตเตนเบิร์ก นับเป็นเหตุการณ์ร่วมสมัยซึ่งอาจกล่าวได้ว่าสอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าวคือ "พระเจ้าทรงปกป้องอเมริกาไว้สำหรับลัทธิโปรเตสแตนต์" และภายหลังเหตุการณ์สำคัญทั้งสองนี้ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเกาะอังกฤษและภาคพื้นทวีปยุโรปทั้งในด้านการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ ตลอดช่วงสามศตวรรษต่อมา ผลักดันให้พวกโปรเตสแตนต์อพยพผู้ดินแดนอเมริกาภายใต้สภาพแวดล้อมและอุดมการณ์ที่แตกต่างจากสังคมเดิมในยุโรป ซึ่งปัจจัยทางด้านศาสนามีส่วนสำคัญต่อการตั้งรกรากในดินแดนใหม่ ทั้งยังเป็นพลังผลักดันให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีพื้นฐานอยู่บน "อุดมการณ์" ทางศาสนาด้วย¹¹ ขณะเดียวกันบริบททางประวัติศาสตร์ของสหรัฐอเมริกาในช่วงสมัยเริ่มแรกก็เป็นปัจจัยหล่อหลอม "อุดมการณ์" ทางศาสนา¹² ที่เป็น "มรดก" ซึ่งจะถูกนำไปปฏิบัติโดยกระบวนการมิชชันนารีทั้งภายในและแก่กระจายออกไปนอกดินแดนอเมริกา

บริบทพื้นฐานทั่วไปทางสังคมของสหรัฐอเมริกา นับเป็นแหล่งรวมของชนจากชาติยุโรปที่แสวงหาโอกาสการดำรงชีวิตที่ดีกว่าและการมีเสรีภาพด้านความคิด ความเชื่อทางศาสนา โดยเฉพาะจุดมุ่งหมายทางศาสนาเป็นปัจจัยกระตุ้นที่สำคัญในการอพยพเข้ามาตั้งรกรากยังดินแดนใหม่นี้ อาทิเช่น กลุ่มพิวริตัน (Puritans) จากเกาะอังกฤษ¹³ และองค์กรทางศาสนาเองยังเป็นแหล่งปัจจัยสนับสนุน

¹¹William Warren Sweet, "Chapter 2 : The European Background," The Story of Religion in America (New York : Harper & Brothers Publisher, 1939), pp. 11-37.

¹²Stephen Neill, A History of Christian Missions, Rev. ed. by Owen Chadwick (Harmondsworth, Middlesex : Penguin Books Ltd, 1986), p. 203-204.

¹³Charles A Beard and Mary R. Beard, History of the United States : A Study in American Civilization Rev. ed. (New York : The MacMillen Company, 1947), p. 20.

ให้คนอพยพเข้าสู่ดินแดนใหม่อีกแหล่งหนึ่งนอกเหนือจากพวกบริษัทการค้าและพวกศักดินาเจ้าที่ดิน (นายทุนเงินกู้) ด้วย¹⁴ อีกทั้งจะเห็นได้ว่า การตั้งรกรากในดินแดนใหม่ต่างอยู่ตามคณะหรือนิกายของตนเอง จากประสบการณ์ของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างคณะและประสบการณ์ของความมีอิสระในการปกครองตนเอง จึงมีความกระตือรือร้นที่จะคุ้มครองสิทธิของตนเองทั้งทางศาสนา (การสร้างขนัตติธรรมทางศาสนา) และการเมือง (การมีรัฐบาลปกครองตนเอง)¹⁵ ซึ่งจะเป็นแนวคิดพื้นฐานของการรวมตัวทางศาสนาและการรวมตัวระหว่างรัฐต่าง ๆ ในด้านการเมืองจนถึงการต่อสู้เพื่อเอกราชจากการปกครองของอังกฤษในสงครามปฏิวัติ

ดินแดนอเมริกันับเป็นดินแดน "โนฟีน" ของนักจาริกแสวงบุญและนักแสวงโชคจากชาติยุโรปนับตั้งแต่ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 22 (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17) เป็นต้นมา เนื่องจากการแตกแยกทางศาสนาในเกาะอังกฤษระหว่างพวกคริสตจักรแห่งอังกฤษ (Church of England) กับพวกแบ่งแยก (Separatist) ที่มีพวกพิวริตันเป็นกลุ่มสำคัญในพวกหลังและแสวงหาแหล่งเสรีภาพทางศาสนาของตนเอง โดยมีดินแดนอเมริกาเป็นเป้าหมายที่สำคัญ¹⁶ ผู้ตั้งรกรากในอเมริกาที่มาจากเกาะอังกฤษกลุ่มแรกคือพวกพิวริตันที่ได้นามว่า "นักแสวงบุญ"¹⁷ จัดตั้งอาณานิคมแห่งแรกของอังกฤษที่เมืองพลีมัท การตั้งรกรากในดินแดนใหม่ของพวกพิวริตัน นอกจากจะเป็นการแสวงหาโอกาสที่ดีทางเศรษฐกิจแล้ว ยังมีพันธกิจสำคัญประการหนึ่งคือการแผ่ขยายคริสต์ศาสนาไปสู่ชนพื้นเมืองนอกรีต เช่น เมื่อพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 1 ทรงออกกฏบัตรอนุญาตให้พวกพิวริตัน (เป็นอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีสถานภาพทางสังคมสูงแตกต่างจาก "นักแสวงบุญ") ตั้งอาณานิคมที่มลรัฐแมตซาชูเซต ก็ได้ทรงย้าถึงพันธกิจดังกล่าวนี้เป็น

¹⁴Ibid., p 22-24.

¹⁵Ibid., p 66-72.

¹⁶Jerald C. Brauer, Protestantism in America : A Narrative History (Philadelphia : The Westminster Press, n.d.), p. 15-18.

¹⁷Ibid., p 20.

หลักการสำคัญด้วย¹⁸ แต่อย่างไรก็ดี การปฏิบัติตามหลักการที่พระเจ้าชาร์ลส์ ที่ 1 ทรงมอบหมายไว้ยังไม่เด่นชัดนัก¹⁹ กระทั่งภายหลังการ "ตื่นตัวทางจิตวิญญาณครั้งยิ่งใหญ่" (The Great Awakening)* จึงเกิดกระบวนการมิชชันนารีปฏิบัติงานในดินแดนอเมริกาและต่างประเทศอย่างจริงจัง

นอกจากการตั้งรกรากของพวกพิวริตันแล้ว ยังมีกลุ่มโปรเตสแตนต์ที่สำคัญอื่น ๆ เช่น พวกแองกลิกัน (Anglican) เควกเกอร์ (Quaker) และพวกเชื้อสาย สก๊อต-ไอริช ที่เป็นต้นกำเนิดของลัทธิเพรสไบทีเรียน (Presbyterianism) ในอเมริกา พวกลูเธอรัน (Lutheran) พวกปฏิรูปแห่งเนเธอร์แลนด์ (Dutch Reformed) และแบพติสต์ เป็นต้น กลุ่มนิกายต่าง ๆ เหล่านี้จะตั้งหลักแหล่งเป็นนิกายใหญ่ของมลรัฐ หรือไม่ก็เป็นกลุ่มย่อย ๆ ที่อยู่ร่วมกันในบางมลรัฐ²⁰ ลักษณะทางสังคมของมลรัฐต่าง ๆ จะเป็นระบบสังคมที่ถูกควบคุมโดยอำนาจทางศาสนา (Theocracy) โดยเฉพาะมลรัฐในเขตนิวอิงแลนด์ที่เป็นถิ่นฐานของพวกพิวริตันจะมีลักษณะการควบคุมทางสังคมเช่นนี้

¹⁸Ibid., p 21-22. see also Neill, A History of Christian Missions, p. 191-192.

¹⁹มีตัวอย่างของการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในหมู่ชนพื้นเมืองอินเดียนแดงในอเมริกา แต่ไม่ใช่การทุ่มเทอย่างจริงจังหากเปรียบเทียบกับกระบวนการเผยแพร่คริสต์ศาสนาภายหลัง "การตื่นตัวทางจิตวิญญาณครั้งยิ่งใหญ่" ในอีกหนึ่งศตวรรษต่อมา โปรดดู Neill, A History of Christian Missions, p. 192. — Earl R. MacCormac, "The Transition from Voluntary Missionary Society to the Church as a Missionary organization among the American Congregationalists, Presbyterians and Methodists," (Ph. D. Thesis, Yale University, 1961), p. 10-15.

* "การตื่นตัวทางจิตวิญญาณครั้งยิ่งใหญ่" ช่วงแรกเกิดขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งไม่ส่งผลต่อการตื่นตัวของกระบวนการมิชชันนารีที่เด่นชัดนัก ส่วนในช่วงที่สองเรียกว่า "The Second Great Awakening" เกิดขึ้นในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 มีอิทธิพลต่อกระบวนการมิชชันนารีอย่างสูงในการผลักดันให้มีการเดินทางเพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนา ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

²⁰Sweet, The Story of Religion in America, pp. 23-29. and Brauer, Protestantism in America..., pp. 27-29.

ชัดเจน เป็นการปกครองตนเองในชุมชนของคริสตจักรที่เรียกว่า Congregational²¹ ซึ่งจะเป็นรูปแบบการควบคุมทางสังคมของนิกายอื่น ๆ ด้วย(หรือที่เรียกว่า Congregationalism) ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าสังคมอเมริกันในสมัยอาณานิคมและภายหลังต่อมา เป็นสังคมศาสนาที่เด่นชัด เพียงแต่มีความหลากหลายด้านนิกายที่มีหลักการแตกต่างกัน และมักจะมีการเคลื่อนไหวด้านแนวคิดเพื่อเข้าถึงหลักความเชื่อที่แท้จริงโดยการ "ปฏิรูป" แนวคิดและหลักปฏิบัติอย่างไม่มีที่สิ้นสุด อีกทั้งลักษณะทั่วไปทางสังคมจะเป็นพื้นฐานอันสำคัญยิ่งต่อการเคลื่อนไหวทางศาสนาในช่วงสมัยที่สังคมต้องเผชิญกับสภาพปั่นป่วนเนื่องจากความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในช่วงสงครามปฏิวัติเพื่อเอกราชจากอังกฤษ (พ.ศ.2318-2326) และการปฏิวัติอุตสาหกรรมซึ่งเริ่มต้นขึ้นตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 24

กระบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาอันสำคัญยิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงนี้คือ "การตื่นตัวทางจิตวิญญาณครั้งยิ่งใหญ่ ครั้งที่ 2" (The Second Great Awakening) ซึ่งเป็นกระบวนการตื่นตัวของจิตสำนึกทางศาสนาในคริสตจักรและสังคมอเมริกัน โดยการกระตุ้นของผู้นำทางศาสนาให้เกิดความสำนึกและปลุกเร้าผู้คนให้รับผิดชอบภารกิจทางศาสนาที่เป็นมโนทัศน์สำคัญในความคิดของสังคมอเมริกันสมัยนั้น* ซึ่งจะส่งผลให้เกิดกระบวนการมิชชันนารีอย่างขนานใหญ่ จากการศึกษาของ Donald C. Mathews²² ได้ชี้ให้เห็นว่า ปรากฏการณ์ครั้งนี้ได้รับการศึกษาวิเคราะห์และตีความจากนักประวัติศาสตร์อเมริกันหลายประเด็น และต่างเสนอแนวคิดจากปัจจัยความคิดทางศาสนศาสตร์ในข้อสรุปทั่วไปที่ว่าเป็นการพังทลายของลัทธิแคลวิน (Calvinism) และเข้าใจว่า "การตื่นตัวทางจิตวิญญาณ" เป็นการพิทักษ์ลักษณะอนุรักษนิยมด้านอำนาจทางศาสนารูปแบบใหม่โดยนักบวชที่เกรงกลัวว่าตนเองจะสูญเสียบทบาทแบบจารีตในสังคมเซตนิวอิงแลนด์และพยายามจำกัดขอบเขตของประชาธิปไตยที่รุ่งโรจน์ขึ้น ผลจากการตื่นตัวดังกล่าวไม่เพียงแต่ได้ชี้แนะช่องทางใหม่ในการควบคุมทาง

²¹Sweet, The Story of Religion in America, pp. 72-75. and Brauer Protestantism in America, p. 23-24.

*จะกล่าวต่อไปข้างหน้า

²²Donald G Mathews, "The Second Great Awakening as an Organizing Process, 1780-1830 : An Hypothesis," American Quarterly 1 (Spring 1969) : 23-43.

สังคมเท่านั้นแต่เพื่อการให้บริการทางสังคมด้วย ซึ่งหากพิจารณาประเด็นตถกเถียงทางศาสนศาสตร์ในช่วงนี้จะเห็นว่านักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่จะพิจารณาในแง่การเปลี่ยนแปลงจากลัทธิพรหมลิขิต (Predestinarianism) ไปสู่ลัทธิที่เชื่อในการกระทำของบุคคล (Arminianism)* และพุ่งความสนใจต่อประเด็นเกี่ยวกับลัทธิฟื้นฟูนิยม (Revivalism)** โดยมองการฟื้นฟูว่าเป็นรูปแบบสำคัญของ "การตื่นตัวทางจิตวิญญาณ ครั้งที่ 2"

การอธิบายตามแนวคิดดังกล่าวนี้ แมททิวกล่าวว่ายังมีจุดด้อยและข้อบกพร่องด้านการตีความและวิเคราะห์ที่ทำให้การวินิจฉัยทางประวัติศาสตร์ไม่สมบูรณ์เพียงพอ และเขาได้เสนอว่า "การตื่นตัวทางจิตวิญญาณ ครั้งที่ 2" สามารถศึกษาได้โดยตัดขาดจากประเด็นแนวคิดทางศาสนศาสตร์ นั่นคือเป็นการศึกษาทางสังคม ซึ่งมีสมมติฐานว่า "การตื่นตัวทางจิตวิญญาณ ครั้งที่ 2" โดยตัวของมันเองนั้นเป็นกระบวนการจัดสร้างระบบ (Organizing) เพื่อให้ความหมายและจรรยาวัตรแก่ประชาชนที่กำลังประสบกับความทุกข์ยากนานาประการจากความตึงเครียดทางสังคมของชาติที่อยู่ในช่วงของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาวะทางการเมือง เศรษฐกิจ และพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ใหม่²³ ดังนั้นปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ได้รับการกำหนดรูป ลักษณะที่เห็นได้คือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Unity) การจัดตั้งองค์กร (Organization) และแสดงออกถึงพลังของกระบวนการ (Movement) ต่าง ๆ ที่สนองต่อความต้องการความมั่นคงทางสังคมของผู้คนในสภาวะความผันแปรที่เกิดขึ้นขณะนั้น ผลปรากฏที่ชัดเจนคือ มีการจัดตั้งองค์กรย่อย ๆ ในสังคมทั่วไปที่ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

*Arminism เป็นแนวคิดทางศาสนศาสตร์ที่มาจาก Jacob Arminius (1560-1609) ซึ่งเป็นปฏิปักษ์กับ Calvinism โดยเชื่อว่าการกระทำของมนุษย์จะส่งผลต่อการได้รับ "ความรอด" ของตนเองได้ ขณะที่ Calvinism เชื่อว่ามนุษย์จะได้รับ "ความรอด" โดยพระกรุณาคุณของพระเจ้าเท่านั้น แนวคิด Arminianism เริ่มแพร่หลายเข้าสู่อาณานิคมในอเมริกาเมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ 23 โปรดดู Robert T. Handy, A History of the Churches in the United States and Canada (Oxford : Oxford University Press, 1976), p. 106-107.

**ลัทธิฟื้นฟูนิยม เป็นวิธีการปฏิบัติที่กระตุ้นจิตสำนึกของคนในสังคมให้ตื่นตัวทางศาสนา โดยการเร่งเร้าที่ใช้การปลุกอารมณ์ให้เกิดความรู้สึกต่อคำสอนและการปฏิบัติกิจทางศาสนาอย่างจริงจัง ในขณะที่ หรือมีความรู้สึกคล้อยตามคำเทศนาชักชวนอย่างทันทีทันใด

²³Mathews, "The Second Great Awakening..." : 27.

สมมติฐานของแมทธิวดังกล่าว จะช่วยให้ความเข้าใจเรื่อง "การตื่นตัวทางจิตวิญญาณ ครั้งที่ 2" กระฉ่างชัดขึ้น ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นถึง "ความกลัว" ที่เป็นอารมณ์พื้นฐานอย่างหนึ่งของมนุษย์ ที่ทำให้ต้องแสวงหาความเชื่อมั่นจากคำอธิบายหรือการดำเนินกิจกรรมเพื่อความรู้สึก "ปลอดภัย" และการ "ฟื้นฟู" จะเป็นปัจจัยหนึ่งในสภาวะความตึงเครียดทางสังคมทั่วไป ที่มีจุดประสงค์คือให้มนุษย์มีสภาพที่ดีขึ้น โดยผลักดันให้พวกเขาเกิดความรู้สึกใกล้ชิดและติดสนิทโดยตรงกับพระเจ้า²⁴ การจัดตั้งองค์กรที่เด่นชัดจากปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ จึงมีคริสตจักรเป็นองค์ประกอบชั้นนำที่สำคัญและในช่วงนี้ โดยเกิด "สมาคมมิชชันนารี" ตามมลรัฐต่าง ๆ อย่างมากมาย และแยกได้สองลักษณะคือ สมาคมมิชชันนารีที่จัดตั้งขึ้นก่อนปี พ.ศ.2352 ส่วนใหญ่จะเป็นสมาคมของเฉพาะคณะ และตั้งแต่ พ.ศ.2353-2380 มีการจัดตั้งสมาคมมิชชันนารีจากการร่วมมือระหว่างคณะนิกาย (interdenominational missionary society) ปฏิบัติงานในขอบข่ายระดับชาติ²⁵ โดยทางปฏิบัติจึงเป็นการเผยแพร่คริสต์ศาสนาที่เน้นภายในดินแดนอเมริกาและแผ่ขยายออกไปสู่ชนต่างชาติทั่วโลกด้วย และมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ที่เดินทางมาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในเมืองไทยช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงสิ้นรัชกาลที่ 4 นับเป็นผลผลิตจาก "การตื่นตัวทางจิตวิญญาณ ครั้งที่ 2" นี้ ซึ่งพวกเขาจะแสดงออกถึง "อุดมการณ์" ทางศาสนาอย่างแข็งขันในสังคมไทย

"อุดมการณ์" ทางศาสนาและสังคมของมิชชันนารี

การศึกษาประวัติศาสตร์การเผยแพร่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในต่างแดน นอกจากจะต้องเข้าใจบริบททางสังคมที่ก่อให้เกิดกระบวนการมิชชันนารีแล้ว การเข้าใจถึง "อุดมการณ์" ทางศาสนาและสังคมของมิชชันนารี จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เข้าใจอย่างเด่นชัดถึง "แนวคิด" ในวิถีการถ่ายทอดวิทยาการตะวันตกลงสู่สังคมไทยของมิชชันนารีเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของตน จากงาน

²⁴Ibid., pp. 27-31.

²⁵Ibid., pp. 33-34. ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในสหรัฐอเมริกาทั้งที่เป็นผลจากสงครามปฏิวัติ และการปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งจะก่อให้เกิดความวิตกด้านศาสนา โปรดดูที่ Brauer, "Chapter 5 Turning Point," Protestantism in America, pp. 74-88. Latourette, Christianity in Revolution Age, 3 : 7-8. Latourette, A History of the Expansion of Christianity, 4 : 180.

ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยที่เกี่ยวข้องกับมิชชันนารีในงานวิจัยทั่วไปมักจะมองข้ามประเด็นดังกล่าวนี้ จึงเป็นการศึกษาได้เพียง "บทบาท" การขยายงานด้านต่าง ๆ ของมิชชันนารี แต่ไม่อาจเข้าถึง "ความหมาย" ของการกระทำของมิชชันนารีที่จะช่วยให้การวิเคราะห์ประเด็นทางประวัติศาสตร์ได้อย่างลึกซึ้งหรือพิจารณาการรับวิทยาการตะวันตกของสังคมไทยในช่วงที่เป็น "จุดเปลี่ยน" ทางสังคมได้อย่างรอบด้าน

"อุดมการณ์" ทางศาสนาและสังคมของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ที่กล่าวถึงนี้ ได้รับการหล่อหลอมจากบริบททางสังคมของอเมริกัน อย่างไรก็ตามหากพิจารณาเฉพาะอุดมการณ์ทางศาสนาจะเห็นว่า มีองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญคือธรรมชาติของคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์และแนวคิดทางศาสนศาสตร์ร่วมสมัยที่มีอิทธิพลต่อมิชชันนารี ส่วนอุดมการณ์ทางสังคมจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของอุดมการณ์ทางศาสนาและสภาพแวดล้อมทางสังคมที่หล่อหลอมแนวคิดขณะนั้น ซึ่งจะถูกนำมาปฏิบัติในดินแดนที่มีความแตกต่างทั้งทางสังคมและวัฒนธรรม

ธรรมชาติของคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์นับตั้งแต่การปฏิรูปของมาร์ติน ลูเธอร์ ที่ได้ว่าเป็นแนวคิดหลักของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ทั่วไป ดังที่เครน บรินตัน เสนอการวิเคราะห์ไว้ในหนังสือ *Ideas and Men : The Story of Western Thought* นั่นคือการยอมรับกฎเกณฑ์เรื่องบาปกำเนิดของมนุษย์ (original sin)* เช่นเดียวกับแนวคิดความเชื่อของคาทอลิก แต่ฝ่ายโปรเตสแตนต์ (โดยเฉพาะในกลุ่มลัทธิแคลวิน) ได้เน้นหลักความเชื่อเรื่องนี้อย่างหนักในลักษณะที่เป็นการมองโลกในแง่ร้ายอย่างรุนแรง ดังนั้น มนุษย์ตามแนวคิดนี้จึงมีแต่ความชั่วร้าย พระเจ้าเป็นผู้ให้ความศรัทธาแก่มนุษย์ เป็นผู้ทำให้มนุษย์เป็นคนดี และเป็นผู้สงวนความดีนี้ไว้ ทุกสิ่งจะเป็นไปได้ก็จากพระเจ้าเท่านั้น ลัทธิแคลวินซึ่งเป็นกระแสความคิดหลักของลัทธิเพรสไบทีเรียน ได้เน้นในเรื่องนี้มาก ธรรมชาติประการที่สองคือ ลัทธิโปรเตสแตนต์โดยพื้นฐานไม่ใช่กระบวนการที่มีเหตุผล (rationalistic movement) เพียงแต่ว่ากระแสแนวความคิดเหตุผลนิยม (rationalism) มีอิทธิพลสูงขึ้นไปในคริสต์จักรโปรเตสแตนต์ระยะกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงพุทธศตวรรษที่ 25 (คริสต์ศตวรรษที่ 18-19)

*บาปกำเนิดของมนุษย์เป็นแนวคิดหลักของคริสต์ศาสนา โดยเชื่อว่ามนุษย์มีบาปตั้งแต่แรกเริ่มของมนุษย์คู่แรกที่พระเจ้าทรงสร้างขึ้นเนื่องจากไม่เชื่อฟังพระเจ้า ดังนั้นเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ที่สืบเชื้อสายต่อมาจึงเป็นผู้มีบาป "กิจกรรม" ที่เป็นการเคลื่อนไหวในคำสอนของศาสนานี้คือเรื่องราวของการ "คืนดี" ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าซึ่งถือเป็นการไถ่บาปของมนุษย์

จะเห็นว่าพวกปฏิฐานนิยมโปรเตสแตนต์อเมริกันสมัยใหม่* ไม่เชื่อในเรื่องธรรมิวิทยาและชีววิทยาที่เป็นความรู้ในสมัยปฏิรูปศาสนา เป็นต้น และธรรมชาติประการที่สามคือลัทธิโปรเตสแตนต์ไม่มีหรือไม่มีถ้อยในเรื่องขันติธรรมทางศาสนา ทั้งลูเธอร์และแคลวิน ได้เน้นว่าขันติธรรมทางศาสนาไม่ใช่เป้าหมายที่ต้องกระทำ ทั้งยังเห็นว่าขันติธรรมทางศาสนาคือลักษณะของความเกียจคร้านและอ่อนแอ แนวคิดนี้จะส่งผลต่อการไม่ยอมประนีประนอมใด ๆ กับความเชื่อที่แตกต่างจากตนหรือลัทธิศาสนาอื่น²⁶

โดยธรรมชาติพื้นฐานของลัทธิโปรเตสแตนต์ดังที่กล่าวมานี้ จะมีส่วนกำหนดลักษณะของลัทธิโปรเตสแตนต์ในอเมริกาสองประการที่สำคัญ ดังที่เจอร์ราร์ด บราวเนอร์ ได้กล่าวถึงคือการศึกษาทดลองอย่างเสรีและค้นหาปรากฏการณ์อันลึกลับที่เป็นรูปธรรมของเจตจำนงและสัจจะของพระเจ้าที่สมบูรณ์ กับความพยายามที่จะหลีกเลี่ยงหรือขจัดสิ่งที่เกินเลยไปจากความจริงและปรัชญาชีวิต อันเป็นความรู้จากพระคัมภีร์ไบเบิลและประมวลกฎความเชื่อของการสารภาพบาปพื้นฐานให้ประจักษ์ชัด ซึ่งการค้นหาความจริงและปรัชญาชีวิตจากพระเจ้ามากยิ่งขึ้นก็จะเป็นสิ่งที่ทำให้ต้องเผชิญกับปัญหาบางอย่างเช่นเรื่องเสรีภาพทางศาสนา ความเป็นประชาธิปไตย ปัญหาเรื่องประชาชนส่วนใหญ่ที่อยู่นอกคริสตจักร ปัญหาการขยายดินแดนและการอพยพเข้าของผู้คน²⁷ จึงเกิดกระบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาเพื่อแก้ปัญหาคาระเมธหน้าดังกล่าว โดยเฉพาะพวกมิชชันนารี (ที่มักเป็นห่วงผู้คนที่อยู่นอกคริสตจักร*เป็นเป้าหมายสำคัญ) ซึ่งจะแสดงออกถึงธรรมชาติของลัทธิโปรเตสแตนต์คือความเชื่อในเรื่อง "ความรอด" จากพระเจ้าและการไม่มีขันติธรรมทางศาสนาในสังคมวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากของตนอย่างชัดเจน

จากการศึกษา "อุดมการณ์" ทางศาสนาและสังคมของมิชชันนารียุคร่วมสมัยที่สืบเนื่องกับแนวความคิดเรื่องธรรมชาติพื้นฐานของลัทธิโปรเตสแตนต์ และการหล่อหลอมจากสังคมอเมริกัน

* พวกปฏิฐานนิยมคือกลุ่มที่เชื่อในเรื่องความจริงที่ปรากฏในพระคัมภีร์ไบเบิลว่าเป็นความถูกต้องสูงสุด

²⁶Crane Brinton, Ideas and Men : The Story of Western Thought (Englewood Clift, N.J. : Prentice- Hall, Inc., 1955), pp. 312-314. and McCormac, "The Transition from Voluntary Missionary Society...", p. 14-15.

²⁷Brauer, Protestantism in America, p. 7-8.

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 จะพบว่า มีแนวคิดหลักที่สำคัญซึ่งจะเป็นทั้งแรงกระตุ้นและเป็น "อุดมการณ์" ในการปฏิบัติของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ที่มีอิทธิพลต่อความพยายามในการปฏิบัติงานเผยแผ่คริสต์ศาสนาและการถ่ายทอดวิทยาการจากตะวันตกลงสู่สังคมไทยอย่างเด่นชัด ดังจะกล่าวรายละเอียดต่อไปตามหัวข้อสำคัญ คือ

จิตสำนึกทางศาสนา ในช่วงของ "การตื่นตัวทางจิตวิญญาณ ครั้งที่ 2" ได้ปลุกจิตสำนึกของหนุ่มสาวอเมริกันให้เข้าร่วมกระบวนการมิชชันนารีที่มีการจัดตั้งเป็นองค์กรเพื่อปฏิบัติงานพันธกิจ (Mission) ด้านการประกาศเผยแผ่คริสต์ศาสนาอย่างกว้างขวาง จิตสำนึกนี้มีรากฐานจากแนวคิดทางศาสนศาสตร์ในพระคัมภีร์ไบเบิลเรื่องพระเจ้าเป็นผู้ยกโทษความผิดบาปของมนุษย์ (ทรงไถ่บาป) และชาวอเมริกันเชื่อว่าพระเจ้าทรงเลือกชาวอเมริกันให้เป็นผู้มีบทบาทในทางปฏิบัติตามแผนการของพระองค์ และยึดถือการปฏิบัติตามคำสั่งของพระเยซูคริสต์ ดังที่ปรากฏในพระ คัมภีร์ใหม่ (The New Testament) ที่ให้สาวกออกไปประกาศข่าวประเสริฐ (Gospel) แก่มนุษยชาติ ซึ่งต่อมาเรียกว่า "พระมหาบัญชา" (Great Commission)²⁸ ที่เป็นภารกิจอันสำคัญของชาวอเมริกันโปรเตสแตนต์ต้องปฏิบัติให้เป็นจริง วิลเลียม ฮัทจิสัน ได้วิเคราะห์และเสนอเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า แนวคิดนี้สัมพันธ์กับอุดมคติของพวกพิวริตันในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 23 เรื่อง "ธรรมจาริกสู่ถิ่นที่รกร้างว่างเปล่า" (errand into the Wilderness) หมายถึงบริเวณล้อมรอบที่คริสตจักรได้ละเลยหรือหลีกเลี่ยงการเลี้ยงดูและอารักขา แต่ทว่าจะเป็นแหล่งประดิษฐานของคริสตจักร ที่นำไปสู่ความสำเร็จของพระเยซูคริสต์ที่แผ่คลุมไปทั่วโลก และอีกนัยหนึ่งคือความสนใจที่จะให้ความปลอดภัยหรือปรับปรุงผู้อื่นให้ดีขึ้น²⁹ จึงถือ

²⁸ "พระมหาบัญชา" ปรากฏในหนังสือมัทธิว บทที่ 28 ข้อ 19-20 หนังสือมาระโก บทที่ 16 ข้อ 15 หนังสือลูกาบทที่ 24 ข้อที่ 47 โปรดดู สมาคมพระคริสตธรรมไทย, พระคริสตธรรมคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเดิมและพันธสัญญาใหม่ (กรุงเทพมหานคร : สมาคมพระคริสตธรรมไทย, 1971) หน้า 72 , 117 , 194. และ Lord, Mo Bradley , p. 34. "พระมหาบัญชา" ยังเป็นคำขวัญหลักของ Board of Foreign Missions ซึ่งเป็นองค์กรของคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่จัดส่งมิชชันนารีออกไปเผยแผ่คริสต์ศาสนาต่างประเทศ โปรดดู Robert E. Speer, Presbyterian Foreign Missions (Philadelphia : Presbyterian Board of Publication, 1902), p. 14.

²⁹ William R. Hutchison, Errand to the World : American Protestant Thought and Foreign Missions (Chicago : The University of Chicago Press, 1987), p.5.

เป็นภาระรับผิดชอบที่ต้องปฏิบัติอย่างแข็งขันกับผู้ที่เห็นห่างจากคริสตจักรและพวกนอกรีต

ประสบการณ์ในประวัติศาสตร์อเมริกันที่มีส่วนเร่งเร้าและแสดงออกถึงจิตสำนึกทางศาสนา ดังกล่าวนี้คือ การขยายเขตแดนสู่ชายแดนตะวันตก ซึ่งบราวเออร์ กล่าวถึงสภาพของการอพยพหลังไหล ของผู้คน ในการผจญภัยเข้าสู่ชายแดนตะวันตกว่า ต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่โหดร้ายและการดำเนิน ชีวิตที่ "ป่าเถื่อน" และในยุคสมัยนี้มีแนวคิดเรื่องทวิวิทยาธรรมชาติ (Deism) มีอิทธิพลต่อผู้ที่เสี่ยง ภัยแสวงโชค ซึ่งแนวคิดนี้เป็นปฏิปักษ์ต่อคริสตจักรเพราะเป็นแนวคิดที่ปฏิเสธบทบาทคริสตจักรว่าไม่ใช่ แหล่งความจริงเรื่องพระเจ้าและเชื่อในเรื่องการไร้เหตุผลเพื่อเข้าถึงความจริงทางศาสนา คริสตจักรต้อง เผชิญกับการท้าทายทั้งจากสภาพแวดล้อมที่บีบคั้นและแนวคิดใหม่ที่ทำให้ผู้คนเห็นห่างหรือไม่สนใจ คริสต์ศาสนา ซึ่งคริสตจักรเองได้ตระหนักถึงการท้าทายดังกล่าวและพยายามเข้าไปมีส่วนร่วม ในชีวิตของ ผู้คนเหล่านั้นอย่างจริงจัง จึงได้มีการร่วมมือกันระหว่างคณะนิกาย เช่นคริสตจักรธรรมนิยม (The Congregational Church) และคริสตจักรเพรสไบทีเรียน จัดตั้งองค์กรร่วมกันเพื่อชักนำผู้คนที่ "หลงทาง" ให้เข้าสู่อาณาจักรของพระเจ้า" และยังมีคริสตจักรคณะนิกายอื่น ๆ ที่ไม่อาจละเลยต่อ พันธกิจนี้ ได้ปฏิบัติตามแนวทางนี้เช่นกัน ดังนั้น ภาพของการหลังไหลของผู้คน ไปยังชายแดนตะวันตก จึงมีคริสตจักรของคณะนิกายต่าง ๆ เป็นเงาตามติดไปด้วย³⁰ ซึ่งในการปฏิบัติงานนั้น นอกจากจะกระทำ กับนักแสวงโชคชาวตะวันตกแล้ว ยังได้ทำการเผยแพร่คริสต์ศาสนาไปสู่ชนเผ่าพื้นเมืองด้วย เช่น ชนเผ่า อินเดียนแดง ประสบการณ์ดังกล่าวนี้แสดงถึงอิทธิพลที่มีต่อแนวคิดของมิชชันนารีที่สำคัญประการหนึ่ง คือแนวคิดเรื่องลัทธิการขยายอำนาจ(Expansionism) ซึ่งจะเป็นลักษณะที่ควบคู่กันไปทั้งทางศาสนา และอารยธรรมของชนผิวขาว³¹

นอกจากแนวคิดดังกล่าวแล้ว ประสบการณ์ในประวัติศาสตร์อเมริกันยังมีผลต่อความเชื่อเรื่อง "ประชาชนที่ถูกเลือก" (chosen people) ให้เป็นเครื่องมือสำคัญของการไถ่บาป(Redemption) ที่แผ่คลุมไปทั่วโลกและยึดถือบทบาทของตนเองในฐานะเป็น "ชนชาติอิสราเอลใหม่" ในการนำมนุษยชาติ เข้าไปสู่ดินแดนแห่งพันธสัญญาใหม่ (new promised land) การค้นพบดินแดนอเมริกาและการ

³⁰Brauer, Protestantism in America, pp. 89-101.

³¹Hutchison, Errand to the World, p. 5. Latourette, A history of the expansion of Christianity, 4 : 299-302. and Latourette, Christianity in Revolution Age, 3 : 72.

ขยายดินแดนสู่ชายแดนตะวันตกเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงการเปิดเผยจากพระเจ้า โดยหลักความเชื่อเช่นนี้จะปรากฏกระแสดวงคิดในประวัติศาสตร์อเมริกันที่สำคัญคือ Manifest Destiny หรือความเชื่อเรื่องการขยายดินแดนที่เป็นการทรงนำโดยพระเจ้า แนวคิดนี้ต่อมาได้รับการอธิบายในฐานะเป็น ศาสนศาสตร์รัฐนิยม (Nationalistic theology)³² และมีรายละเอียดดังที่เออร์เนสต์ ทูเวสัน ได้วิเคราะห์แนวคิดนี้กับอุดมคติเรื่องยุคทองของคริสเตียน (millennialism) ซึ่งตกทอดมาสู่สังคมอเมริกัน ในทางปฏิบัติจากกระแสดวงคิดที่สืบเนื่องมาจากประวัติศาสตร์จนเป็นแนวคิดหลักที่แสดงออกทั้งทางการเมืองและสังคม ซึ่งเป็นการอธิบายแนวคิดนี้กับจิตสำนึกทางศาสนาในสังคมอเมริกันอย่างชัดเจน³³ โดยมีขงันนารีโปรเตสแตนต์จะแสดงความกระตือรือร้นในการ "ประกาศข่าวประเสริฐ" เนื่องจากจิตสำนึกในอุดมคติดังกล่าวอย่างเห็นได้ชัด

จากการจดบันทึกหรืองานเขียนของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ที่เข้ามายังเมืองไทยช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 ได้แสดงถึงจิตสำนึกดังกล่าวนี้เป็นประเด็นสำคัญอันดับแรก เช่น ทอมลิน และ กุตสลาฟ ซึ่งเป็นมิชชันนารีโปรเตสแตนต์สองคนแรกที่เข้ามายังเมืองไทย ทั้งสองเป็นผลผลิตของการตื่นตัวของขบวนการมิชชันนารีในยุโรปที่ได้รับการสนับสนุนจากสมาคมมิชชันนารีแห่งลอนดอน³⁴ กุตสลาฟมีทัศนคติต่อเมืองจีนซึ่งเป็นเป้าหมายแรกที่เขาสนใจในการปฏิบัติงานมิชชันนารีว่า หากจีนยอมรับเอาคริสต์ศาสนา (โปรเตสแตนต์) จะทำให้สังคมเมืองจีนดีขึ้นและได้รับผลอันประเสริฐที่มีอาจประมาณได้³⁵ และเขายังกล่าวถึงกรณีของเมืองไทยว่า "ข่าวประเสริฐ" ของคริสต์ศาสนาคงจะมีชัยชนะเหนือศาสนาที่ผิด ๆ ของไทย ซึ่งการเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนา กุตสลาฟยังเชื่อว่าเป็นการตอกย้ำ

³²Ernest Lee Tuveson, Redeemer Nation : The Idea of America's Millennial Role (Chicago : The University of Chicago Press, 1968), p. 91. OE"8d+8 Albert K. Weinberg, Manifest Destiny (Chicago : Quadrangle Books, 1963), p. 17.

³³Tuveson, :Chapter 4," Redeemer Nation : ..., pp. 91-136.

³⁴Latourette, A History of the Expansion...., 4 : 64-70 และดูที่ Kennon Breazeale, :English Missionary Among the Thai" in Anuson Walter Vella, pp. 212-213.

³⁵Gutzslaff, The Journal of Two Voyages...., p. 1-2, 17-18.

ความเชื่อเรื่องการเสื่อมสลายของพุทธศาสนาห้าพันปีที่เป็นคติความเชื่อในสังคมไทยขณะนั้น³⁶ เช่นเดียวกับศาสนาจารย์เดวิด เอเบิล ที่เข้ามาในช่วงเวลาเดียวกัน ได้มีทัศนคติว่ายุคร่วมสมัยของตนเป็นสมัยที่มีการดำเนินตามพระบัญชาของพระเจ้าให้ก้าวหน้าบรรลุเป้าหมาย จะเห็นได้จากการจัดตั้งองค์กรมิชชันนารีทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา³⁷ ทั้งยังมีความกระตือรือร้นในการแผ่ขยายคริสต์ศาสนาให้กว้างขวางออกไป เช่นเขากล่าวถึงกรุงเทพฯว่า "...เป็นสถานที่ใหม่อันสำคัญที่พวกเราต้องการยึดไว้เป็นที่ประดิษฐานศาสนา. อันข้อซึ่งจะหลุดจากกันด้วยเรื่องจะตั้งเมืองไทยเป็นแหล่งแห่งศาสนานั้น จะต้องจัดการเสียในเวลาเร็วที่สุด..."³⁸ หรือคำยืนยันของนายแพทย์บริดเลย์ ที่ตอบพระเสาวนีย์ของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี เมื่อครั้งได้รับอนุญาตเข้าเฝ้าครั้งแรก (8 มกราคม 2378) ว่าที่ตนยอมละทิ้งความสุขสบายในสหรัฐอเมริกาเดินทางเข้ามายังเมืองไทย "...มาโดยหวังจะนำคำสั่งสอนของพระเยซูคริสต์มาเผยแพร่แก่สัตว์โลกทั่วไป..."³⁹ และตัวอย่างจากอุดมคติของศาสนาจารย์ ดาเนียล แมคกิลวารีย์ (Rev. Daniel McGilvary) บุตรเขยของนายแพทย์บริดเลย์และเป็นมิชชันนารีคนสำคัญที่ได้บุกเบิกและขยายการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในเขตล้านนา (พ.ศ. 2410-2454) โดยมีเป้าหมายเช่นเดียวกับมิชชันนารียุคร่วมสมัยทั่วไป และการเดินทางเพื่อตั้งหลักแหล่งประกาศคริสต์ศาสนาที่เชียงใหม่ ยังแสดงถึงแนวคิดเรื่องการขยาย "อาณาจักรพระเจ้า" ให้กว้างขวางออกไปด้วย ซึ่งเป็นแนวคิดที่เป็นมรดกของ

³⁶Ibid., p. 20.

³⁷Abeel, *Journal of a Residence in China*..., p. 6-8. และเอเบิลนับจำนวนประชากรที่ไม่ได้นับถือคริสต์ศาสนา เป็นลักษณะ "วิญญาณ" (soul) เช่น ให้จำนวนประชากรของไทยสมัยนั้นว่ามี 4-5 ล้านคน (four of five million of souls) ซึ่งมีนัยยะว่ายังเป็นผู้ตกอยู่ในภาวะมืดมน (หน้า 214)

³⁸บริดเลย์, *จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันมาประเทศสยาม*, หน้า 13.

³⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 48. และดูที่ วิลเลียม แอล แบริดเลย์, *สยามสามสมัยจากสายตามหาบริดเลย์*, แปลโดยเก่งกาจ งามวิวัฒน์ และธัญญา ผลอนันต์ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เพื่อชีวิต, 2527) หน้า 78.

การขยายเขตแดนสู่ชายแดนตะวันตกในดินแดนอเมริกา⁴⁰

แนวคิดเรื่องทวิภาคนิยม (Dualism)* แนวคิดนี้นับเป็นแก่น "อุดมการณ์" ของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ที่เด่นชัดยิ่ง ดังปรากฏในการแสดงออกทางด้านบทบาทและพฤติกรรมของมิชชันนารีในการแผ่ขยายคริสต์ศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ ทั่วโลก ซึ่งได้แสดงถึงอิทธิพลอย่างแรงกล้าและเด่นชัดของแนวคิดดังกล่าวโดยตรง

ลัทธิทวิภาคนิยม เป็นกระแสความคิดหลักของคริสต์ศาสนาที่ได้รับอิทธิพลสืบทอดจากแนวคิดทางศาสนาและประวัติศาสตร์ของเปอร์เซีย ซึ่งมองประวัติศาสตร์ว่าเป็นการต่อสู้ระหว่างเทพเจ้าฝ่ายดีกับเทพเจ้าฝ่ายชั่วร้าย⁴¹ จนถึงที่สุดแล้ว เทพเจ้าฝ่ายดีจะเป็นผู้ได้รับชัยชนะ หลังจากนั้นจะมีการรื้อฟื้นสภาพเดิมขึ้นมาใหม่ (การฟื้นคืนจากความตาย) การพิพากษาตัดสินแต่ละบุคคลและการลงโทษฝ่ายที่ชั่วร้าย เมื่อแนวคิดนี้ตกมาถึงมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ได้กลายเป็นมโนทัศน์ (Concept) ของการมองความจริงโดยทั่วไปว่าถูกแบ่งออกเป็นสองปริมณฑลที่ไม่อาจผสมผสานกันได้ และมิชชันนารีเชื่อว่าตนเองเป็นตัวแทนของปริมณฑลแห่งความถูกต้อง ขณะที่ผู้คนที่แตกต่างกันจากความเชื่อศรัทธาของตนตกอยู่ในปริมณฑลของฝ่ายมารซาตาน ซึ่งแนวคิดนี้ยังถูกแปรความหมายในเชิงปฏิบัติโดยอิทธิพลของนักประกาศคริสต์ศาสนาอนุรักษนิยม นั่นคือมุ่งความสนใจหรือต้อง "เปลี่ยนศรัทธา" ทาง

⁴⁰Herbert R. Swanson, Khrischak Muang Nua (Bangkok : Chuan Printing Press, 1984), pp. 23-24, 39-41. and Swanson, "This Heathen People..." p. 48 and Lord, Mo Bradley..., p. 43.

*ลัทธิทวิภาคนิยม เป็นแนวคิดทางปรัชญาเกี่ยวกับธรรมชาติและชีวิตของมนุษย์ที่แบ่งออกเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายดีกับฝ่ายชั่วร้าย ซึ่งลัทธิทวิภาคนิยมในแนวคิดของคริสต์ศาสนาเน้นถึงสภาวะทางจิตวิญญาณของมนุษย์ที่แบ่งแยกเป็นความดีกับความชั่วร้าย จะไม่มีสภาพความเป็นกลางระหว่างสองสิ่งนี้
โปรดดู Herbert R. Swanson, "Evangelical Qualified Dualism and Presbyterian Missionary in Siam, 1840-1860," revised unpublished paper (Chiangmai : Office of History, Church of Christ in Thailand, 1989), p.1.

⁴¹Herbert R. Swanson "Evangelical Qualified Dualism, p.1-2.

ศาสนาของผู้ที่ยังไม่รู้จักพระเจ้าให้มานับถือพระเจ้าเช่นเดียวกับตนเอง⁴² ดังนั้น เป้าหมายของมิชชันนารีจึงต้องการชักนำให้ผู้คน "กลับใจ" (convert) เข้าหาพระเจ้า นัยของแนวคิดนี้ยังแสดงถึงการมองชนนอกรีตว่าเป็นฝ่ายที่หลงไปสู่ความชั่วร้ายและตนจะเป็นผู้ทำให้ชนนอกรีตหันกลับมาหาพระเจ้าอีกครั้งหนึ่ง

การตระหนักถึงแนวคิดทวิภาคนิยม จะทำให้เข้าใจถึงความพยายามของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ ที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมไทยให้เป็นสังคมที่นับถือคริสต์ศาสนา และการวิพากษ์วิจารณ์สังคมไทยโดยถือเป็นความชั่วร้ายในทัศนคติของตน (ซึ่งจะกล่าวในหัวข้อต่อไป) ดังนั้น จะเห็นได้ว่ามิชชันนารีจะวิจารณ์สังคมไทยในแง่ลบโดยเฉพาะความเชื่อศรัทธาเดิมที่ยึดถือกันอยู่ในสังคมไทย อันเป็นความเชื่อที่หล่อหลอมวัฒนธรรมทุกด้าน และจะทำให้เข้าใจถึงการนำความรู้ใหม่เข้าสู่สังคมไทยเพื่อสั่นคลอนความเชื่อศรัทธาเดิมโดยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งมิชชันนารีไม่อาจแยกออกจากมโนทัศน์ทางศาสนาได้

การแสดงออกถึงแนวคิดเรื่องลัทธิทวิภาคนิยม ดังปรากฏในงานบันทึกของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ช่วงสมัยนี้ มีลักษณะค่อนข้างก้าวร้าวรุนแรงไม่น้อย ซึ่งไม่ใช่ทัศนคติที่มีต่อสังคมพุทธศาสนาของไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นทัศนคติด้านลบที่มีต่อพวกราชาทลวงและชุมชนคาทอลิกด้วย เช่น เอเบิล ได้กล่าวถึงชุมชน (โปรเตสแตนต์) ในเมืองไทยว่า ยังติดยึดในเรื่องไสยศาสตร์หรือการบูชารูปเคารพเช่นเดียวกับชนนอกรีตที่อยู่รอบข้าง ซึ่งทำให้เกิดโรดิกุมิหรือความเชื่อของคริสต์ศาสนาขาดการเชื่อถือ⁴³ ศาสนาจารย์เจสซี แคสเวล (Rev. Jesse Caswell) มิชชันนารีที่เข้ามาภายหลัง ยังกล่าวถึงคาทอลิกในเชิงเปรียบเทียบกับพุทธศาสนาว่า เป็นแนวความเชื่อ "ขาดาน" เช่นเดียวกัน ดังปรากฏในจดหมายรายงานฉบับหนึ่งที่แสดงถึงทัศนคติอย่างชัดเจน โดยย้ำให้เห็นว่า "...หากลัทธิโรมันคาทอลิกแสดงปัญญาและความสามารถอันเลวร้ายของตนเองในโลกตะวันตกฉันใด ก็เป็นที่แน่นอนว่าพุทธศาสนาก็ได้แสดงลักษณะอย่างเดียวกันในโลกตะวันออก..."⁴⁴ การวิจารณ์อย่างรุนแรงเช่นนี้ ก็เนื่องมาจากแคสเวลมีแนว

⁴²Swanson, "This Heathen People..." p. 5.

⁴³Abeel, Journal of a Residence..., p. 225-226.

⁴⁴Jesse Caswell to R. Anderson, 1 January 1847, Records of the American Board of Commissioners for Foreign Mission. 001/80 V.2. หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่ (ต่อไปใช้ว่า ABCFM)

คิดหลักอย่างหนึ่งว่า "ซาตาน" กำลังปฏิบัติงานของมันเองอยู่ทั่วโลก

นอกจากนี้แล้ว การแปลความหมายของลัทธิทวิภาคนิยมของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในเชิงปฏิบัติจะมองสังคมนอกรีตว่าเป็นพวกไม่มีพระเจ้า (Heathen) ซึ่งหมายถึงพวกที่ไม่อาจพบกับ "ความรอด" และ ไม่มีความเจริญทางอารยธรรม ทั้งยังเป็นพวกที่หลงใหลในรูปเคารพ (Idolatry) ดังนั้น แนวคิดของมิชชันนารีระยะเริ่มแรกที่เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4 จึงได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจน ในรายงานของศูนย์มิชชันและรายงานของมิชชันนารีส่วนตัว เช่นรายงานของคณะอเมริกกันบอร์ดา ในเดือนมกราคม พ.ศ.2385 ที่สะท้อนให้เห็นว่า ความหวังขององค์กรมิชชันนารีขณะนี้คือการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในทุก ๆ ด้าน โดยการทำลายรูปเคารพและหลักปฏิบัติของสังคมเดิมลง หรือในจดหมายของมิชชันนารีโดยทั่วไปในขณะนี้ ยังแสดงถึงทัศนคติต่อคนไทยอย่างชัดเจนว่าตกอยู่ใน "ความมืด สิ้นหวังและกำลังจะตาย หรือพบกับความพินาศ" เนื่องจากการยึดถือต่อสิ่งที่มีผิด ๆ⁴⁵ มิชชันนารีบางคนได้แสดงพฤติกรรมที่ต่อต้านรูปเคารพที่ค่อนข้างก้าวร้าวรุนแรง เช่น การทุบพระพุทธรูปและใช้เศษวัสดุเพื่อเป็นประโยชน์อย่างอื่น" เป็นต้น

อุดมคติเรื่องอาณาจักรของพระเจ้า (Kingdom of God) เป็นแนวคิดหนึ่งที่สำคัญยิ่งปรากฏในพระคัมภีร์ไบเบิล และแนวคิดนี้ได้รับการอธิบายไว้อย่างชัดเจนในงานเขียนของเฮนต้อกัสติน เรื่อง City of God ซึ่งเป็นปรัชญาประวัติศาสตร์ของคริสต์ศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการตีความทางประวัติศาสตร์ในแนว "เทพลิขิต" (Theory of Providence) โดยเชื่อว่าแผนการณ์หรือวิถีแห่งประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่พระเจ้าได้กำหนดไว้แล้ว และมนุษย์ยอมดำเนินชีวิตไปตามแผนการณ์นั้น โดยไม่รู้ตัว เฮนต้อกัสติน ได้สร้างความเข้าใจเรื่องประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติอยู่ระหว่างการทรงสร้างอาดัม มนุษย์คนแรกจนถึงวันสุดท้ายของโลกนี้ และได้แบ่งระยะเวลาออกเป็นยุคต่าง ๆ (รวม 8 ยุค) โดยสามยุคหลังจะเกี่ยวข้องกับอุดมคติเรื่อง "อาณาจักรของพระเจ้า" ของคริสเตียนนั้นคือเป็นยุคทองของ

⁴⁵อ้างจาก Mean Pongudom, "Apologetic and Missionary Proclamation" pp. 37-38.

*มีการตีตัวอย่างดังกล่าวของมิชชันนารีที่เชียงใหม่ เป็นเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ.2425 โดยศาสนาจารย์โจนาธาน วิลสัน มิชชันนารีผู้ร่วมงานและเข้ามาตั้งเมืองไทยพร้อมกับศาสนาจารย์แมคกิลวารี ได้ทำลายพระพุทธรูปที่พบเห็นในบริเวณบ้านพักมิชชันนารี โปรดดู Swanson, "This Heathen People . . ." pp. 49-50 . . , 68.

คริสต์ศาสนา (Millennium) การพิพากษาครั้งสุดท้ายและการเข้าสู่ช่วงสมัยแห่งนิรันดร์กาล⁴⁶ ประวัติศาสตร์ของคริสตจักรในยุโรปตามแนวคิดนี้จะมีอิทธิพลต่อการตีความทางประวัติศาสตร์ช่วงหลังต่อมา โดยเฉพาะการปฏิรูปศาสนา (Reformation) ที่ฝ่ายโปรเตสแตนต์เชื่อว่าตนเองเป็นผู้รื้อฟื้นคริสตจักรให้ออกจากยุคมืดและมีบทบาทนำไปสู่ยุคทองของคริสต์ศาสนา โดยเป็นผู้เอาชนะมารซาตาน (ความเชื่อหรือการตีความเรื่องมารซาตาน ในที่นี้ยังรวมไปถึงความเลวร้ายทางสังคมและการเมืองทั่วไปด้วย) การปฏิรูปศาสนากลายเป็นสิ่งค้ำประกันว่าการบูชาไสยศาสตร์ ความอยุติธรรมและความยากจนจะสิ้นสุดลงในยุคนี้ พร้อมทั้งการเริ่มต้นของยุคแห่งการบรรลุเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่ อุดมคติดังกล่าวจะมีอิทธิพลต่อคริสตจักรโปรเตสแตนต์ในสหรัฐอเมริกา นับตั้งแต่ยุคสมัยของการค้นพบดินแดนแห่งนี้ที่สอดคล้องกับแนวคิดทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อในเรื่องการเปิดเผยของพระเจ้า (Apocalyptic Theory)⁴⁷

สิ่งที่ยืนยันถึงความเชื่อที่เข้มข้นทางศาสนาเกี่ยวกับอุดมคติเรื่องอาณาจักรของพระเจ้าในสังคมอเมริกันคือการถ่ายทอดทางการศึกษา ซึ่งคริสตจักรของโปรเตสแตนต์เป็นผู้มีบทบาทในการจัดตั้งและขยายสถานศึกษาขึ้นต้นออกไปอย่างกว้างขวาง และในช่วงสมัยกลางพุทธศตวรรษ ที่ 24 คริสตจักรโปรเตสแตนต์ยังมีบทบาทสำคัญในการให้การศึกษาโดยจัดตั้งวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยด้วย อาจกล่าวได้ว่าในยุคสมัยอาณานิคม การศึกษาในสังคมอเมริกันระดับอุดมศึกษาเกือบทั้งหมดเป็นสถาบันการศึกษาของคริสตจักรอย่างแท้จริง และยังคงขยายไปในรัฐและบริมณฑลที่รับผิดชอบด้วย จะเห็นว่าในปี พ.ศ. 2403 มีวิทยาลัยถึง 166 แห่งที่ได้รับการจัดตั้งโดยคริสตจักรโปรเตสแตนต์คณะต่าง ๆ และจะเห็นได้ว่า กระบวนการ "ฟื้นฟู" ทางศาสนาเกิดขึ้นในช่วงสมัยนี้ได้กระทบต่อสถาบันการศึกษา และสถาบันการศึกษาเองยังเป็นแหล่งแพร่กระจายแนวคิดและนำการเคลื่อนไหวนี้ด้วย⁴⁸ ซึ่งการศึกษาจะเป็นภารกิจสำคัญอย่างหนึ่งในการปลูกฝังอุดมคติทางศาสนาในสังคมอเมริกันช่วงทศวรรษแรก ๆ ของการเป็นประเทศและแพร่ขยายความเลื่อมใสศรัทธาต่ออภิปาฏิยาโปรเตสแตนต์อย่างกว้างขวางออกไป โดยเป็นความเข้าใจและเป็นจิตสำนึกต่อบทบาทพิเศษเฉพาะของประเทศใหม่นี้ว่าตนควรจะมีบทบาททั้งในกระ

⁴⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก เอกสารทางวิชาการหมายเลข 1/001 (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525) หน้า 54-64.

⁴⁷ โปรตตุ Tuveson, Redeemer Nation..., pp. 13-25.

⁴⁸ Latourette, Christianity in a Revolution Age, 3 : 140-143.

แสประวัติศาตร์มนุษยชาติและประวัติศาตร์ของพระเจ้า ซึ่งหากตนปรารถนาที่จะสร้างอาณาจักรของพระเจ้าบนแผ่นดินโลกก็จะต้องใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือเพื่อปลูกฝังและนำแนวคิดดังกล่าวให้บรรลุเป้าหมาย⁴⁹ ดังนั้นอุดมคติเรื่องแผ่นดินพระเจ้าจึงเป็น "อุดมการณ์" สำคัญอย่างหนึ่งที่ต้องมีการทำให้เป็นจริง ดังจะเห็นได้จากความสนใจของกระบวนการมิชชันนารีระยะแรก ๆ มุ่งเน้น "พันธกิจในมาตุภูมิ" (home mission) มากกว่าการกระทำ "พันธกิจต่างประเทศ" (Foreign mission) นั่นคือความพยายามที่จะทำให้ศาสนาและอารยธรรมแพร่กระจายสู่ดินแดนชายแดนตะวันตกซึ่งถือว่ายังป่าเถื่อนและขาดศีลธรรม⁵⁰ โดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการปลูกฝังอุดมการณ์เรื่องนี้และใช้เป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลாதาสังคมในหมู่ชนเผ่าอินเดียนแดง ความกระตือรือร้นต่อพันธกิจดังกล่าวนี้ในแง่หนึ่งนับเป็นความพยายามสร้างแผ่นดินพระเจ้าให้เกิดขึ้นตลอดดินแดนอเมริกา และจากการศึกษาของ แม้น พงศ์อุดม เกี่ยวกับแนวคิดทางศาสนศาสตร์ของมิชชันนารีในเรื่องนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าการตระหนักถึงเรื่อง "ประชาชนที่ถูกเลือก" และ "ศาสนศาสตร์ยุคทองของคริสต์ศาสนา" อย่างแรงกล้า พร้อมทั้งบรรยากาศของการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกในซีกโลกตะวันออก ทำให้มิชชันนารีที่เข้ามายังเมืองไทย (เกือบทั้งหมดเป็นมิชชันนารีอเมริกัน) ไม่มุ่งหวังแต่เพียงการเปลี่ยนคนไทยให้เป็นคริสเตียนเท่านั้น แต่เปลี่ยน "ชาติไทย" ไปสู่ระบบสังคมและการเมืองแบบอเมริกันด้วย หรืออย่างน้อยก็ปกป้องไม่ให้ถูกกระทำเป็นอาณานิคมของชาติอื่น ทั้งผู้นำทางศาสนาและการเมืองของสหรัฐอเมริกาในยุคสมัยนี้ต่างมีความเห็นว่า อเมริกานับเป็น "อิสราเอลใหม่" ที่มีบทบาทเตรียมโลกทั้งโลกให้พร้อมสำหรับแผ่นดินพระเจ้า และรูปแบบของแผ่นดินพระเจ้านั้นคืออเมริกา อีกทั้งอเมริกาเป็น "ฮีบราฮาม" ที่จะเป็นเหตุให้ประชาชาติได้รับพระพร ซึ่งในแง่นี้ทุกประเทศต้องปรับรูปแบบของสังคมทุก ๆ ด้านให้เหมือนของอเมริกา⁵¹

หากพิจารณาถึงแนวคิดและบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยช่วงสมัย

⁴⁹Lawrence A. Cremin, American Education : The National Experience 1783-1876 (New York : Harper & Row, Publish, 1980), p. 17-18.

⁵⁰MacCormac, "The Transition from Voluntary..." p. 17-18.

⁵¹Maen Pongudom, "Apologetic and Mission Proclamation...", pp.34-35, 45-46 and Tuveson, Redeemer Nation..., pp. 26-51, 137-186.

รัชกาลที่ 3 และ 4 ส่วนหนึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงอุดมคติดังกล่าวอย่างชัดเจน เช่นการอุทิศตนปฏิบัติพันธกิจเผยแผ่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีที่เดินทางมายังเมืองไทย และต้องเผชิญกับปัญหาหรืออุปสรรคต่าง ๆ แต่ยังคงมุ่งหวังที่จะให้การปฏิบัติงานของตนบรรลุเป้าหมายอย่างไม่ย่อท้อ และความคิดที่ผลักดันให้มิชชันนารีแสดงความมุ่งหวังเช่นนี้คือต้องการสร้างอาณาจักรของพระเจ้าที่แผ่ขยายออกไปทั่วโลก รูปแบบที่จะแสดงถึงแนวโน้มที่จะเกิดแผ่นดินพระเจ้าในทัศนคติของมิชชันนารี ได้แก่การรับวัฒนธรรมของตะวันตกในหมู่ชนนอกรีต ดังปรากฏในบันทึกของนายแพทย์บริดเลย์ เมื่อได้ไปเยี่ยมเจ้าฟ้าน้อย (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ) และพบว่าเจ้าฟ้าพระองค์นี้ทรงมีสนิยมแบบตะวันตกทั้งในด้านการวางพระองค์และการตกแต่งพระราชวัง นายแพทย์บริดเลย์ได้แปรความหมายจากสิ่งที่ตนได้พบเห็นครั้งนั้นว่า

...มีความจริงอันสำคัญยิ่งสองประการที่จะกล่าวถึงพระองค์ [เจ้าฟ้าน้อย] คือ ความนิยมชมชอบภาษาอังกฤษอย่างมาก และอิทธิพลของพระองค์ในอาณาจักรบางทีคงเป็นการเตรียมการภายใต้การทรงนำของพระเจ้าสำหรับการเสด็จขึ้นครองราชบัลลังก์ของสยาม หรือสำหรับเป็นองค์อุปถัมภ์คริสตจักรของพระคริสต์เจ้า...⁵²

หรือจากบันทึกของเอมีลี รอยซ์ บริดเลย์ ซึ่งกล่าวถึงการแต่งกายโดยทั่วไปของสตรีไทยในทัศนะเช่นเดียวกับนักเขียนชาวตะวันตกที่ให้ภาพไว้ในสมัยนั้น นั่นคือการใช้ผ้าคาดหน้าอกเพียงผืนเดียว ซึ่งนางบริดเลย์มีความหวังว่าในไม่ช้าสตรีไทยคงจะได้รับการสวมทับ "...ด้วยผ้าคลุมแห่งความชอบธรรมของพระเจ้า..."⁵³ นับเป็นการชี้ให้เห็นถึงแนวคิดในการเตรียมพร้อมที่จะยอมรับแผ่นดินพระเจ้า (ตามอุดมคติของมิชชันนารี) และเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงชักนำให้สตรีในราชสำนักแต่งกายและไว้ผมตามแบบตะวันตก ได้เป็นสิ่งที่ทำให้มิชชันนารีโล่งใจเป็นอย่างยิ่ง⁵⁴

⁵²Dan Beach Bradley, Abstract of Rev. Dan Beach Bradley, M.D. Medical Missionary in Siam 1835-1873 ed. George Haws Feltus (Cleveland, Ohio : Multigraph Department of Pilgrim Church, 1936), p. 9. (ต่อไปใช้ ADB)

⁵³Lord, Mo Bradley and Thailand, p.29 อ้างถึง Nancy Royce, A Sketch of the Life and Character of Mrs. Emelie Royce Bradley, p. 80.

⁵⁴Ibid.,

เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีขั้วนารีเชื่อว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่เป้าหมายตามอุดมคติดังกล่าว และอีกตัวอย่างของความคิดหนึ่งคือเมื่อศาสนาจารย์แมคคิสวารี ได้รับเชิญไปร่วมโต๊ะอาหารกับเจ้าเมืองและราชบุตรแห่งเมืองเชียงใหม่ โดยจัดตามแบบตะวันตก จากภาพดังกล่าว แมคคิสวารีมองว่าเป็น "ความก้าวหน้าทางอารยธรรม" และคาดหวังว่าทั้งเจ้าเมืองและราชบุตรคงจะได้นั่งอยู่ "โดยรอบโต๊ะของพระเจ้า" ด้วยกันในวันใดวันหนึ่ง⁵⁵ แนวคิดนี้ยืนยันถึงอุดมคติที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมนอกรีตที่พร้อมจะรับแผ่นดินพระเจ้า โดยมีขั้วนารีในยุคสมัยนี้จะมองคริสต์ศาสนาและอารยธรรมตะวันตกเป็นสิ่งเดียวกัน

ความพยายามของมิชชันนารีในการเปลี่ยนสังคมของชนนอกรีตให้เป็นสังคมที่นับถือคริสต์ศาสนา โดยรูปแบบปฏิบัติอย่างหนึ่งคือการสร้างสังคมแบบตะวันตก (Westernization) หรือการสร้างอารยธรรม (Civilization) ในสังคมนอกรีต เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับแผ่นดินพระเจ้า ซึ่งเป็นอิทธิพลจากแนวคิดเรื่องยุคทองของคริสต์ศาสนาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องการเสด็จลงมาครั้งที่สองของพระเจ้าว่าจะค่อย ๆ ปรากฏขึ้นจากความก้าวหน้าในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ (Postmillennialists) ที่เป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลครอบงำความคิดเกี่ยวกับการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24* และมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ที่เข้ามายังเมืองไทยสมัยนี้เป็นผลผลิตจากบริบทของแนวคิดดังกล่าวโดยตรง โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับ "ความก้าวหน้า" (progressive) ซึ่งจะแฝงอยู่ใน "อุดมการณ์" ที่ปรากฏออกมาในทางปฏิบัติหลายด้าน อีกทั้งแนวคิดนี้คงเกิดขึ้นอย่างแรงกล้าในหมู่มิชชันนารีไม่น้อย ดังมีนักประวัติศาสตร์ได้ตั้งข้อสังเกตต่อการแพร่ขยายของยุคทองของคริสเตียนแบบฟื้นฟูนิยม (revivalistic millennialism) ว่าดินแดนอเมริกาช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 นั้น

⁵⁵Swanson, "This Heathen People...", p. 91.

*ความเชื่อเรื่องการเสด็จลงมาครั้งที่สองของพระเจ้าอีกแนวหนึ่งเชื่อว่าพระเจ้าจะเสด็จมาปกครองแผ่นดินโลกอย่างฉับพลัน โดยไม่มีการเตรียมการใด ๆ และในทางกลับกันทุกสิ่งในโลกจะเลวลงมากขึ้น จนถึงที่สุดจะเกิดปรากฏการณ์การเสด็จลงมาครั้งที่สอง พวกนี้เรียกว่า Premillennialist หรือ millennarians โปรดดู Brauer, *Protestantism in America*, p. 160. Toveson, *The Redeemer Nation*, p. 34. Swanson, "This Heathen People...", p. 92.

เป็นช่วงที่ "มีมมากับเรื่องยุคทอง"⁵⁶

เกี่ยวกับประเด็นการศึกษาดังกล่าวนี้นี้ มีการศึกษาของสวอนสัน ที่ได้ชี้ให้เห็นว่ากฎเกณฑ์ความเชื่อเรื่องยุคทองของคริสต์ศาสนาได้ขยายขอบเขตแนวคิดเรื่องลัทธิทวิภาคนิยม โดยใจดีเพื่ออธิบายความคิดเรื่องนี้ นั่นคือพวกนักเผยแผร์นิยม (Evangelicals) ตีความประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติตลอดเวลาที่ผ่านมาในลักษณะเป็นการต่อสู้ระหว่าง "พระเจ้า" กับ "ซาตาน" (เป็นอวมหาสปีชอุทหรือการต่อสู้ที่ไม่มีที่สิ้นสุดระหว่างความดีกับความชั่ว) พระเจ้าได้ยกมนุษยชาติให้เจริญขึ้นไปจนถึงยุคทองที่กำหนดได้จากการยินยอมเชื่อฟังโดยสมบูรณ์ต่อการปกครองของพระเจ้า แต่กำลังของซาตานกลับต่อต้านความก้าวหน้าและพยายามจุดดิ่งมวลมนุษย์ลงไปสู่สภาพของความป่าเถื่อนและไร้พระเจ้า (barbarism and heathenism) ชาวอเมริกันมีจิตสำนึกร่วมในแนวคิดนี้ ดังเช่นเมื่อตนเผชิญหน้ากับสงคราม ก็มักกำหนดตนเองว่าเป็นฝ่ายพระเจ้าส่วนศัตรูเป็นฝ่ายซาตาน และถือเอาว่าเป็นการต่อสู้เพื่ออนาคตของมนุษยชาติ ทั้งยังผนวกเอาเรื่องชัยชนะของตนในสนามรบเข้ากับความหวังเรื่องยุคทองด้วย⁵⁷

ประสบการณ์ประวัติศาสตร์ของสหรัฐอเมริกานั้น นอกจากจะถือตนเองเป็นตัวแทนของฝ่ายพระเจ้าแล้ว ความเจริญของสังคมอเมริกันอย่างรวดเร็วในด้านภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจและเทคโนโลยีทางการได้ตอกย้ำพวกนักเผยแผร์นิยมให้เชื่อในเรื่องความก้าวหน้า ทั้งยังเชื่อว่าศาสนาและวิทยาศาสตร์เป็นสิ่งที่

⁵⁶Swanson, "This Heathen People...", p. 94. อ้างถึง Ernest R. Sandeen, The Root of Fundamentalism: British and American Millenarianism 1800-1930 (Chicago: University of Chicago Press, 1970), p. 42.

⁵⁷Ibid., p. 94. และดูที่ Mathew, "The Second Great Awakening," p. 27. ซึ่งแมทธิวอ้างถึงข้อเสนอของ Perry Miller ว่าการต่อสู้ของชาวอเมริกันในสงครามปฏิวัติเพื่อเอกราช ถูกตีความทางศาสนาว่าเป็นการต่อสู้ของ "ฝ่ายธรรมะ" กับ "ฝ่ายอธรรม" ซึ่งฝ่ายธรรมะย่อมได้รับการช่วยเหลือให้ได้รับชัยชนะโดยพระเจ้า เมื่ออเมริกันชนะสงครามจึงมีความหมายว่าตนเป็นฝ่ายธรรมะ และแนวคิดนี้ปรากฏเป็นพื้นฐานความคิดลัทธิการเผยแผร์คริสต์ศาสนา (Evangelism) ของอเมริกา

ควบคู่กันที่จะนำไปสู่ยุคทองของคริสต์ศาสนา⁵⁸ ดังนั้นจึงเป็นอุดมคติของมิชชันนารีที่เห็นได้ชัดเจนในสังคมไทยด้วย จากบันทึกและข้อเขียนของมิชชันนารีในสมัยนี้ มักจะกล่าวถึงความเจริญในสังคมตะวันตกหรือสังคมที่มิชชันนารีสามารถเปลี่ยนให้หันมานับถือคริสต์ศาสนาว่าเป็นสังคมที่มีอารยธรรมและถือเป็นพระพรของพระเจ้า เช่นการกล่าวถึงหมู่เกาะแซนด์วิช (Sandwich Islands) เป็นตัวอย่างของสังคมนอกритที่เจริญขึ้นได้เพราะหันมายอมรับคริสต์ศาสนา⁵⁹ เข้าใจว่ากรณีตัวอย่างนี้คงเป็นประเด็นสำคัญที่มิชชันนารียกมาเป็นเหตุผลหรือข้ออ้างเพื่อโน้มน้าวให้รัชกาลที่ 4 ทรงเห็นชอบและยอมรับคริสต์ศาสนาด้วย ดังจะเห็นได้จากข้อความโต้ตอบของรัชกาลที่ 4 ซึ่งทรงแสดงถึงความราคาญพระทัยต่อกรณีตัวอย่างนี้ไม่น้อย⁶⁰ แต่กระนั้นก็ดี มิชชันนารียังคงเชื่อว่าการวางรากฐานความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในสังคมไทย จะเป็นวิธีการสำคัญที่จะทำให้คนหันมาสนใจและรับเอาคริสต์ศาสนาได้โดยง่าย และการรับเอาความรู้ของตะวันตกจะเป็นการสันคลอนความคิดหรือวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในสังคมไทยด้วย⁶¹

ปรัชญาสามัญสำนึก (Commonsense Philosophy) เป็นแนวคิดสำคัญที่มีอิทธิพลต่อ

⁵⁸Swanson, "This Heathen People...", pp. 95-96.

⁵⁹หนังสือจดหมายเหตุ เล่ม 2 ใบทที่ 16 (ตุลาคม ค.ศ. 1845) : 13-15.

⁶⁰พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ 84 ปีของมหามกุฏราชวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2521), หน้า 11. และ 33-34. ในพระราชหัตถเลขาเขียนว่า เกาะแซนด์เวด (Sandawech Islands) น่าจะเป็นเกาะแซนด์วิชมากกว่า เพราะมิชชันนารีค่อนข้างชื่นชมกับผลสำเร็จของตนในเกาะนี้ โปรดดู Henry T. Cheever, Life in the Sandwich Islands : or the Heart of the Pacific as it was and is (London : Schulze and Co..., 1851).

⁶¹George Haws Feltus, Abstract Missionary Journal of Rev. Jesse Caswell (Troy, New York, 1931), p. iv. photocopy.

มิชชันนารีของคณะเพรสไบทีเรียนสำนักเก่า (Old School Presbyterian)* ซึ่งเป็นมิชชันนารีส่วนใหญ่ที่เข้ามาปฏิบัติงานในสังคมไทยช่วงสมัยรัชกาลที่ 3-4 ทั้งยังมีอิทธิพลต่อแนวคิดเรื่องการเผยแพร่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีร่วมสมัยทั่วไปด้วย ปรัชญาสามัญสำนึกที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อผู้นำทางภูมิปัญญาของวิทยาลัยศาสนศาสตร์ปริન્ซ์ตัน (Princeton Seminary) ซึ่งต่อมามีการเรียกแนวคิดนี้ว่า "ศาสนศาสตร์ปริન્ซ์ตัน (Princeton Theology) โดยเกิดขึ้นในช่วงของการตื่นตัวทางจิตวิญญาณครั้งที่ 2" และมีอิทธิพลต่อแนวคิดในการประกาศศาสนาหรือการชักนำชนนอกรีตให้หันกลับมานับถือศาสนาอย่างมาก จนกระทั่งถึงยุคสงครามกลางเมือง (Civil War)⁶²

แนวความคิดของปรัชญาสามัญสำนึกที่มิชชันนารีโปรเตสแตนต์เชื่อถือเป็นหลักการซึ่งได้นำมาปฏิบัติกับชนนอกรีต คือความเข้าใจที่ว่า มวลมนุษย์ทุกคนมีธรรมชาติและอาศัยอยู่ในความเป็นจริงเหมือนกัน พวกเขาทุกคนต้องกระทำการในอันที่จะ "ให้การสงวนรักษา" ผู้ที่หลงหายไปโดยต้องพิสูจน์ถึงความผิดพลาดทางความคิดของผู้หลงผิดและนำออกมาจาก "สภาพแวดล้อม" ที่นอกรีต ที่ทำให้เกิดความต่ำช้า วิธีการพิสูจน์ความคิดที่หลงผิดไปนั้นจะใช้วิธีอนุมาน (inductive method) โน้มน้าวให้ผู้มีความคิดหลงผิดไปได้ประจักษ์ถึงความจริงหรือข้อสรุปทางปรัชญาของมิชชันนารี ทั้งในหลักแนวคิดปรัชญาของสก็อตแลนด์ (ซึ่งมีอิทธิพลในคณะเพรสไบทีเรียนสำนักเก่า) และพวกเพรสไบทีเรียน ต่างให้ความสำคัญต่อวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือมีความเกี่ยวพันกันอย่างแนบแน่นกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติอย่างมาก พวกเพรสไบทีเรียน โดยทั่วไปจะมองการเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างวิทยาศาสตร์กับศาสนศาสตร์ นั่นคือวิทยาศาสตร์ธรรมชาติจะแสดง "ข้อเท็จจริง" จากการใช้

*คณะเพรสไบทีเรียนสำนักเก่าเป็นกลุ่มสมาชิกคริสตจักรเพรสไบทีเรียนเชื้อสายสก็อต-ไอริชที่ยึดถือหลักการและกฎปฏิบัติของคริสตจักรตามหลักข้อเชื่อของลัทธิแคลวินอย่างเคร่งครัด กลุ่มนี้หวังกัลวาล์วเพิ่มจำนวนและอำนาจของพวกเขาเพรสไบทีเรียนสำนักใหม่ที่ขยายตัวจากการขยายคริสตจักรไปยังดินแดนใหม่ โดยมีความคิดว่ากลุ่มใหม่ที่เข้ามาเป็นสมาชิกของคริสตจักรเพรสไบทีเรียนนี้ ไม่ใช่เป็นพวกเพรสไบทีเรียนแท้และจะเป็นผู้ทำให้หลักการของคริสตจักรเพรสไบทีเรียนไม่บริสุทธิ์ ความแตกแยกทั้งสองสำนักปรากฏอย่างเด่นชัดในปี พ.ศ. 2380 โดยพวกเพรสไบทีเรียนสำนักเก่าได้มีอำนาจในสภาคริสตจักร และจัดตั้งคณะกรรมการมิชชันต่างประเทศ เพื่อจัดส่งมิชชันนารีไปปฏิบัติพันธกิจยังต่างแดนเป็นของตนเองแยกจากคณะอเมริกันบอร์ตัน โปรดดู Handy, *A History of Churches* _____, pp. 192-193.

⁶²Swanson, "This Heathen People..." p. 76-77.

เหตุผลแบบอนุমানที่ครอบคลุมและสร้างความจริงขึ้นมา พวกนี้ถือว่าความถูกต้องแบบวิทยาศาสตร์ทำให้เข้าใจถึงความจริงและชี้ให้เห็นถึงการทรงสร้างจักรวาลเป็นลำดับ ทศนคติดังกล่าวนี้จะชี้ให้เห็นว่าการศึกษาวิทยาศาสตร์เป็นภารกิจที่น่าบูชาเลื่อมใสยิ่ง⁶³

ดังนั้น ในทางปฏิบัติของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทย จึงมักอ้างถึงความจริงแบบวิทยาศาสตร์โดยการอนุমানโน้มน้าวให้ผู้คนเข้าใจ โยงไปถึงความจริงสูงสุดของพระเจ้า เช่นการใช้วิธีการทางการแพทย์และ ไซยารักษาโรคแบบตะวันตกซึ่งเป็นผลผลิตจากภูมิปัญญาหรือความสามารถที่พระเจ้าทรงประทานให้ชาวตะวันตก ย่อมเป็นความจริงและมีคุณวิเศษ ดังที่นายแพทย์บรัดเลย์ได้ใช้กับคนไข้ที่มาขอรับยาเมื่อเริ่มแรกที่ท่านมาตั้งเมืองไทย โดยให้คนไข้อธิษฐาน (หรือเป็นที่เข้าใจของคนในสังคมไทยสมัยนั้นว่าเป็นการสวดมนต์) และอ่านพระคัมภีร์ไบเบิลก่อนที่จะให้ยารักษาโรค "...เพื่อเป็นการชักจูงคนป่วยให้เห็นฤทธิ์เดชของพระเจ้าว่าศักดิ์สิทธิ์ เมื่อสวดมนต์แล้วกินยาจะได้หายดี และต่อไปจะได้มีความเชื่อถือนในพระเจ้ามาก ๆ..."⁶⁴ วิธีการเช่นนี้แม้จนกระทั่งปลายรัชกาลที่ 4 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 มิชชันนารียังใช้อยู่เสมอ ดังตัวอย่างเช่น แมคคิกลวารี ได้แจกจ่ายยาควินินให้กับชาวเชียงใหม่มุ่มาขอรับยา และยิ่งกว่านั้น แมคคิกลวารี ยังได้ใช้ข้อพิสูจน์เชิงอนุমানแบบวิทยาศาสตร์โน้มน้าว 'หนานอินต๊ะ' "ให้เชื่อ 'ความจริง' ที่เป็นการทรงสร้างของพระเจ้า โดยการท้าทายในเรื่องการทำนายการเกิดสุริยุปราคาในเดือนตุลาคม พ.ศ.2411 และสุริยุปราคาได้เกิดขึ้นจริงตามคำบอกเล่าของแมคคิกลวารี ซึ่งท่านบันทึกคำสารภาพของ 'หนานอินต๊ะ' ไว้ว่า "...แม้แต่นี้ คำฮาของพ่อครูสอนลูกของเฮาสอนผิด..."⁶⁵ วิธีการดังกล่าวนี้นับเป็นการทำลายความเชื่อเดิมและชี้ให้เห็นความจริงใหม่ ซึ่งมิชชันนารีเชื่อว่าเป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้ผู้มีความคิดหลงผิดสามารถกลับเข้าสู่ความจริงสูงสุด โดยพยายามติดตามและสนทนารื่องนี้ จนในที่สุด 'หนานอินต๊ะ' เป็นบุคคลแรกในภาคเหนือที่ยอมรับศีลबंधิตมา

⁶³Ibid., p. 81-82.

⁶⁴บรัดเลย์, จดหมายเหตุมิชชันนารีอเมริกัน... หน้า 26-27.

"หนาน" เป็นคำเรียกของชาวบ้านในล้านนาใช้เรียกผู้ที่ผ่านการบวชเรียนเป็นพระมาแล้ว และจากบันทึกของศาสตราจารย์แมคคิกลวารี กล่าวว่า "หนานอินต๊ะ" เคยเป็นพระที่มีความอยากรู้อยากเห็น จึงยังไม่พอใจต่อคำสอนทางพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นพระผู้นำปฏิบัติพิธีกรรมของสงฆ์ในวัดด้วย

⁶⁵McGilvary, A Half Century... p. 97-98.

เป็นคริสเตียนภายหลังที่ได้รู้จักและคุ้นเคยกับมิชชันนารีมาประมาณสองปี

นอกจากนี้แล้วจะพบว่า มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ได้ใช้ความรู้และการอนุমানแบบวิทยาศาสตร์ เพื่อโน้มน้าวให้ผู้คนในสังคมไทย (ในที่นี้คงมุ่งระดับผู้นำทางภูมิปัญญาของสังคม) มองเห็นถึงความจริงสูงสุด เช่นการกล่าวถึงความรู้อ่าง ๆ ดังปรากฏใน "หนังสือจดหมายเหตุฯ" (Bangkok Recorder) ปี พ.ศ.2387-2388 ได้แก่ "ตำราไฟฟ้า" "ตำราลมอากาศ บทหนึ่ง" "ตำราลมอากาศ บทสอง" "ตำราลมอากาศ บทสาม" "วิชาเคมี บทหนึ่ง" "วิชาเคมี บทสอง" "วิชาเคมี บทสาม" และ "วิชาเคมี บทสี่"⁶⁶ เป็นต้น แม้ว่าการเสนอความรู้นี้ นายแพทย์บริดเลย์จะไม่ได้กล่าวถึงเป้าหมายสูงสุดโดยตรง แต่ภายหลังจากที่นายแพทย์เรโนลด์ เฮาส์ เข้ามายังเมืองไทยในอีกสองปีต่อมา (พ.ศ.2390) ได้แสดงวิธีการทดลองทางวิทยาศาสตร์ให้เจ้านาย ขุนนางและพระสงฆ์ได้ชม โดยเฉพาะการทดลองทางเคมีและการแสดง "สุนทรพจน์" บรรยายความรู้ในเรื่องเดียวกับที่เคยปรากฏใน "หนังสือจดหมายเหตุฯ" ความมุ่งหวังของนายแพทย์เฮาส์ คือ เป็นการเปิดโลกใหม่ให้คนนอกคริสตได้รู้จัก และเชื่อว่าทั้งนายแพทย์เฮาส์และแควสเวลต่างเห็นดีด้วยกับการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เพื่อลบล้างความรู้เดิมของสังคมไทยลง โดยได้ใช้วิธีการนี้กับชนชั้นผู้ปกครองและสามัญชน ที่มีความมุ่งหวังอันเดียวกันคือ

...หวังใจว่าจะปลุกดวงจิตต์ของเขาให้ตื่นขึ้น จนเขาจะเคยคิดนึกในใจ และจะประกาศแก่เขา ข้อสำคัญใหญ่ซึ่งจะเป็นพยานว่า พระองค์ผู้ทรงสร้างทรงพระชนม์อยู่ และประกอบด้วยสติ ปัญญาคือปดุมความจริง ซึ่งคนทั้งปวงผู้ถือพุทธศาสนาได้ปฏิเสธว่าไม่จริง ...⁶⁷

⁶⁶โปรดดู หนังสือจดหมายเหตุฯ 1 (July 1844) : 1-2. หนังสือจดหมายเหตุฯ 3 (September 1844) : 1 หนังสือจดหมายเหตุฯ 6 (December 1845) : 1 หนังสือจดหมายเหตุฯ (October 1844) : 13-14 .หนังสือจดหมายเหตุฯ 5 (November 1844) : 17. หนังสือจดหมายเหตุฯ 6 (December 1844) : 21. หนังสือจดหมายเหตุฯ 7 (January 1845) : 25. หนังสือจดหมายเหตุฯ 8 (February 1845) : 29-30. หนังสือจดหมายเหตุฯ 9 (March 1845) : 33. และความรู้ที่ได้รับการเน้นมากในหนังสือจดหมายเหตุฯครั้งนี้อีกเรื่องหนึ่งคือระบบการหมุนเวียนของโลหิต (Circulation of the Blood) ซึ่งนายแพทย์บริดเลย์ตีพิมพ์ไว้หลายตอน

⁶⁷เฟลตัส, ชาวมูเอล เรโนลด์ เฮาส์..., หน้า 77-78 และ 96.

ยอร์จ ออวส์ เฟลตส์ ได้กล่าวถึงวิธีการนำเสนอความรู้ทางวิทยาศาสตร์และดาราศาสตร์ของ นายแพทย์เฮาส์ในสังคมไทย ซึ่งนายแพทย์เฮาส์เห็นว่าเป็นความคิดที่ไม่ถูก...เพราะว่าความจริงตาม ธรรมดาหลายข้อหลายประการ เขา[คนไทย]ไม่รู้เลย และความโง่งนั้น ได้ห้ามความคิดถึงพระเจ้าผู้เป็น พระวิญญูณามีให้เข้าไปในใจของเขา..."⁶⁸ และนายแพทย์เฮาส์ ได้ดำเนินการเพื่อแก้ไขความหลงผิด โดยวิธีปฏิบัติ คือ

...หมอบได้พูดสำหรับแก้ความคิดที่ไม่ถูก โดยชี้แจงให้เห็นความจริงตามธรรมดาโลกซึ่งชาวเมืองมิ ได้สังเกตดูแต่ก่อน...หมอบได้อธิบายถึงพระเจ้าผู้ทรงสร้างสิ่งสรรพ (และ) หมอบได้กล่าวเรื่อง ว่าด้วยความรักและพระกรุณาคุณของพระเจ้าซึ่งพระมหาเยซูคริสต์ได้ทรงแสดงให้ปรากฏแจ้ง ..."⁶⁹

ความคิดเช่นเดียวกันนี้ของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ยังปรากฏในการนำเสนอความรู้แบบ วิทยาศาสตร์ในวารสารสมัยรัชกาลที่ ๕ เช่นงานเขียนของศาสตราจารย์แวน ไค้ เรื่อง "กิริยาฝนตก" และ "ลมอากาศ"⁷⁰ ซึ่งอ้างอิงการทรงสร้างธรรมชาติของพระเจ้าและอธิบายตามหลักวิทยาศาสตร์ โดยมีการ โน้มน้าวให้ผู้อ่านให้เห็นว่าพระเจ้าทรงจัดทุกสิ่งไว้อย่างมีระบบ เป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ สมควรที่จะรู้ถึงความจริงข้อนี้และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระเจ้า

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า "อุดมการณ์" ของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ที่เข้ามาปฏิบัติพันธกิจ เมฆแพร่คริสต์ศาสนาในสังคมไทย มีแนวคิดหลักที่สำคัญและเกี่ยวเนื่องกันอย่างแนบแน่นดังได้แสดง รายละเอียดไว้ข้างต้น การปฏิบัติของมิชชันนารีไม่อาจแยกให้เห็นอย่างชัดเจนว่าได้รับอิทธิพลแนวคิด

⁶⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 104.

⁶⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

⁷⁰แวน ไค้, "กิริยาฝนตก," มิวเซียม (รัตนโกษ) เล่ม 2 : 94-99. และแวน ไค้, "ลม อากาศ," มิวเซียม (รัตนโกษ) เล่ม 3 : 183-192.

ใดแนวคิดหนึ่งโดยเฉพาะ และจากการศึกษาวิธีการเผยแพร่คริสต์ศาสนา รวมทั้งการถ่ายทอดวิทยาการตะวันตกของมิชชันนารีสู่สังคมไทย (ในหัวข้อต่อไป) จะสามารถมองเห็นหรือเข้าใจถึงเหตุผลและเป้าหมายของมิชชันนารีในการปฏิบัติงานอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งจะมี "วิธีการ" ที่มิชชันนารีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของตนที่ตั้งอยู่บนแนวคิดหลักสามประการคือ สัททวิภาคนิยม อุดมคติเรื่องแผ่นดินพระเจ้า และปรัชญาสามัญสำนึก โดยที่การเกิดจิตสำนึกทางศาสนาเป็นปัจจัยทางความคิดเบื้องต้นที่ทำให้เกิดกระบวนการมิชชันนารีเพื่อปฏิบัติพันธกิจอย่างจริงจัง ดังได้กล่าวมาแล้ว

การเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทย

มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ที่เข้ามาปฏิบัติงานในสังคมไทย ระหว่าง พ.ศ.2371-2411 มีทั้งหมด 5 คณะคือ สมาคมมิชชันนารีแห่งลอนดอน (London Missionary Society) เข้ามาในปี พ.ศ.2371 คณะอเมริกันแบพติสต์บอร์ด (American Baptist Board) เข้ามาในปี พ.ศ.2376 คณะอเมริกันบอร์ดฯ (American Board of Commissioners for Foreign Missions) เข้ามาในปี พ.ศ.2377 คณะอเมริกันเพรสไบทีเรียน (American Presbyterian Mission) เข้ามาในปี พ.ศ.2383 (และตั้งอย่างมั่นคงในปี พ.ศ.2390) และสมาคมมิชชันนารีอเมริกัน (American Missionary Society) ซึ่งแยกจากคณะอเมริกันบอร์ดฯ และปฏิบัติงานต่อเนื่องในปี พ.ศ.2393 คณะนิกายต่าง ๆ เหล่านี้จะมีเพียงคณะอเมริกันแบพติสต์ คณะอเมริกันเพรสไบทีเรียน และสมาคมมิชชันนารีอเมริกันเท่านั้นที่ปฏิบัติงานต่อมาจนถึงสิ้นรัชกาลที่ 4 โดยเฉพาะคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียน ได้ปฏิบัติพันธกิจและมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาต่อมาจนกระทั่งถึงปี พ.ศ.2500 จึงได้ยกเลิกสำนักงานในประเทศไทยอย่างเป็นทางการ⁷¹

อย่างไรก็ดี ในการศึกษาเพื่อความเข้าใจวิธีการและแนวคิดของมิชชันนารีสังกัดคณะนิกายต่าง ๆ ที่ปฏิบัติพันธกิจในสังคมไทย ซึ่งอาจมีแนวคิดผิดแผกแตกต่างกันอยู่บ้าง จะต้องศึกษาถึงการเคลื่อนไหวขององค์กรที่จัดส่งมิชชันนารีออกมาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในช่วงสมัยนี้ด้วย

⁷¹รายละเอียดต่างๆ ปรากฏใน McFarland, Historical Sketh of Protestant Missions in Siam..., Wells, History of Protestant Work in Thailand... และประสิทธิ์ พงศ์อุดม, ประวัติศาสตร์สภาคริสตจักรในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : หน่วยงานจดหมายเหตุ สภาคริสตจักรในประเทศไทย, 1984).

สมาคมมิชชันนารีแห่งลอนดอน จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2338 และได้จัดส่งมิชชันนารีไปยังประเทศจีนเป็นครั้งแรก ต่อมาในช่วงสงครามนโปเลียน (พ.ศ.2345-2361) เมื่ออังกฤษสามารถควบคุมสเตรทเซตเทิลเมนต์ (Straits Settlement) ไว้ได้ จึงมีการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติงานของสมาคมฯ ที่มะละกา โดยมีวัตถุประสงค์คือเป็นศูนย์กลางในการแปลและจัดพิมพ์พระคัมภีร์ไบเบิล รวมทั้งไบเบิลทางศาสนาเป็นภาษาจีนและเป็นฐานปฏิบัติงานกับกลุ่มชาวจีนที่ตั้งรกรากยังท่าเรือค้าขายต่าง ๆ ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือไม่ก็ส่งไปปฏิบัติงานในประเทศจีน ต่อมาในปี พ.ศ. 2363 ได้เปิดศูนย์มิชชันอีกแห่งหนึ่งที่เกาะหมาก (ปีนัง) และในช่วงนี้ศูนย์มิชชันของสมาคมมิชชันนารีแห่งลอนดอนยังไม่ให้ความสนใจที่จะปฏิบัติงานในเมืองไทย เว้นแต่จะเคยมีมิชชันนารีเข้าไปเยือน ไทรบุรี (รัฐเคดาห์) ซึ่งขณะนั้นยังอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐไทย และในปีต่อมามีความพยายามที่จะจัดส่งมิชชันนารีจากมะละกาเข้ามาปฏิบัติงานในเมืองไทย แต่ต้องยกเลิกไปเนื่องจากมีการส่งกองทหารเข้าโจมตีเมืองหลวงของไทรบุรี เพื่อระงับปัญหาความขัดแย้งในรัฐไทรบุรี⁷²

ศูนย์มิชชันทั้งสองแห่งมีความหวังที่จะจัดส่งมิชชันนารีเข้ามาปฏิบัติงานในเมืองไทยอีกครั้งหนึ่ง เมื่อรัฐบาลอังกฤษได้ให้ผู้แทนของบริษัทอินเดียตะวันออกที่สิงคโปร์ คือ จอห์น ทรอปเฟิร์ต เข้ามาเจรจาทางการค้าและปัญหารัฐไทรบุรีกับไทยในปี พ.ศ.2364 แต่การเจรจาของทรอปเฟิร์ตล้มเหลว และอังกฤษได้ส่งทูต คือ เฮนรี เบอร์นี เข้ามาเจรจากับไทยอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ.2369 ซึ่งการเจรจาประสบผลสำเร็จด้วยดี⁷³ ศูนย์มิชชันของสมาคมฯ ที่เกาะหมากได้วางแผนการเพื่อปฏิบัติงานในเมืองไทยอย่างจริงจัง รวมทั้งเตรียมการต่าง ๆ เช่นการแปลพระคัมภีร์ไบเบิลเป็นภาษาไทย เตรียมอุปกรณ์การพิมพ์ภาษาไทย อย่างไรก็ตาม การวางแผนงานด้านการเตรียมและพิมพ์พระคัมภีร์ไบเบิล (หนังสือเยเนซิสหรือชื่อเรียกในภาษาไทยปัจจุบันว่าหนังสือปฐมกาล) คงไม่บรรลุผลเพราะเมื่อศาสนาจารย์กูดสตาฟและทอมสัน เข้ามาถึงกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ.2371 ไม่ได้อ้างถึงงานที่มีการเตรียมไว้ดังกล่าว และทั้งสอง

⁷²Breazeale, "English Missionaries Among the Thai," pp. 213-215. และดูที่ สนั่น เมื่องวงษ์, ประวัติศาสตร์ไทย..., หน้า 128.

⁷³โปรดดูรายละเอียดใน "ว่าด้วยเรื่องทูตฝรั่งเศสสมัยกรุงรัตนโกสินทร์," ประชุมพระราชพงศาวดาร ภาคที่ 62 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512) หน้า 232-274.

ได้เริ่มต้นงานแปลใหม่ทั้งหมด⁷⁴ ซึ่งมีข้อสังเกตว่า งานแปลพระคัมภีร์ไบเบิลเป็นภาษาไทยของ ศาสนาจารย์กุตสลาฟและทอมสันเริ่มต้นที่หนังสือพระกิตติคุณทั้งสี่ (The Gospels) ในพระคัมภีร์ใหม่ (New Testament) ขณะที่งานของศูนย์มิชชัน ได้เคยเตรียมไว้เริ่มต้นจากหนังสือเล่มแรกในพระคัมภีร์เก่า (Old Testament) การเลือกแปลหนังสือพระกิตติคุณทั้งสี่ คงสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ชุดแรกที่เข้ามายังเมืองไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ต้องการเผยแพร่ "ข่าวดี" เรื่องพระเยซูคริสต์ ซึ่งเป็นแก่นสาระสำคัญของงานมิชชันนารี⁷⁵ และจะเป็นงานพื้นฐานสำหรับมิชชันนารีคณะ อื่น ๆ ที่เข้ามาภายหลังได้สานต่อให้สมบูรณ์และแพร่หลายออกไป

การเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในเมืองไทยของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ชุดแรก มีความตั้งใจที่จะเผยแพร่คริสต์ศาสนากับชนชาวจีน โดยเฉพาะในประเทศจีน แต่เมื่อรู้ว่ามีชาวจีนตั้งรกรากอยู่ในประเทศไทยจำนวนมาก จึงถือโอกาสติดต่อล่ามชาวจีนเข้ามายังเมืองไทยด้วย และได้นำหนังสือ ไบเบิลคำสอนทางคริสต์ศาสนาภาษาจีนติดตัวมาถึง 27 หีบ ซึ่งเชื่อว่าความสนใจชาวจีนในเมืองไทยไม่ใช่เป็นความสนใจเฉพาะของมิชชันนารีทั้งสองเท่านั้น แต่ศูนย์มิชชันของสมาคมมิชชันนารีแห่งลอนดอนที่เสตรทเซทเทิลเมนต์เอง เคยมีความสนใจที่จะจัดตั้งศูนย์มิชชันที่กรุงเทพฯ เพื่อเป็นแหล่งขนถ่ายเอกสารทางศาสนาไปยังเวียดนามและประเทศจีนด้วย⁷⁶ อีกทั้งการเข้ามาปฏิบัติงานของมิชชันนารีชุดแรกนี้ เป็นไปได้เนื่องจากการเปิดการเจรจาทางการทูตระหว่างอังกฤษกับไทยที่กรุงเทพฯ⁷⁷ จะเห็นได้ว่าการ

⁷⁴Breazeale, "English Missionaries..." pp. 217-218.

⁷⁵หนังสือพระกิตติคุณทั้งสี่ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระประวัติและพระราชกิจของพระเยซูคริสต์ ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำ "ข่าวดี" ของพระเจ้ามาบอกกล่าวแก่มนุษย์ และในวาระสุดท้ายที่พระเยซูคริสต์จะเสด็จขึ้นสู่สวรรค์ ได้ทรงส่งสาวกของพระองค์ให้นำ "ข่าวดี" ของพระเจ้า และเรื่องราวการพลีชีพที่ยืนยันถึงความถูกต้องของ "ข่าวดี" และเป็นตัวอย่างชีวิตของมิชชันนารี ด้วย โปรดดู Lord, Mo Bradley..., p. 50.

⁷⁶บริดลีย์, จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกัน..., หน้า 1-2. และดูที่ Breazeale, "English Missionaries..." p. 221.

⁷⁷เฟลตัส, ซามูเอล เรโนลส์ เฮาซ์..., หน้า 50.

เข้ามาปฏิบัติงานของมิชชันนารีต้องพึงพา 'การเปิดช่องทาง' ของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก ซึ่งในส่วนหนึ่งที่จะก่อให้เกิดความหวาดระแวงในหมู่ชนชั้นผู้ปกครองของไทย ที่มีใจการหวาดระแวงเรื่องการแผ่ขยายคริสต์ศาสนาในสังคมไทยเท่านั้น แต่เป็นความหวาดระแวงเรื่องการแผ่ขยายอำนาจทางทหารของชาติจักรวรรดินิยมตะวันตกในขณะนั้นด้วย ดังที่กุตสลาฟบันทึกไว้ว่าราชสำนักไทยได้ยืนยันเรื่องใบปลิวคำสอนทางศาสนาคริสต์ว่า 'ไม่ได้สอนในสิ่งที่จะก่อให้เกิดความวุ่นวายในบ้านเมือง'⁷⁸ ซึ่งคงเป็นคำยืนยันว่ามิชชันนารีไม่ได้เข้ามายุยงชาวจีนให้กระด้างกระเดื่องและเป็นเครื่องมือของอังกฤษเพื่อคุกคามไทยในสมัยนั้น

การจัดตั้งสมาคมมิชชันนารีแห่งลอนดอน นับเป็นองค์กรของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในประเทศตะวันตกองค์กรแรก ๆ ที่มีเป้าหมายเพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนาไปสู่ชนต่างชาติและเป็นองค์กรที่เปิดกว้างสำหรับมิชชันนารีจากทุกคณะนิกายในการปฏิบัติงานร่วมกันเพื่อประกาศคริสต์ศาสนาออกไปทั่วโลก⁷⁹ ดังนั้น จึงมีมิชชันนารีต่างเชื้อชาติต่างคณะนิกาย ที่ได้รับการสนับสนุนจากสมาคมนี้ เช่น กุตสลาฟ เป็นชาวเยอรมัน ทอมลีน เป็นชาวอังกฤษ และเฮเบิล เป็นชาวอเมริกัน (สังกัดคณะอเมริกันบอร์ตัน) เมื่อการปฏิบัติงานในระยะเริ่มแรกต้องประสบกับปัญหาต่าง ๆ (โดยเฉพาะปัญหาสุขภาพ) จนต้องถอนตัวออกไป มิชชันนารีชุดแรกยังส่งรายงานไปยังองค์กรมิชชันนารีในอเมริกา และเชิญชวนให้มาปฏิบัติงานในประเทศไทยด้วย นับได้ว่าการปฏิบัติงานของมิชชันนารีของสมาคมมิชชันนารีแห่งลอนดอน มีส่วนอย่างยิ่งในการกระตุ้นมิชชันนารีอเมริกันให้สนใจสังคมไทยเป็นเป้าหมายหนึ่งในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาของตน

ความสำคัญของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ชุดแรกที่เข้ามาปฏิบัติงานในสังคมไทยนี้ นับเป็นการปรากฏตัวของ 'ชาวตะวันตก' ซึ่งแตกต่างจากชาวตะวันตก (มีเพียงไม่กี่คนในสมัยนั้น) ที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ และแตกต่างจากพวกบาทหลวงคาทอลิกในแง่วิธีการปฏิบัติเพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนาที่คนไทยเคยพบเห็นมาก่อนแล้ว มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ชุดนี้มีบทบาทต่อการชักนำให้ผู้คนในสังคมไทยสัมผัสกับผลผลิตที่มาจากวิทยาการตะวันตก ได้แก่ หนังสือและใบปลิวคำสอนทางศาสนา และยารักษาโรค จนต่อมาได้กลายเป็นภาพลักษณ์ของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทย ที่ถือว่าเป็น 'หมอ' ซึ่งเป็น

⁷⁸Gutzlaff, *The Journal of Two Voyages...*, p. 20.

⁷⁹Latourette, *A History of the Expansion...*, 4 : 69-70.

ทั้งหมดสอนศาสนาและหมอรักษาโรคในเวลาเดียวกัน ทั้งนี้เนื่องจากกutschlaf เป็นนายแพทย์ที่อุทิศตน
สำหรับงานมิชชัน ได้ใช้ความสามารถของตนเพื่อผูกมิตรและโน้มน้าวผู้คนให้หันมาสนใจใน
คริสต์ศาสนา ส่วนศาสนาจารย์ทอมลินเองได้ปฏิบัติงานแจกจ่ายใบปลิวที่เป็นงานพิมพ์คำสอนทางศาสนา
และแจกจ่ายยารักษาโรคด้วย อันเป็นวิธีปฏิบัติที่เข้าถึงตัวบุคคล ซึ่งมิชชันนารีต้องการให้เกิด "การกลับ
ใจ" ที่เน้นปัจเจกบุคคลโดยตรง⁸⁰ นั่นคือการสร้างประสบการณ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับพระเจ้าที่จะก่อให้เกิด
ให้เกิดความเข้าใจ "สัจจะ" ของชีวิตตามอุดมคติของมิชชันนารี

ในช่วงระยะที่กutschlaf และทอมลินต้องเผชิญกับปัญหาสุขภาพ และไม่อาจปฏิบัติงานได้สะ
ดวก แต่ยังคงเห็นว่าเมืองไทยเป็นแหล่งที่เหมาะสมในการเผยแพร่คริสต์ศาสนา จึงได้ชักชวนให้องค์กรม
มิชชันนารีในอเมริกาเข้ามาปฏิบัติงานแทน ซึ่งแสดงถึงภารกิจ ความรับผิดชอบของมิชชันนารีที่ปรารถนา
ให้มีการประกาศ "ข่าวดี" ไปที่ทุกมุมโลกแม้ว่าองค์กรมมิชชันนารีต้นสังกัดของตนเองไม่อาจให้การ
สนับสนุนได้ก็ตาม สมาคมมิชชันนารีแห่งลอนดอนไม่สามารถตั้งศูนย์มิชชันนารีในกรุงเทพฯ อย่างมั่นคง
ได้ เคนนอน บริซล ได้สรุปถึงความล้มเหลวในความพยายามดังกล่าวนี้ว่า เนื่องมาจากอุปสรรคด้านการ
ติดต่อสื่อสาร ทำให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนระหว่างมิชชันนารีกับสมาคมฯ ความไม่พอใจผลการ
ปฏิบัติงานของมิชชันนารี และการเปิดโอกาสให้มิชชันนารีอเมริกันที่เริ่มเข้ามายังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียง
ใต้ในต้นทศวรรษ 2380 ปฏิบัติพันธกิจสืบเนื่องต่อไป รวมทั้งความไม่มั่นคงของศูนย์มิชชันน
สเตรทเซทเทิลเมนต์เองด้วย⁸¹

ศาสนาจารย์เดวิด เอเบิล เป็นมิชชันนารีอเมริกันคนแรกที่ได้เดินทางเข้ามายังกรุงเทพฯ โดย
ได้รับการสนับสนุนโดยตรงจากคณะอเมริกันบอร์ดา จากสภาพแวดล้อมทางสังคมและแรง กระตุ้นทาง
ศาสนาในช่วง "การตื่นตัวทางจิตวิญญาณ ครั้งที่ 2" ได้ส่งผลต่อการมีอุดมคติอันสูงส่งในงานมิชชันนารี
ของเอเบิล และการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในหมู่เกาะแซนด์วิช เป็นตัวอย่างที่ปลูกจิตสำนึกให้เขาเห็นถึง

⁸⁰Gutzlaff, *The Journal of Two Voyages...*, p. 23. บรัดเลย์,

จดหมายเหตุมิชชันนารีอเมริกัน..., หน้า 5, 10. และ H.R.H. Prince Damrong
Rajanubhab, "The Introduction of Western...", p. 95. Latourette, *A
History of the Expansion...*, 4 : 76.

⁸¹Breazeale, "English Missionaries...", pp. 222-225.

ความสำคัญของเป้าหมายในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาไปสู่ชนนอกริต จากบันทึกของเอเบิล แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาและ 'อุดมการณ์' ที่อยู่บนพื้นฐานศาสนาอย่างแรงกล้า⁸² ดังนั้นจึงมีความมุ่งหวังอย่างจริงจังในการปฏิบัติพันธกิจ ขณะเดียวกันก็ส่งผลต่อทัศนคติที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมของชนนอกริตในด้านลบอย่างมากด้วย

การปฏิบัติงานของเอเบิลร่วมกับทอมลินในปี พ.ศ.2374 ยังคงลักษณะเชิงสำรวจ เนื่องจากภารกิจที่ได้รับมอบหมายจากคณะอเมริกันบอร์ดา คือการเฝ้าดูสภาพความเป็นไปได้ในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในเมืองไทย ถึงกระนั้นก็ดี เขาก็เป็นผู้ช่วยเหลืองานของทอมลินอย่างแข็งขัน และมีความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติงานอย่างถาวรในเมืองไทยด้วย แต่ในที่สุดเขาก็ต้องออกจากเมืองไทยเนื่องจากปัญหาสุขภาพ⁸³ เอเบิล ได้ปฏิบัติพันธกิจในกรุงเทพฯ เพียงปีเศษ แต่เขาได้ทำให้ผู้คนในกรุงเทพฯ คุ่นเคยกับมิชชันนารีโปรเตสแตนต์มากขึ้น และสิ่งที่ตกทอดอันสำคัญยิ่งจากการเข้ามาปฏิบัติงานของกุตสลาฟทอมลิน และเอเบิลคืองานบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับสังคมไทย ซึ่งเป็นการเปิดโลกของสังคมไทยให้เป็นที่รู้จักของชาวตะวันตกมากยิ่งขึ้น* ขณะเดียวกันหากเข้าใจถึงอคติ (เนื่องจากอิทธิพลแนวคิดทางศาสนา

⁸²R.G. Williamson, Memoir of the Rev. David Abeel, D.D. (New York : Robert Carter, 1972), p. 41-49.

⁸³McFarland, Historical Sketch ..., p. 10-11. และ บรัดเลย์, จดหมายเหตุมิชชันนารีอเมริกัน..., หน้า 14.

*ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 มีงานเขียนหรือบันทึกเกี่ยวกับเมืองไทยและได้ตีพิมพ์ในประเทศตะวันตกที่น่าสนใจคือ George Finlayson, The Mission of Siam and Hue' (London : William Crowes, 1826). Charles Gutzlaff, Journal of Two Voyages Along the Coast of China (New York : John P. Haven, 1833). และมีการตีพิมพ์อีกครั้งหนึ่งในชื่อเรื่อง Journal of Three Voyages Along the Coast of China (London : Thomas Ward, 1834). Jacob Tomlin, A Missionary Journal (Malacca : Mission Press, 1832) . David Abeel, Journal of a Residence in China and the Neighboring Countries .2 nd ed.(New York : J. Abeel Williamson, 1836). Christopher Dean, Present and Perspective Missions in Siam (Boston : Massachusetts Sabbath School Society, 1838). และวารสารขององค์การทางศาสนาเช่น The Missionary Herald ซึ่งตีพิมพ์งานบันทึกของมิชชันนารีก่อนจะรวบรวมเป็นรูปเล่ม

และความรู้สึกเหนือกว่าทางอารยธรรม) ของผู้บันทึก และศึกษางานบันทึกโดยจัดออกตีพิมพ์แล้ว งานบันทึกที่ตกทอดต่อมาจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์และสังคมไทยช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 อยู่ไม่น้อย

มิชชันนารีชุดที่สองที่เข้ามาปฏิบัติงานในสังคมไทย มาจากคณะอเมริกันแบพติสต์บอร์โด โดยศูนย์มิชชันของคณะนี้ในประเทศพม่า จัดส่งศาสนาจารย์จอห์น เทเลอร์ โจนส์ และภรรยา พร้อมด้วยบุตรบุญธรรมคือซามูเอล สมิท(หรือหมอสมิท) เดินทางถึงกรุงเทพฯ ปลายเดือนมีนาคม พ.ศ.2376 โจนส์ ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติงานกับคนไทย ซึ่งเป็นเป้าหมาย ที่สนใจของมิชชันนารีในประเทศพม่าอยู่ก่อนแล้ว แต่เนื่องจากโจนส์เห็นว่าชาวจีนอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ มีอัตราส่วนค่อนข้างสูงกว่าชาวไทย จึงได้ปฏิบัติงานในหมู่นักชาวจีน⁸⁴ และมีชาวจีนรับศีลล้างบาป (Baptism)* ในปีแรกนี้จำนวน 3 คน (หนึ่งในสามนี้เคยรับศีลล้างบาปจากกุดस्ताฟมาก่อน) นับเป็นการเริ่มงานที่เห็นผลอย่างจริงจัง และสามารถจัดตั้งคริสตจักรโปรเตสแตนต์ชาวจีนแห่งแรกในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกสี่ปีต่อมา

การเริ่มงานพันธกิจของมิชชันนารีคณะอเมริกันแบพติสต์บอร์โดในเมืองไทย อยู่ในช่วงเดียวกับเอดมันด์ โรเบิร์ต (Edmund Robert) เป็นทูตจากสหรัฐอเมริกาเข้ามาเจรจากับรัฐบาลไทย โรเบิร์ต พยายามที่จะขอตั้งสถานกงสุลในเมืองไทย แต่รัฐบาลไทยยังไม่อนุญาต โดยถือเป็นนโยบายในการเจรจาท่าทีที่เคยทำสนธิสัญญากับอังกฤษ (สนธิสัญญาเบอร์นี) ถึงกระนั้นก็ดี ในการเจรจาทางการทูตครั้งนี้ถือว่าดีกว่าการเจรจาของเบอร์นี เพราะสามารถเจรจาได้รวดเร็ว และมีข้อตกลงอย่างชาติที่ ได้รับอนุเคราะห์อย่างยิ่ง (Most favored nation treatment) ในเรื่องการตั้งกงสุลและอากรท่าเรือด้วย⁸⁵ ดังนั้น การปฏิบัติงานของมิชชันนารีอเมริกันในเมืองไทย จึงเริ่มต้นขึ้นพร้อมกับการเปิด

⁸⁴McFarland, Historical Sketch . . . p. 27-28.

*ศีลล้างบาป หรือพิธีศีลล้างบาป แสดงถึงการกลับใจยอมรับนับถือคริสต์ศาสนา ซึ่งคณะแบพติสต์กระทำพิธีนี้โดยวิธีการการจุ่มน้ำ เพื่อชำระล้างบาป และ "บังเกิดใหม่" ในคริสต์ศาสนา

⁸⁵ประชุมพระราชพงศาวดาร เล่ม 34 ภาคที่ 62, หน้า 275-285. และ วิชาสงฆ์ พงศาวดาร, "การเปิดสัมพันธไมตรีทางการทูตระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา," ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา หนังสือแปลชุด "นวกัศน์" เล่มที่ 25 (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, 2519), หน้า 91-93.

สัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา และได้รับการคุ้มครองทางการทูต⁸⁶ อีกทั้งการเข้ามาของมิชชันนารีหลังจากนี้ต่อมายังคงเป็นการเคลื่อนไหวที่แสดงสัมพันธไมตรีอย่างชัดเจน เนื่องจากพวกพ่อค้าอเมริกันในสมัยรัชกาลที่ 3 ไม่ได้สนใจติดต่อการค้ากับไทยมากนัก ดังจะเห็นได้จากภายหลังจากทำสนธิสัญญา มิเรอของพ่อค้าอเมริกันเข้ามาน้อยมาก

คณะอเมริกันแบพติสต์บอร์ด จัดตั้งองค์กรของตน ในมลรัฐแมตซาชูเซต โดยได้รับแรงกระตุ้นจากการจัดตั้งคณะอเมริกันบอร์ดฯ (พ.ศ.2353) เพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนาสู่ชนนอกรีตที่เป็นชนต่างชาติ ซึ่งเป็นองค์กรแรกที่กระตุ้นให้คริสตจักรของทุกคณะนิกายในสหรัฐอเมริกา สนใจการเผยแพร่คริสต์ศาสนา ไปสู่ชนต่างชาติอย่างจริงจัง กำเนิดของคณะอเมริกันบอร์ดฯ นั้น ได้ก่อตัวขึ้น ในวิทยาลัยศาสนศาสตร์แอนโดเวอร์ (Andover Seminary) และจัดส่งมิชชันนารีไปยังอินเดียในปี พ.ศ.2354 (เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1812) โดยมีผู้นำคนสำคัญคือ แอดอนิราม จัดสัน (Adoniram Judson) ครั้งแรกมีเป้าหมายที่จะจัดตั้งศูนย์มิชชัน ในอินเดียหรือพม่า ต่อมาทั้งจัดสันและคณะยอมรับพิธีศรัทธาตามหลักความเชื่อของคริสตจักรแบพติสต์จากผู้นำมิชชันนารีของคณะแบพติสต์แห่งอังกฤษในเมืองซาร์ัมโปร์ ประเทศอินเดีย และได้เลือกจัดตั้งศูนย์มิชชัน ในประเทศพม่า⁸⁷ เนื่องจากบริษัทอินเดียตะวันออกแสดงความ "ไม่เป็นมิตร" กับมิชชันนารีอเมริกัน ประกอบกับคณะแบพติสต์แห่งอังกฤษ เคยตั้งศูนย์มิชชันที่กรุงย่างกุ้งและได้ถอนตัวไปก่อนหน้านี้ จึงเป็นโอกาสอันดีในการจัดตั้งศูนย์มิชชัน โดยมิชชันนารีอเมริกันขึ้นใหม่ ในประเทศพม่า การที่จัดสันต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ จนกระทั่งการจัดตั้งศูนย์มิชชัน ในพม่านี้ ได้สะท้อนแนวคิดทางศาสนาของคนอเมริกันและมิชชันนารีเรื่องการทรงนำของพระเจ้าอย่างชัดเจน ดังที่วิลเลียม แกมเมลล์ ผู้เขียน "ประวัติศาสตร์ของคณะแบพติสต์แห่งอเมริกา" (พ.ศ.2394) กล่าวว่า "...เมื่อแผนการต่าง ๆ ของพวกเขา [มิชชันนารี] ได้รับการขัดขวาง แหล่งที่จะปฏิบัติงานอื่น ๆ ก็ถูกปิดกั้น และมีเพียงดินแดนพม่าเท่านั้นที่ดูเหมือนว่าเป็นดินแดนซึ่งพระเจ้าทรงเลือกให้เป็นเวทีของการปฏิบัติพันธกิจอย่างนอบน้อมต่อมโนธรรมของพวกเขา..."⁸⁸ จัดสัน ได้รับการสนับสนุน

⁸⁶McFarland, *Historical Sketch...*, p. 28.

⁸⁷William Gammell, *A History of American Baptist Missions* (Boston : Gould and Lincoln, 1851), p. 4-7. Sweet, *The Story of Religion...*, pp. 357-8.

⁸⁸Ibid., p. 13-14.

สนุนจากคณะอเมริกันแบพติสต์บอร์ด (จัดตั้งในปี พ.ศ.2347)

เมื่อการจัดตั้งศูนย์มิชชันในพม่ามันคงขึ้น ก็ได้ขยายขอบเขตการปฏิบัติงานกว้างขวางออกไป และสนใจที่จะจัดตั้งศูนย์มิชชันขึ้นในกรุงเทพฯ โดยได้รับการชักชวนจากกุดสตลาฟ ทอมลิน และเอบิล การจัดส่งมิชชันนารีเข้ามายังกรุงเทพฯ ครั้งแรกเป็นไปโดยอิสระ ไม่ใช่การตัดสินใจของคณะกรรมการของมิชชันในสหรัฐอเมริกา อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการมิชชันได้เตรียมการเพื่อจัดตั้งศูนย์มิชชันในเมืองไทยภายหลังการทำสนธิสัญญาระหว่างสหรัฐอเมริกากับไทย และเมื่อทราบว่าโจนส์ได้เข้ามาปฏิบัติงานในกรุงเทพฯ จึงได้มีการวางแผนการให้การสนับสนุนจัดส่งมิชชันนารีมาสมทบทันที และวางเป้าหมายไว้ทั้งในหมู่คนไทยและชนชาวจีน⁸⁹ ทั้งนี้เพราะคณะกรรมการมิชชันเคยตั้งเป้าหมายที่จะเข้าไปปฏิบัติงานในประเทศจีนโดยตรง จากการศึกษาของอเล็กซ์ จี. สมิท ยังกล่าวว่า โจนส์ให้ความสนใจชาวพม่าและชาวมอญในเมืองไทย แต่เนื่องจากมีข้อจำกัดจากคณะกรรมการมิชชัน ทำให้เขาสามารถปฏิบัติงานได้เฉพาะกับชาวไทย และโจนส์สามารถพูดภาษาไทยได้ดี ทั้งยังได้เตรียมใบปลิวทางศาสนา ความรู้ด้านภูมิศาสตร์ และดาราศาสตร์อย่างสังเขปเป็นภาษาไทยเสร็จเรียบร้อยในเดือนกันยายน พ.ศ.2376⁹⁰

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2376-2411 มีมิชชันนารีของคณะอเมริกันแบพติสต์ฯ เข้ามาปฏิบัติงานในเมืองไทยจำนวน 30 คน เป็นชาย 14 คน หญิง 16 คน แต่ส่วนใหญ่ปฏิบัติงานเพียงระยะสั้น เนื่องจากเสียชีวิตในเมืองไทยเมื่อมาถึงไม่กี่ปี และส่วนหนึ่งย้ายไปปฏิบัติงานในประเทศจีน⁹¹ มิชชันนารีของคณะนี้มีชื่อในประวัติศาสตร์ไทย เช่น จอห์น เทเลอร์ โจนส์ เจ.เอช.แจนเดเลอร์ (หมอจันดเล) และชามูเอล สมิท (หมอสมิท) เป็นต้น มิชชันนารีทั้งสามท่านที่กล่าวถึง เป็นผู้นำวิทยาการและเทคโนโลยีเข้ามายังเมืองไทยในสมัยนี้ อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากปีพ.ศ.2394 การปฏิบัติงานพันธกิจของมิชชันนารีคณะอเมริกันแบพติสต์ ในเมืองไทยเป็นไปอย่างเชื่องช้า เนื่องจากสถานที่ตั้งศูนย์มิชชันในกรุงเทพฯ ถูกไฟ

⁸⁹Ibid., p. 189-190.

⁹⁰Alex G. Smith, Siamese Gold : The Church in Thailand (Bangkok : Kanok Bannasan, 1982), p. 18-19.

⁹¹McFarland, Historical Sketch..., p. 318-319.

ใหม่ในเดือนมกราคม พ.ศ.2393 และในเดือนกันยายน พ.ศ.2394 ศาสนาจารย์โจนส์ ถึงแก่กรรม ทำให้ศูนย์มิชชันนารีและเรียวชาณูภาษาไทยที่จะปฏิบัติงานกับชาวไทยโดยตรง⁹² มิชชันนารีที่เข้ามาช่วงหลังก็ย้ายไปปฏิบัติงานในประเทศจีน จึงดูเหมือนว่าศูนย์มิชชันนารีในประเทศไทย ไม่ได้รับการเอาใจใส่หรือได้รับการสนับสนุนจากคณะกรรมการในสหรัฐอเมริกาอย่างจริงจังอีก

ในปี พ.ศ.2376 คณะอเมริกันบอร์ดา ได้จัดส่งมิชชันนารีเข้ามาปฏิบัติงานในเมืองไทยอย่างเป็นทางการ มิชชันนารีชุดแรกเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2377 มีเป้าหมายในการปฏิบัติงานกับชาวไทยและชาวจีน⁹³ คณะอเมริกันบอร์ดาเป็นองค์กรมิชชันนารีที่ได้รับข่าวสารเรื่องเมืองไทยจากมิชชันนารีที่เข้ามาก่อน และเตรียมการสำหรับการปฏิบัติงานอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากการเตรียมมิชชันนารีเพื่อปฏิบัติงานกับ "กลุ่มเป้าหมาย" โดยเฉพาะ ซึ่งมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ชุดแรก ๆ ก่อนข้างจะปฏิบัติงานตาม "โอกาส" ที่เป็นไปได้และเน้นความสนใจต่อชนชาวจีนในสังคมไทย เป็นสำคัญ

มิชชันนารีของคณะอเมริกันบอร์ดา เข้ามายังเมืองไทยนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2374-2392 มีจำนวน 22 คน เป็นชายและหญิงเท่ากัน โดยเข้ามารวมห้าช่วง คือ พ.ศ.2374 (1 คน) พ.ศ.2377 (4 คน) พ.ศ.2378 (2 คน) พ.ศ.2381 (4 คน) และ พ.ศ.2383 (11 คน) โดยมีอัตราการปฏิบัติงานในเมืองไทยเป็นเวลา 1-13 ปี และมีจำนวนครึ่งหนึ่งที่ใช้เวลาปฏิบัติงานมากกว่า 5 ปี⁹⁴ มิชชันนารีในขณะนี้ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในประวัติศาสตร์ไทยในฐานะเป็นผู้นำวิทยาการตะวันตกเข้าสู่สังคมไทย คือ นายแพทย์บริดเลย์ และศาสนาจารย์เจสซี แคลสเวล ซึ่งได้มีข้อสังเกตว่ามิชชันนารีของคณะนี้ ให้ความ

⁹²Smith, *Siamese Gold...*, p. 23.

⁹³McFarland, *Historical Sketch...*, p.11. คณะอเมริกันบอร์ดาจัดส่งมิชชันนารีเข้ามาครั้งแรก 4 คน คือศาสนาจารย์ชาร์ลส์ โรบินสัน ศาสนาจารย์สตีเฟน จอห์นสัน พร้อมด้วยภรรยา โดยโรบินสันปฏิบัติงานกับชาวไทย และจอห์นสัน ปฏิบัติงานกับชาวจีนอกเกียน (คณะอเมริกันแบพติสต์บอร์ดา ปฏิบัติงานกับชาวจีนแต่จิว)

⁹⁴Ibid., p. 317.

สำคัญกับการติดต่อหรือสร้างความสัมพันธ์กับชนชั้นผู้ปกครองของไทยค่อนข้างมาก นับตั้งแต่เอบิล นายแพทย์บริดเลย์ และแคสเวล โดยเฉพาะการสนิทสนมกับชนชั้นผู้ปกครองของมิชชันนารีสองคนหลัง จะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความแตกแยกทางความคิดกับมิชชันนารีคนอื่น ๆ ในขณะเดียวกัน และมีส่วนทำให้มีการยุติการปฏิบัติพันธกิจของคณะอเมริกันบอร์ดา ในเมืองไทยลงในปี พ.ศ.2392 (ภายหลังที่แคสเวลถึงแก่กรรม และมิชชันนารีที่เหลือเดินทางกลับสหรัฐอเมริกา) ส่วนนายแพทย์บริดเลย์ ลาออกจากคณะอเมริกันบอร์ดา ในปีเดียวกันและกลับเข้ามาปฏิบัติงานในเมืองไทยอีกครั้งหนึ่งในปีพ.ศ.2393 โดยการสนับสนุนของสมาคมมิชชันนารีอเมริกัน

หากพิจารณาลักษณะสำคัญของคณะอเมริกันบอร์ดา ที่จัดตั้งขึ้นในสหรัฐอเมริกา จะพบว่า เป็นองค์กรทางศาสนาของคริสตจักรโปรเตสแตนต์องค์กรแรกที่จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ วางแผน หารูปแบบและมรรควิธี สร้างมติและใช้มาตรการในการดำเนินการเพื่อสนับสนุนการแผ่ขยาย พระกิตติคุณ ในดินแดนของชนนอกรีต⁹⁵ และเป็นองค์กรจัดส่งมิชชันนารีที่ใหญ่ที่สุดในระยะครึ่ง ศตวรรษนับตั้งแต่มีการก่อตั้งขึ้น (พ.ศ.2353) อย่างไรก็ตาม แม้ว่าองค์กรนี้จะรวมเอาคณะนิกายอื่นที่อยู่นอกเขตนิวอิงแลนด์ นั่นคือเป็นการร่วมมือระหว่างคริสตจักรคณะคองกริกเกชัน เพรสไบทีเรียน และคณะคริสตจักรปฏิรูปแห่งเนเธอร์แลนด์ แต่คณะอเมริกันบอร์ดา ยังถูกครอบงำอย่างหนักหน่วงโดยพวกคองกริกเกชัน ในมลรัฐแมตซาชูเซต และขณะที่ผู้นำต่างยอมรับและเคารพในหลักการของส่วนภูมิภาคต่าง ๆ อยู่มาก แต่ก็ยังคงแสดงแนวคิดที่สืบทอดจากพวกพิวริตันเป็นหลัก⁹⁶ นั่นคือ การมีอุดมคติอย่างแรงกล้าในการเผยแพร่ศาสนา และยึดมั่นในความบริสุทธิ์ที่มาจากพระเจ้า อย่างไรก็ตาม เนื่องจากองค์กรมิชชันนารีนี้ประกอบด้วยผู้แทนจากคณะนิกายต่าง ๆ ดังนั้นจึงมีความหลากหลายทางความคิด และในที่สุดคณะนิกายต่าง ๆ ได้แยกตัวออกมาจัดตั้งหน่วยงานเพื่อจัดส่งมิชชันนารีของตนเองไปปฏิบัติงานในต่างประเทศโดยเฉพาะ เช่นคณะเพรสไบทีเรียนซึ่งแยกตัวออกมาและจัดตั้งคณะกรรมการมิชชันนารีต่างประเทศ (Board of Foreign Missions) ในปี พ.ศ.2380.

การจัดส่งมิชชันนารีของคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนมายังเมืองไทย เป็นช่วงเดียวกับองค์กร

⁹⁵อ้างจาก MacCormac, "The Transition....," p. 44.

⁹⁶Hutchison, Errand to the World..., p. 45. และ MacCormac, "The Transition....," pp. 45-46.

มิชชันนารีของคณะนิกายอื่น ได้หันเหความสนใจที่จะไปเผยแผ่คริสต์ศาสนาในประเทศจีนภายหลัง สงครามฝิ่น (พ.ศ.2383-2385) คณะกรรมการมิชชันนารี เริ่มการสำรวจความเป็นไปได้ในปี พ.ศ.2381 และตัดสินใจจัดตั้งศูนย์มิชชันนารีในกรุงเทพฯ ปีถัดมา ได้มีมิชชันนารีครอบครัวแรกที่มาปฏิบัติงานคือ ศาสนาจารย์วิลเลียม พี. บูแอลล์ เดินทางถึงกรุงเทพฯ ในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2383 และได้ร่วมงานกับ มิชชันนารีของคณะอื่นที่จัดตั้งอยู่ก่อน หลังจากได้ปฏิบัติงานอยู่ประมาณ 4 ปี จึงเดินทางกลับสหรัฐอเมริกาเนื่องจากภรรยาป่วยเป็นอัมพาต⁹⁷ งานของคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนจะจกกลงกว่าสามปีจึงมีการริเริ่มขึ้นใหม่อย่างถาวรในปี พ.ศ.2390

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2390-2411 มีมิชชันนารีของคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนเข้ามาปฏิบัติงานรวม 22 คน (เป็นชาย 11 คน และหญิง 11 คน) แม้ว่าบางส่วนจะปฏิบัติงานระยะสั้น แต่ส่วนใหญ่ได้ปฏิบัติงานระยะยาวจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีมิชชันนารี 3 คนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยนานกว่า 50 ปี⁹⁸ และจะเห็นได้ว่ามิชชันนารีของคณะนี้มีบทบาทในการนำวิทยาการตะวันตกมาสู่สังคมไทย อย่างกว้างขวางในด้านการศึกษา การแพทย์ การพิมพ์และถ่ายทอดแนวคิด วัฒนธรรม การเมือง ให้แก่ สามัญชนและชนชั้นปกครองของไทย ดังเป็นที่รู้จักทั่วไป เช่น ครอบครัวศาสนาจารย์สตีเฟ่น แมตตูน ครอบครัวศาสนาจารย์ชามูเอล จี. แมคฟาร์แลนด์ ครอบครัวศาสนาจารย์ดาเนียล แมคคิกลวารี ครอบครัวศาสนาจารย์โจนาธาน วิลสัน และ ครอบครัวศาสนาจารย์โนอาห์ แมคโดนัลด์ เป็นต้น

คณะกรรมการมิชชันนารี ของคริสตจักรเพรสไบทีเรียนจัดตั้งขึ้นในช่วงของการแตกแยกของ คริสตจักรโปรสไบทีเรียน (พ.ศ.2380- 2412) เป็นคริสตจักร "เพรสไบทีเรียนสำนักเก่า" (Old School Presbyterian) และ "เพรสไบทีเรียนสำนักใหม่" (New School Presbyterian) โดยพวก "เพรสไบทีเรียนสำนักเก่า" มีบทบาทในการจัดตั้งองค์กรเพื่อจัดส่งมิชชันนารีไปเผยแผ่คริสต์ศาสนาไปยัง ต่างประเทศ⁹⁹ สภาพของความแตกแยกในคณะหรือระหว่างคณะนิกายของคริสตจักรในสหรัฐอเมริกา

⁹⁷McFarland, *Historical Sketch...*, pp. 35-36.

⁹⁸Ibid., p. 319.

⁹⁹Lefferts A. Loetscher, *A Brief History of the Presbyterians* (Philadelphia : Board of Christian Education of PCUSA, 1938), pp. 58-60 .

เกิดขึ้นอย่างชัดเจนนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2373 เป็นต้นมา ท่ามกลางบรรยากาศของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม ภายหลังสงครามปฏิวัติ¹⁰⁰

การจัดตั้งคณะกรรมการมิชชันนารี ของคริสตจักรเพรสไบทีเรียน มีวัตถุประสงค์สำคัญคือ

...เพื่อช่วยให้พระกิตติคุณเป็นที่รู้จักในการเป็นพยานแก่ทุกชาติ และเพื่อให้คริสตจักรของพระเยซูคริสต์ได้รับการสถาปนาขึ้น ยึดถือพระพรของพระกิตติคุณ ในฐานะเป็นภารกิจที่ปฏิบัติเพื่อประชาชาติทุกแห่งที่ยังขาดพระกิตติคุณ และเป็นหน้าที่ต้องทำให้รู้ถึงมรรควิธีของการยกโทษความผิดบาป (salvation) ไปสู่โลกทั้งมวล...¹⁰¹

วัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้จึงเป็นที่เข้าใจว่าได้มีการนำ "ชาวดี" และอารยธรรมคริสเตียน ไปสู่ประชาชนทั่วทุกภาคพื้นทวีปภายหลังต่อมา

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคณะกรรมการมิชชันนารี ได้รับการจัดตั้งขึ้นจากฝ่าย "เพรสไบทีเรียนสำนักเก่า" ดังนั้นจึงมีแนวนโยบายและวิธีการเผยแพร่คริสต์ศาสนา ซึ่งเกิดจากทัศนคติหรือแนวคิดเฉพาะของตน นั่นคือ "เพรสไบทีเรียนสำนักเก่า" มีภูมิหลังของแนวคิดของ สก็อต-ไอริช อย่างตายตัว และเชื่อในลัทธิแคลวินอย่างเคร่งครัด¹⁰² นอกจากนี้ ยังเชื่อในหลักการที่ว่าคริสตจักรโดยตัวของตัวเองเป็นองค์กรที่ปฏิบัติงานมิชชันนารีได้โดยตรง จึงเกิดความไม่พอใจและหวาดระแวงว่า "สมาคม" หรือคณะอเมริกันบอร์เตอร์ จะควบคุมพันธกิจของเพรสไบทีเรียนและเป็นผู้บ่อนทำลายคริสตจักรของเพรสไบทีเรียน¹⁰³ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญทำให้ "เพรสไบทีเรียนสำนักเก่า" จัดตั้งคณะกรรมการเพื่องาน

¹⁰⁰Sweet, *The Story of Religion...*, p. 374.

¹⁰¹Mitchael Coleman, "Presbyterian Missionaries and Their Attitudes to the American Indians, 1837-1893," (Ph.D. Thesis University of Pennsylvania, 1977), p.1.

¹⁰²Sweet, *The Story of Religion...*, p. 375.

¹⁰³MacCormac, "The Transition....," p. 54.

พันธกิจต่างประเทศเป็นของตนเอง* ขณะที่กลุ่ม*เพรสไบทีเรียนสำนักใหม่* ยังคงร่วมมือปฏิบัติงานกับ คณะคองกรีเกชัน ในคณะอเมริกันบอร์ดา ต่อไป

แนวคิดที่สำคัญของมิชชันนารี*เพรสไบทีเรียนสำนักเก่า* อีกประการหนึ่งคือไม่เชื่อในเรื่อง*การฟื้นฟู* ซึ่งมีอิทธิพลในคณะอเมริกันบอร์ดา นักฟื้นฟูนิยมมีแนวคิดค่อนข้างปฏิเสธเรื่องอำนาจสัมบูรณ์ของพระเจ้าที่แยกออกจากการกระทำของมนุษย์ (ผู้ที่จะได้รับความรอดและผู้ที่จะได้รับการลงโทษ) เนื่องจากอำนาจของพระเจ้ามีความสำคัญยิ่งใหญ่ ไม่อาจแยกอธิบายต่างหากดัดเฉพาะได้ ลัทธิฟื้นฟูนิยมจึงเป็นการโน้มน้าวให้คนยอมรับตอบสนองในลักษณะของการยอมรับการไถ่บาปโดยทันทีทันใด ซึ่งเป็นความเชื่อในหลักการที่ว่ามนุษย์มีความบริสุทธิ์เมื่อยอมรับพระเจ้า ในขณะที่*เพรสไบทีเรียนสำนักเก่า* เชื่อว่าพระเจ้าทรงใช้บรรพวิธีธรรมดาของคริสตจักรเพื่อทำให้การไถ่บาปปรากฏผลได้ ทุกขณะตามที่พระเจ้าทรงพอพระทัย แม้แต่การยอมรับพระเจ้าหรือยอมรับคริสต์ศาสนาก็ไม่ใช่สิ่งที่บ่งบอกถึงความบริสุทธิ์ของมนุษย์ ผู้ที่เป็นคริสเตียนเองยังต้องรักษาความบริสุทธิ์เพื่อให้เป็นที่พอพระทัยของพระเจ้า แนวคิดเช่นนี้จึงเป็นการเน้นบทบาทของคริสตจักรแบบอนุรักษนิยม ที่เชื่อในวิถีทางปฏิบัติทางศาสนาเป็นสำคัญ ดังตัวอย่างที่แสดงออกอย่างชัดเจนในปัญหาเรื่องทาสในสหรัฐอเมริกา กล่าวคือ ขณะที่พวกคองกรีเกชันและ*เพรสไบทีเรียนสำนักใหม่* เป็นฝ่ายต่อต้านการมีทาส ส่วน*เพรสไบทีเรียนสำนักเก่า* เป็นฝ่ายปกป้องระบบทาสให้คงอยู่ แม้ว่าในระยะหลังจะปรากฏอิทธิพลของ*ภูมิภาคนิยม* ต่อปัญหาเรื่องทาสจนทำให้คณะเพรสไบทีเรียนแตกย่อยออกไปอีก¹⁰⁴ แต่การตอบสนองต่อปัญหานี้สะ

*การแตกแยกทางความคิดนี้สืบเนื่องจากพวก*เพรสไบทีเรียนสำนักเก่า* เป็นห่วงต่อความบริสุทธิ์ของหลักการเพรสไบทีเรียน ดังนั้นจึงแยกตัวเองออกมาเป็นอิสระจากสมาคมที่ส่งมิชชันนารีไปปฏิบัติพันธกิจในต่างประเทศ เพื่อปฏิบัติงานตามแนวคิดของตน การแยกตัวครั้งนี้มีผลกระทบต่อประวัติศาสตร์มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยไม่น้อย ทั้งนี้เพราะมิชชันนารีคณะอื่นเริ่มสนใจประเทศจีน และมีแนวโน้มที่จะปฏิบัติงานพันธกิจในเมืองไทยลง ดังนั้น มิชชันนารีของคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนจึงเป็นกลุ่มมิชชันนารีที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ดังกล่าวนี้ ซึ่งมิชชันนารีของคณะนี้มีแนวคิดทางศาสนศาสตร์การเผยแผร์เฉพาะ ไม่นิยมรูปแบบการฟื้นฟู แต่เน้นการเปลี่ยนแปลงความคิดทางศาสนาของคนอริตแบบค่อยเป็นค่อยไป ให้เข้าใจ *สิ่งจะ* ของคริสต์ศาสนาด้วยความรู้แจ้งที่มีเหตุผล จึงเป็นที่สังเกตว่ามิชชันนารีคณะนี้ปฏิบัติงานแบบซิมลิกมากกว่าการชี้แนะและวิจารณ์สังคมอย่างโจ่งแจ้งดังเช่นนายแพทย์บริดเลย์ปฏิบัติ

¹⁰⁴Brauer, Protestantism in America, pp. 180-181.

ท่อนให้เห็นถึงแนวคิดที่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับปัญหาของสังคม เพราะไม่ใช่ภาระของคริสตจักร* หรือในอีกแง่หนึ่งจะเห็นได้ชัดเจนว่า "เพรสไบทีเรียนสำนักเก่า" เป็นพวกที่เคร่งครัดต่อกฎเกณฑ์และเกรงว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงหรือเกิดขึ้นในคริสตจักร จะทำให้ตนเองไม่บริสุทธิ์

มิชชันนารีของคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนที่เดินทางมาปฏิบัติพันธกิจในเมืองไทย ช่วงสมัยรัชกาลที่ 3-4 ต่างแสดงออกถึงแนวคิดแบบอนุรักษนิยมทั้งในเอกสารบันทึกและการปฏิบัติ เช่นการมีทัศนคติต่อชนนอกรีตที่ตั้งอยู่บนสมมติฐานแบบตายตัว ดังที่ศาสนาจารย์ยูแอล ได้กำหนดไว้แน่นอนว่า พุทธศาสนาเป็นศัตรูอันใหญ่ยิ่งของพระเจ้าในเมืองไทย ดังนั้น แนวคิดและวิธีการเผยแพร่คริสต์ศาสนาของเขาจึงพุ่งความสนใจไปที่ประเด็นพุทธศาสนา ทุกสิ่งทุกอย่างที่ได้ยิน ได้รู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาถือเป็นความชั่วร้ายที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของชนนอกรีต (ชาวสยาม) ตามความเข้าใจของเขา ในระยะแรกที่ยูแอลเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ได้เขียนจดหมายถึงเลขาธิการของคณะกรรมการมิชชันฯ ว่า

...เป็นไปไม่ได้ที่เราจะเดินทางไปตลอดดินแดนนี้ โดยปราศจากทัศนียภาพที่ว่าเกือบทุกเมือง ตำบล และหมู่บ้าน ต่างประดับด้วยวัดวาแบบนอกรีต ที่มีเจดีย์ตั้งตระหง่าน ยอดปลายชี้ไปสู่สวรรค์ ราวกับไม่มีพระตอกฎทั้งหมดของตนเอง และราวกับว่าพร้อมที่จะรับกระแสการลงโทษของพระเจ้า ที่จะกระจายลงไปสู่ศิระของสาธุชนผู้สร้างมันขึ้นมา แต่ละวัดต่างก็ล้มหลามไปด้วยพระสงฆ์ ผู้อาศัยที่เปื้อนผู้ปวารณาตนเพื่อประกาศ ความเชื่ออเทวนิยม (atheism) ภายใต้อิทธิพลที่แตกต่างกัน...¹⁰⁵

มิชชันนารีของคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนที่เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในเมืองไทยระยะหลังต่อมา ต่างมีทัศนคติต่อพุทธศาสนาอย่างแน่นอนตายตัวที่ไม่แตกต่างไปจากยูแอลนัก และเป็นที่

* ในช่วงของการแตกแยกความคิดต่อปัญหาเรื่องทาส มีการจัดตั้งสมาคมต่อต้านการมีทาส (American Anti-Slavery Society) ซึ่งเกิดขึ้นก่อนหน้าแล้ว ดังนั้น ฝ่าย "เพรสไบทีเรียนสำนักเก่า" อาจถือว่าเป็นปัญหาทางสังคมที่ "สมาคม" ได้มีบทบาทในการแก้ไข

¹⁰⁵William Buell to J.C. Lowries, 4 December 1840 v. 1.

Records of Board of Foreign Missions. RG.001/79 หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยพายัพ (ต่อไปใช้ BFM.) Buell to Well, 6. July 1841, v. 1 BFM. Buell to Lowries, 5 March 1852, v. 2 BFM.

สังเกตว่าพันธกิจของมิชชันนารีกลุ่มนี้เป็นการปฏิบัติที่สนองต่อเป้าหมายทางศาสนาโดยตรง เช่นการจัดการศึกษาเพื่อนำชนนอกรีตเข้ามาสู่ในสภาพแวดล้อมแบบคริสต์ศาสนา และปลูกฝังค่านิยมแนวคิดแบบคริสต์ศาสนาแก่ผู้มาเรียนด้วย ดังที่จุดเริ่มต้นของโรงเรียนที่มิชชันนารีจัดตั้งขึ้นแห่งแรกนั้นมาจากเด็กในบ้านพักมิชชันนารีเอง ต่อมาจึงขยายออกไปเป็นโรงเรียนกินนอน¹⁰⁶ หรือการพิมพ์ที่จัดตั้งขึ้นโดยมิชชันนารีของคณะนี้ มุ่งความสนใจการพิมพ์เฉพาะด้านศาสนาเพียงอย่างเดียว นายแพทย์เฮาส์ เคยกล่าวถึงความต้องการจัดตั้งแท่นพิมพ์พิมพ์ของศูนย์มิชชันคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนว่า "...เราไม่ต้องการเป็นผู้ขอ [ไปบลิว เอกสาร] จากศูนย์มิชชันอื่นไปมากกว่านี้...และการที่ไม่มีเครื่องพิมพ์ก็เหมือนกับไปทำการสงครามโดยปราศจากอาวุธ..."¹⁰⁷ ดังนั้น ขณะที่การพิมพ์ของนายแพทย์บรัดเลย์ และของสมิทในช่วงสมัยเดียวกันจะเปลี่ยนแนวการพิมพ์ไปมากแล้ว แต่การพิมพ์ของศูนย์มิชชันคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียน ซึ่งจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2404 ยังคงมุ่งผลิตงานด้านศาสนาเป็นหลัก การพิมพ์งานประเภทศาสนาของมิชชันนารีคณะนี้ จึงเป็นบทบาทที่เห็นได้ชัด ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมคริสเตียนลงสู่สังคมไทยอย่างต่อเนื่อง และยังมีการพิมพ์ตำราเพื่อใช้ในโรงเรียนของมิชชันด้วย การพิมพ์งานทางศาสนานับเป็นความมุ่งมั่นต่องานพันธกิจอย่างหนึ่ง โดยไม่สนใจถึงผลที่เกิดขึ้นจากวิธีการเดียวกันนี้ที่ศูนย์มิชชันคณะอื่นเคยทำมาก่อน

สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ การสถาปนาคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่ 1 สาขา ในปี พ.ศ.2392 ซึ่งเกิดขึ้นเพียงสองปีภายหลังการเข้ามาของมิชชันนารีคณะนี้ครั้งใหม่ โดยสมาชิกคริสตจักรเป็นมิชชันนารีภายในคณะ และมีสมาชิกชาวจีน 1 คน การตั้งคริสตจักรนี้มีลักษณะ "มิดปรกติ" ตามหลักการของคริสตจักรเพรสไบทีเรียน* การเร่งจัดตั้งคริสตจักรได้สะท้อนแนวคิดของมิชชันนารีที่ยึดถือคริสต์

¹⁰⁶McFarland, *Historical Sketch...*, pp. 45-46. see also Maen Pongudom, "Apologetic and Proclamation...", pp. 127.

¹⁰⁷อ้างจาก Maen Pongudom, "Apologetic and Proclamation...", p. 116.

*คริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่ 1 สาขา จัดตั้งขึ้นโดยมีสมาชิกเฉพาะภรรยาของมิชชันนารี และมีสมาชิกคริสตจักรชาวจีนคนแรกต่อมาภายหลัง อย่างไรก็ตาม มิชชันนารีที่เป็น "ศาสนาจารย์" ยังมีบทบาทสำคัญในการบริหารคริสตจักรเช่นเดียวกับสภานาภาพสมาชิก โดยปรกติในระบบคริสตจักรเพรสไบทีเรียนนั้น "ศาสนาจารย์" จะไม่เป็นสมาชิกคริสตจักร

จักรเป็นสิ่งสำคัญในการปฏิบัติพันธกิจโดยใช้เป็นศูนย์กลางด้านศาสนพิธีของมิชชันนารีและชาวตะวันตกในกรุงเทพฯ ด้วย¹⁰⁸ ขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องการขยายเขตแดน เพราะการตั้งคริสตจักรนั้นเป็นการประกาศที่แสดงนัยยะว่า คริสต์ศาสนาได้ตั้งมั่นในดินแดนของชนนอกริตแล้ว และเป้าหมายต่อไปคือการทำให้ชนนอกริตทั้งหมดเป็นคริสเตียน

มิชชันนารีอีกคณะหนึ่งที่เข้ามาปฏิบัติงานในเมืองไทยตอนปลายสมัยรัชกาล ที่ 3 คือ สมาคมมิชชันนารีอเมริกัน ซึ่งเกิดขึ้นจากการรณรงค์หาทุนและผู้สนับสนุน โดยนายแพทย์บรัดเลย์ เมื่อคราวลาพัก (Furlough) กลับไปสหรัฐอเมริกาครั้งแรก (พ.ศ.2391-2392)¹⁰⁹ สมาคมมิชชันนารีอเมริกันถือกำเนิดขึ้นในปี พ.ศ.2389 โดยมีแนวคิดในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาที่ค่อนข้างจะเกี่ยวข้องกับปัญหาทางสังคมอย่างชัดเจน ดังที่มีคำยืนยันถึงวัตถุประสงค์ร่วมกันคือ

...ถึงเวลาที่ผู้ให้การสนับสนุนมิชชันสำหรับการประกาศคริสต์ศาสนาที่เป็นอิสระและบริสุทธิ์ควรจะเตรียมการสถาปนาเพื่อรวบรวมและให้การสนับสนุนคริสตจักรในดินแดนนอกริต ขจัดซึ่งความบาปของการแบ่งชั้นวรรณะ การมากผิดหลายเมีย การถือครองทาส และความบาปที่คล้ายคลึงกันออกไป การแบกรับภาระความชั่วร้ายโดยการนั่งเฉยไม่ได้กล่าวถึงการปฏิบัติโดยตรง หรือเข้าร่วมในกิจกรรมนี้ ก็คงพอเพียงที่จะทำให้ศรัทธาและความหวังของคริสตจักรนั้นตายด้าน...¹¹⁰

¹⁰⁸McFarland, *Historical Sketh...*, p. 41. ซึ่งก่อนหน้าการจัดตั้งคริสตจักรนี้มิชชันนารีหรือชาวตะวันตกมักจะเวียนไปทำพิธีทางศาสนา หรือทำการนมัสการตามบ้านของมิชชันนารี หลังจากนั้นจึงใช้คริสตจักรเป็นสถานนมัสการอย่างแท้จริง

¹⁰⁹Dan Beach Bradley, *Abstract of the Journal of Rev. Dan Beach Bradley, M.D. Medical Missionary in Siam 1835-1873* ed. George Haws Feltus. p. 111. unpublished paper (ต่อไปใช้ ADB)

¹¹⁰Augustus Field Beard, *A Crusade of Brotherhood : A History of the American Missionary Association* (New York : AMS Press, 1972), p. 31.

นายแพทย์บริดลีย์ (และครอบครัว) กลับเข้ามาปฏิบัติพันธกิจในกรุงเทพฯ ภายใต้สังกัดสมาคมมิชชันนารีอเมริกันในปี พ.ศ.2393 พร้อมด้วยผู้ร่วมงานคือ นายแพทย์แอล บี. เสน และภรรยา ศาสตราจารย์โจ ไชอาห์ ซิลสปี และภรรยา โดยปรกติสมาคมมิชชันนารีอเมริกันได้ให้ความสนใจต่อการปฏิบัติพันธกิจกับชนผิวดำ (Negro) ในสหรัฐอเมริกา ไม่ได้มุ่งส่งมิชชันนารีโพ้นทะเล ดังนั้น การรับภาระของนายแพทย์บริดลีย์ในฐานะมิชชันนารีของสมาคมนี้ จึงขึ้นอยู่กับความสามารถของเขาที่จะทำให้ศูนย์มิชชันนารีในกรุงเทพฯ สามารถช่วยเหลือตนเองและปฏิบัติพันธกิจไปได้ อย่างไรก็ตาม ศูนย์มิชชันนารีของสมาคมมิชชันนารีอเมริกันในกรุงเทพฯ ก็ประสบกับปัญหาการแตกแยกความคิดในคณะมิชชันนารีและความแตกต่างด้านหลักความเชื่อกับมิชชันนารีคณะอื่น ๆ ประกอบกับการคาดหวังของมิชชันนารีบางคนที่คาดหวังถึงงานที่ตนจะต้องปฏิบัติไว้สูง แต่เมื่อมาถึงเมืองไทยกลับไม่เป็นเช่นนั้น จึงไม่คิดที่จะปฏิบัติงานอย่างจริงจัง เช่น ศาสตราจารย์ซิลสปี คาดหวังว่าตนจะได้เป็นอาจารย์สอนในชั้นมหาวิทยาลัย แต่ความเป็นจริงมีการสอนในศูนย์มิชชันนารีแค่เพียงพื้นฐานความรู้ภาษาอังกฤษให้กับเด็ก ๆ เท่านั้น การแตกแยกทางความคิดและวิธีการปฏิบัติ ทำให้ครอบครัวมิชชันนารีผู้ร่วมงานที่มาพร้อมกับนายแพทย์บริดลีย์ เดินทางกลับสหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ.2399 จึงเหลือเพียงครอบครัวของนายแพทย์บริดลีย์เท่านั้นที่รับผิดชอบงานในนามของสมาคมมิชชันนารีอเมริกัน¹¹¹

จึงอาจกล่าวได้ว่า การจัดตั้งศูนย์มิชชันนารีของสมาคมมิชชันนารีอเมริกัน เป็นความต้องการของนายแพทย์บริดลีย์เอง ซึ่งเขาได้โน้มน้าวให้สมาคมฯ สนใจเมืองไทย รวมทั้งการรณรงค์หาทุนในที่ต่าง ๆ (ส่วนหนึ่งเพื่อซื้อทรัพย์สินของคณะอเมริกันบอร์ดาในกรุงเทพฯ) และโดยทางปฏิบัติแล้ว ศูนย์มิชชันนารีดังกล่าวจึงอยู่ภายใต้อำนาจหรือการตัดสินใจของนายแพทย์บริดลีย์เป็นสำคัญ และเมื่อท่านเสียชีวิตในปี พ.ศ.2416 ศูนย์มิชชันนารีของสมาคมมิชชันนารีอเมริกัน จึงเท่ากับได้ยุติลงไปด้วย

*ความไม่เข้าใจกันระหว่างนายแพทย์บริดลีย์ และมิชชันนารีผู้ร่วมงาน เกิดขึ้นนับตั้งแต่เริ่มแรกเดินทางจากสหรัฐอเมริกา เกี่ยวกับการรับผิดชอบเวชภัณฑ์ที่จะนำมาใช้เพื่องานพันธกิจ และขณะที่อยู่กรุงเทพฯ คงเกิดการแตกแยกทางความคิด เนื่องจากมิชชันนารีของสมาคมมิชชันนารีอเมริกันต่อต้านการมิทาส แต่นายแพทย์บริดลีย์ กลับมีความสนิทสนมอย่างใกล้ชิดกับเจ้านายและขุนนางไทย จึงถูกพ่งเล็งจากมิชชันนารีผู้ร่วมงานว่าเป็นการคบค้าสมาคมหรือสนับสนุนพวกนายทาส

¹¹¹Lord, *Mo Bradley...*, p.12. ADB. pp. 119-120. McFarland, *Historical Sketh...*, pp. 22-23. William L. Bradley, *Siam Then* (Pasadena, California : William Carey Library, 1981), p. 75-76.

ความสำคัญของศูนย์มิชชันของสมาคมมิชชันนารีอเมริกันในสังคมไทยนั้น จะเห็นได้ว่าขึ้นอยู่กับบทบาทของนายแพทย์บริดเลย์ภายหลังการกลับมาเป็นมิชชันนารีครั้งที่สอง ซึ่งส่วนใหญ่จะปฏิบัติงานที่มุ่งความสนใจด้านการพิมพ์เพื่อเสนอความรู้ใหม่ลงสู่สังคมไทย และการวิพากษ์วิจารณ์เพื่อ "ปฏิรูป" สังคม โดยการออกหนังสือพิมพ์¹¹² นอกจากนี้แล้วนายแพทย์บริดเลย์เป็นผู้หนึ่งที่มิตบาทบาทสำคัญในการเสนอความรู้เกี่ยวกับเมืองไทยให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในสหรัฐอเมริกา แม้ว่าความรู้ดังกล่าวจะแฝงด้วยอคติทางศาสนา เพื่อชักนำสมาชิกสมาคมและสมาชิกคริสตจักรในสหรัฐอเมริกาให้การสนับสนุนงานพันธกิจของมิชชันนารีในเมืองไทย แต่ก็นับได้ว่าเป็นการกล่าวถึงเมืองไทยที่น่าจะแพร่หลายมากที่สุดในยุคร่วมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น¹¹³

ดังที่ได้กล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับบริบททางประวัติศาสตร์ทั่วไปในประเทศตะวันตกที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการมิชชันนารี และหล่อหลอมแนวคิดหรืออุดมการณ์ของมิชชันนารีที่นำมาแสดงออกในดินแดน "ชนนอกเขต" รวมทั้งการกล่าวถึงมิชชันนารีของคณะนิกายต่าง ๆ ที่เข้ามาปฏิบัติพันธกิจของตนในเมืองไทยช่วงสมัยรัชกาลที่ 3-4 อย่างสังเขป จะเห็นได้ว่ามิชชันนารีของคณะนิกายต่าง ๆ ได้ตั้งศูนย์มิชชันของตนเองอย่างมั่นคงก่อนสิ้นรัชกาลที่ 3 และเมื่อเจ้าฟ้ามงกุฎเสด็จขึ้นครองราชย์ มิชชันนารีต่างมุ่งหวังว่าจะเป็นยุคใหม่ที่เปิดกว้างสำหรับการเผยแพร่คริสต์ศาสนา ดังนั้น "บรรยากาศ" ในการปฏิบัติงานของมิชชันนารีทั้งสองรัชสมัย ในแง่หนึ่งจึงมีความแตกต่างกัน แต่ขณะเดียวกันมิชชันนารียังคงเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่ยังมีผลต่อการปฏิบัติงานตามเป้าหมายหลักซึ่งไม่อาจเป็นไปได้ด้วยดีตามความมุ่งหวัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปฏิบัติงานของมิชชันนารีสมัยนี้ กลับเป็นผู้มีบทบาทที่สำคัญทางด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศและสนองผลประโยชน์ต่อรัฐในระบอบที่มีความเปลี่ยนแปลง

¹¹²โปรดดู ดำรง ไคร์ครวญ, "การพิมพ์กับหมอบริดเลย์," หน้า 23-28. และ โปรดดู สุกัญญา ติระวนิช, หมอบริดเลย์กับการหนังสือพิมพ์..., หน้า 37-67.

¹¹³Beard, A Crusade of Brotherhood..., p. 58. และโปรดดู Christopher Dean, Present and Prospective Missions in Siam, (Boston : Massachusetts Sabbath School Society, 1838). งานพิมพ์ชิ้นนี้ส่วนใหญ่ได้รับข้อมูลจากนายแพทย์บริดเลย์ และจัดพิมพ์เพื่อใช้ใน "โรงเรียนวันอาทิตย์" เพื่อขอทุนสนับสนุนและกระตุ้นสมาชิกคริสตจักรในสหรัฐอเมริกาให้ปวารณาตนเป็นมิชชันนารี

ด้านการเมือง การต่างประเทศ สังคม และเศรษฐกิจ ในทาง "ก้าวหน้า" เป็นอย่างดี ดังจะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

การปฏิบัติงานของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสมัยรัชกาลที่ 3-4

ช่วงสมัยรัชกาลที่ 3-4 มีมิชชันนารีโปรเตสแตนต์เดินทางเข้ามาปฏิบัติพันธกิจของตนในเมืองไทยรวม 86 คน เป็นชาวอเมริกัน 83 คน อย่างไรก็ตาม มิชชันนารีเหล่านี้ส่วนมากจะปฏิบัติงานในเมืองไทยระยะสั้น เนื่องจากปัญหาสุขภาพ การเสียชีวิตจากโรคเมืองร้อน การย้ายแหล่งปฏิบัติงาน และการทอดถอนการปฏิบัติงานหรือเกิดความขัดแย้งกับเพื่อนร่วมงาน เป็นต้น ถึงกระนั้นก็ตาม ได้มีมิชชันนารีอีกหลายคนที่อาศัยอยู่ในเมืองไทยเป็นเวลานานหรือมิชชันนารีบางคนปฏิบัติพันธกิจของตนที่เป็นผลประโยชน์ตล่อกล่อสังคมไทยในหลาย ๆ ด้าน

บทบาทและกิจกรรมต่าง ๆ ที่มิชชันนารีโปรเตสแตนต์นำมาปฏิบัติในสังคมไทย เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจาก "อุดมการณ์" ของมิชชันนารีที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยให้เป็นสังคมที่นับถือคริสต์ศาสนา และจะเห็นได้ว่า มิชชันนารีไม่ได้แยกศาสนาออกจาก "อารยธรรม" ดังนั้น การนำคริสต์ศาสนาเข้าสู่สังคมไทย (หรือแม้แต่สังคมนอกริตชนชาติอื่น) มิชชันนารีย่อมนำ "อารยธรรม" ที่มีแบบอย่างจากประเทศของตนเองเข้ามาด้วย¹¹⁴ และจากการนำ "สิ่งที่ดีกว่า" ตามอุดมคติของมิชชันนารีเข้ามาสู่สังคมไทย ก็คงมีทัศนคติต่อสังคมที่มิชชันนารีจะสอดแทรก "สิ่งที่ดีกว่า" ลงไปได้ จากแนวความคิดดังกล่าวนี้ จะเป็นแนวทางเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจถึงการนำวิทยาการตะวันตกเข้ามาและถ่ายทอดสู่สังคมไทย โดยมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

สังคมไทยในทัศนคติของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์

ความสนใจและทัศนคติของมิชชันนารีที่มีต่อสังคมไทยในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงสิ้นรัชกาลที่ 4 คงเกิดขึ้นแรกเริ่มพร้อมกับการตื่นตัวของกระบวนการมิชชันนารีในประเทศตะวันตก การรับรู้เรื่องราวของเมืองไทยจากการบันทึกของฟินเลสัน (The Mission to Siam and Hue, 1821-1822) หรือรายงานของกุตสลาฟ และทอมลิน ที่ส่งไปถึงองค์กรมิชชันนารีในสหรัฐอเมริกา หรือจาก

¹¹⁴Vidler, The Church in an Age of Revolution..., p. 252-253.

ศูนย์มิชชันคณะอเมริกันแบพติสต์บอร์ดในพม่า รวมทั้งรายงานการสำรวจของมิชชันนารีที่จะเดินทางไปประเทศจีน¹¹⁵ เพื่อให้องค์กรมิชชันนารีในสหรัฐอเมริกาจัดตั้งศูนย์มิชชันในเมืองไทย ปัจจัยที่กระตุ้นความสนใจต่อซีกโลกตะวันออกในหมู่มิชชันนารีเช่นนี้มีอยู่เสมอ ดังเช่น ศาสนาจารย์จัดสันและคณะมิชชันนารีชุดแรกของคณะอเมริกันบอร์ดาฯ ที่เดินทางออกมาปฏิบัติงานยังต่างประเทศ (ต่อมาเปลี่ยนไปสังกัดคณะอเมริกันแบพติสต์บอร์ด) โดยมีความสนใจประเทศแถบซีกโลกตะวันออกเนื่องจากได้อ่านหนังสือเรื่อง "ดวงดาวแห่งตะวันออก" (The Star in the East) ของเคลาดิอุส บุษเชน¹¹⁶ ศาสนาจารย์จัดสันและคณะจึงเป็นมิชชันนารีอเมริกันชุดแรกที่มาจัดตั้งศูนย์มิชชันในแถบนี้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้เปิดโลกด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปสู่ความสนใจขององค์กรมิชชันนารีในประเทศตะวันตก โดยที่การรายงานของกุตสลาฟ และทอมลิน นับจากสมัยของจัดสันอีกสองทศวรรษต่อมา ได้มีส่วนต่อการจัดส่งมิชชันนารีโปรเตสแตนต์มาปฏิบัติพันธกิจในเมืองไทยอย่างจริงจัง และเน้นเป้าหมายที่จะเป็นไปได้ เช่นกรณีของนายแพทย์บริดลีย์ ซึ่งโดยพื้นฐานแล้วท่านต้องการไปเป็นมิชชันนารีที่ประเทศจีนเช่นเดียวกับมิชชันนารีคนอื่นสมัยนั้น แต่คณะกรรมการอเมริกันบอร์ดาฯ เห็นว่าการมีฝีมือด้านการแพทย์ของนายแพทย์บริดลีย์ คงจะเป็นประโยชน์ในเมืองไทย ท่านจึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นมิชชันนารีเข้าปฏิบัติพันธกิจในเมืองไทย¹¹⁷

ความพยายามสอดแทรก "อุดมการณ์" ของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ลงสู่สังคมไทยโดยวิธีการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานของทัศนคติที่มีต่อสังคมไทย ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ของการวิเคราะห์สังคมของมิชชันนารีอย่างหนึ่ง โดยปรกติแล้วมิชชันนารียอมรับอย่างชัดเจนว่าพุทธศาสนาเป็น

¹¹⁵Dr. George Finlayson เป็นผู้ร่วมติดตามคณะทูตจอห์น ครอว์เฟิร์ด ที่มาเจรจาทางการทูตกับไทยสมัยรัชกาลที่ 3 ท่านได้เขียนเรื่องเกี่ยวกับเมืองไทยหลายด้าน ในงานบันทึกครั้งนี้โปรดดู Finlayson, *The Mission to Siam...*, pp. 104-263. and Lord, *Mo Bradley...*, p 55, 58.

¹¹⁶Gammell, *A History of American Baptist Missions...*, p. 3 และ G. Winfred Harvey, *The Story of Baptist Missions in Foreign Land* (St. Louis : Chandy R. Barns..., 1886), p. 108-109.

¹¹⁷Lord, *Mo Bradley...*, p. 65.

ศาสนา "ประจำชาติ" ของไทย เป็น "อุดมการณ์" ของสังคม ดังนั้นความพยายามของมิชชันนารีที่จะสถาปนาคริสต์ศาสนาขึ้นแทนพุทธศาสนา นับเป็นการเสนอ "อุดมการณ์ต่อต้าน" เพื่อลบล้างพุทธศาสนา ทั้งแนวคิดและวิธีการปฏิบัติของมิชชันนารีนั้นต้องการให้ "อุดมการณ์" ของตนสามารถแทรกซึมหรือลบล้าง "อุดมการณ์หลัก" และเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคม¹¹⁸ ด้วยเหตุนี้ สังคมไทยในทัศนคติของมิชชันนารีจึงเป็นความเข้าใจ "อุดมการณ์หลัก" ของสังคมไทยเพื่อตนจะสามารถเสนอกิจกรรมและบทบาทที่ทำให้ "อุดมการณ์" ของตนได้รับการยอมรับ

สังคมไทยในทัศนคติของมิชชันนารี สามารถแยกศึกษาแนวคิดได้ 3 ส่วนคือ ศาสนา การเมือง และสังคม ทั้งนี้การพิจารณาโดยทั่วไปมิชชันนารีมักจะมีทัศนคติต่อศาสนาเป็นหลักสำคัญ แต่การนำวิทยาการใหม่เข้าสู่สังคมไทยก็เป็นผลจากทัศนคติที่มีต่อองค์ประกอบอื่น ๆ ในสังคมไทยด้วย

ทัศนคติของมิชชันนารีด้านศาสนา จากการศึกษางานเขียนหรือบันทึกของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในช่วงสมัยนี้ ได้แสดงถึงทัศนคติที่มีต่อพุทธศาสนาทั้งด้านการวิพากษ์คำสอนและความ เป็นไปของ "สถาบัน" พุทธศาสนาในสังคมไทยขณะนั้น โดยให้แนวคิดของคริสต์ศาสนาเป็นมาตรฐาน ดังนั้น ในแง่คำสอนของพุทธศาสนาจึงเป็นคำสอนที่ผิด เพราะเป็นศาสนาที่ไม่มีพระเจ้า เป็นคำสอนที่เป็นของมนุษย์ (พระพุทธเจ้า) การประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อของพุทธศาสนาไม่อาจจะนำไปสู่ "ความรอด" ได้ ไม่มีความหวังสำหรับมนุษย์ นายแพทย์บริดเลย์ เคยกล่าวถึงคำสอนของพุทธศาสนาว่าเป็นระบบอเทวนิยมที่ไปปดมดเท็จอย่างแท้จริง และพระคัมภีร์ของศาสนาก็ประกอบไปด้วยคำสอนที่ขัดแย้งกับวิทยาศาสตร์¹¹⁹ ขณะที่จูแอล กล่าวถึงนิพพานว่าเป็นความมิดม่น เป็นหลักคำสอนที่เย็นชาและเมินเฉย พุทธศาสนาไม่มีคุณค่าใด ๆ เมื่อเปรียบเทียบกับคริสต์ศาสนา ดังที่เขาเขียนจดหมายถึงคณะกรรมการฯ ของคณะเพรสไบทีเรียน เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2386 ความว่า

¹¹⁸โปรดดูทฤษฎีการวิเคราะห์แนวโน้มได้ใน กาญจนนา แก้วเทพ, "อุดมการณ์ : แนวคิดและแนวการวิเคราะห์," วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย (ชุดที่ 1) กนกศักดิ์ แก้วเทพ, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2529), หน้า 33-38.

*"ความรอด" ในที่นี้คือการได้รับการไถ่บาปจากพระเจ้าตามแนวคิดของคริสต์ศาสนา

¹¹⁹Maen Pongudom, "Apologetic and Proclamation...", p. 72.

...ไม่มีอะไรในพุทธศาสนาสักเพียงหนึ่งในพันส่วนที่น่าสนใจดังเช่นที่มีในเรื่องไม้กางเขนของพระเยซูคริสต์ ขณะที่พุทธศาสนานั้นเป็นระบบอเทวนิยมที่ไร้ชีวิต และเย็นชา คริสต์ศาสนานั้น ได้ให้ชีวิตชีวา และมีหลักคำสอนที่ปลุกเร้าจิตวิญญาณของการได้บาป พุทธศาสนานั้น ไปปดมดเท็จ ส่วนคริสต์ศาสนาเป็นสิ่งจะความจริงอย่างแน่แท้...¹²⁰

ศาสนาจารย์สติเฟ่น แมตตูน ได้อ้างถึงทัศนคติต่อพุทธศาสนาในลักษณะเดียวกันนี้เช่นกัน โดยให้ข้อสังเกตว่าพุทธศาสนาเป็นระบบของการทำบุญทำกุศล แต่ก็ไม่มีใครสักคนที่จะได้รับความรอดจากระบบเช่นนี้¹²¹ ทัศนคติต่อคำสอนหรือหลักการของพุทธศาสนาของมิชชันนารีดังยกตัวอย่างมานี้ นอกจากจะเป็นทัศนคติโดยส่วนตัวแล้ว ยังเป็นการแสดงทัศนคติโน้มน้าวสาธารณชนในสหรัฐอเมริกา เชื่อมตามเช่นนั้น โดยการนำเสนอในวารสารขององค์กรมิชชันนารี และหนังสือที่ใช้ในชั้นเรียนโรงเรียนวันอาทิตย์ โดยตรง เช่นหนังสือ Present and Perspective Missions in Siam มีข้อความที่กล่าวถึงความไร้ศีลธรรมของพระสงฆ์ในเมืองไทยและพุทธศาสนาว่า มีแต่ความโง่เขลาเหลวไหล¹²²

การมีทัศนคติต่อคำสอนของพุทธศาสนาในหมู่มิชชันนารีสมัยนี้ เป็นการปฏิเสธหลักการของพุทธศาสนาอย่างสิ้นเชิง เพราะอิทธิพล "อุดมการณ์" และลักษณะอนุรักษนิยมของมิชชันนารี ซึ่งมีความเชื่อว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าเกิดมาจากมนุษย์จึงไม่ใช่ความจริง ขณะที่มิชชันนารีมีความเชื่อว่า พระคัมภีร์ไบเบิลเป็นความจริงที่เกิดจากการทรงดลใจของพระเจ้าให้ผู้เขียนจดบันทึกไว้ คำสอนในพระคัมภีร์ไบเบิลไม่มีข้อผิดพลาด¹²³ ดังนั้นแนวคิดของมิชชันนารีที่เข้ามาในสังคมไทย มีลักษณะเช่นเดียวกับชาว

¹²⁰Buell to Lowries 25 September 1843 V.1 BFM.

¹²¹Stephen Mattoon, "A Letter from Rev. S. Mattoon," Foreign Missionary 4 (September, 1853) : 76-77.

¹²²Dean, Present and Prospective..., p. 42.

¹²³บรัดเลย์, "The Christian Scriptures," หนังสือจดหมายเทศน์ เล่ม 1 ใบทที่ 7 (December, 1844) : 25-26.

ตะวันตกยุคสมัยล่าอาณานิคม คือมีความรู้สึกเหนือกว่า (Superiority) ทางอารยธรรมอย่างแรงกล้า และหากเข้าใจลักษณะแนวคิดเชิงนามธรรมของคริสต์ศาสนาที่สำคัญประการหนึ่ง คือ แนวคิดเรื่อง "ทหารของพระเจ้า"¹²⁴ที่จะทำลายล้างศัตรู (ซาตาน) ดังที่ปรากฏสืบเนื่องจากแนวคิดลัทธิทวิภาคนิยม พุทธศาสนาจึงเป็นศัตรูของคริสต์ศาสนาทุกด้าน ที่จะต้องถูกล้มล้างหรือทำให้อ่อนกำลังลง เพื่อขยาย "จักรวรรดิ" ของคริสต์ศาสนาให้กว้างขวางออกไป

หากพิจารณาถึง "แหล่งความรู้" เกี่ยวกับพุทธศาสนาของพวกมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ ในยุคสมัยนี้จะพบว่า แหล่งความรู้หลักคือ "ไตรภูมิพระร่วง" หรือ "ไตรภูมิโลกวิเนจยภคณา" ดังจะเห็นได้จากการอ้างอิง "หนังสือศักดิ์สิทธิ์" ที่มิชชันนารีกล่าวว่าเป็นของพุทธศาสนา และการอธิบาย "ความรู้" ที่ตรงกับสาระใน "ไตรภูมิพระร่วง" อย่างเด่นชัด บูแอล ได้เขียนรายงานถึงคณะกรรมการมิชชันนารี เมื่อเขาได้ปฏิบัติงานในเมืองไทยมาแล้วสองปี ได้กล่าวถึงระบบความคิดแบบพุทธศาสนา (เน้นในเรื่อง จักรวาลวิทยา) ว่าตนเองรู้จัก "หนังสือศักดิ์สิทธิ์" เล่มหนึ่งเขียนด้วยภาษาบาลี และเชื่อว่ายังไม่เคยมี มิชชันนารีหรือนักเดินทางในดินแดนตะวันตกคนใดอ้างอิง บูแอล ได้อธิบายหลักคำสอนและ จักรวาลวิทยาจากไตรภูมิอย่างละเอียด ความตั้งใจในการเขียนครั้งนี้คือเพื่อให้ผู้อ่านหนังสือจดหมายเหตุ (Chronicle) ของมิชชันนารีได้รู้ได้เห็นความเชื่อแบบพุทธศาสนา¹²⁵ และบูแอลพยายามเทียบเคียง ระบบ "สัญลักษณ์" ที่ปรากฏในความเชื่อใน "ไตรภูมิ" กับความเชื่อความเข้าใจของคริสต์ศาสนา ดังเช่น คำว่า "เทวดา" ที่มิชชันนารีนำมาใช้ในความหมายของ "angels" หรือบางครั้งใช้ "ทูตสวรรค์" ใน ความหมายของ "heavenly messenger" และได้มีความเห็นต่อความรู้เรื่องระบบจักรวาลของ พุทธศาสนาว่า เป็นความรู้ที่ผิด การศึกษาเรื่องนี้เข้าใจว่า บูแอล พยายามจัดระบบคิดของไทยเพื่อนำ ระบบคิดใหม่ที่แตกต่างมาถ่ายทอดได้อย่างมีผล ซึ่งท่านยอมรับว่ามิชชันนารีไม่อาจถ่ายทอดความคิด อย่างแท้จริงชัดเจนในพระคัมภีร์ไบเบิลลงสู่ประชาชน และยังคงระมัดระวังการใช้คำจากพระคัมภีร์ที่ พ้องกับความหมายในพุทธศาสนาด้วย¹²⁶

¹²⁴Hutchinson, *Errand to the World...*, p. 51. Swanson, "This Heathen People..." pp. 51-52.

¹²⁵Buell to Lowries 31 August 1842 V. 1. BFM.

¹²⁶Ibid.,

อาจกล่าวได้ว่า มิชชันนารีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นให้ความสนใจต่อ "ไตรภูมิพระร่วง" หรือ "ไตรภูมิโลกวิเชียรฉาย" ในลักษณะเป็นแก่นคำสอนของพุทธศาสนา แม้แต่บาทหลวงปาลเลกซ์ มิชชันนารีของฝ่ายคาทอลิก ยังได้นำเสนอเรื่อง "วิเคราะห์ระบบพุทธศาสตร์ตามคัมภีร์พระธรรมสยาม" โดยยกเอาความรู้ที่ปรากฏใน "ไตรภูมิ" มาอธิบายเช่นกัน¹²⁷ ดังนั้นทัศนคติต่อพุทธศาสนาของมิชชันนารีจึงพุ่งเล็งเอาคำสอนที่ปรากฏใน "ไตรภูมิ" มาเป็นตัวบทของการวิพากษ์วิจารณ์ และถือเป็นคำสอนที่ผิดจากความจริง ไม่มีเหตุผล ขณะที่ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในช่วงสมัยที่มิชชันนารีเข้ามานั้น เริ่มเสื่อมคลายการยึดถือความรู้ที่ปรากฏใน "ไตรภูมิ" ลงบ้างแล้ว และมีการเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาที่เป็นเหตุผลมากยิ่งขึ้น

นอกจากทัศนคติของมิชชันนารีที่มีต่อคำสอนของพุทธศาสนาดังกล่าวแล้ว มิชชันนารียังมีทัศนคติต่อสภาพของพุทธศาสนาเมื่ออายุครบ 5000 ปี ขณะเดียวกัน ได้มีแนวคิดบางส่วนที่ยอมรับความเข้มแข็งของพุทธศาสนาที่ซึ่มลึกอยู่ในสังคม แต่อย่างไรก็ตาม มิชชันนารีค่อนข้างจะยึดถือทัศนคติแรกอย่างมั่นคงและมักจะมองการเคลื่อนไหวของ "สถาบัน" พุทธศาสนา ในสังคมไทยสมัยนี้ว่ากำลังมีแนวโน้มเสื่อมถอยลง โดยจะมีคริสต์ศาสนาและอารยธรรมตะวันตกเข้ามาแทนที่ ซึ่งทัศนคติดังกล่าว ปรากฏอย่างเด่นชัดและแรงกล้าในความคิดของมิชชันนารีสมัยแรก ๆ และยังคงปรากฏในช่วงระยะกว่าหนึ่งศตวรรษหลังต่อมาด้วย¹²⁸

การเคลื่อนไหวของ "สถาบัน" พุทธศาสนาในสังคมไทยตามทัศนคติของมิชชันนารีนั้น มักจะเป็นการตีความตามทฤษฎีของตนเพียงด้านเดียว เช่นเหตุการณ์การสึกพระสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 3 หรือการมองพฤติกรรมของพระสงฆ์ในทางเสื่อมเสีย ไม่เคร่งครัดต่อศีลและวินัยว่าเป็นสัญญาณของการเสื่อมสูญของพุทธศาสนาและจะต้องพ่ายแพ้แก่คริสต์ศาสนา กุศลสถาป เเคยกกล่าวถึงความเชื่อของคนไทยเรื่องพุทธศาสนา 5000 ปี ได้กล่าวถึงสภาพทั่วไปที่พบเห็นว่า ทุกหนทุกแห่งมีแต่ความชั่วร้าย พวกพระสงฆ์อสังขีที่พัวพันกับความสกปรกโสมนและอนาจาร และเข้าใจว่า มาตรฐานทางศีลธรรมตามคำสอนทาง

¹²⁷โปรดดู ปาลเลกซ์, เล่าเรื่องกรุงสยาม, หน้า 397-453.

¹²⁸โปรดดู Maen Pongudom, "Apologetic and Proclamation....," pp. 55-62.

ศาสนาทำลายถูกยกเลิกไป¹²⁹ บูแอล กล่าวถึงการหลบหนีการเกณฑ์ไพร่พลของชายฉกรรจ์ (เตรียมทำสงครามกับญวน) โดยการบวชเป็นพระสงฆ์ และมีการสึกพระสงฆ์ที่ไม่รู้พระธรรมวินัยออกมาเป็นทหาร ทั้งยังกล่าวถึงสภาพสังคมพระสงฆ์และชาวบ้านทั่วไป โดยเชื่อเช่นกันว่า "พระเจ้ากำลังชี้หน้าต่อประชาชนเหล่านี้ และเตรียมพวกเขาโดยพวกมิชชันนารีผู้รับใช้ของพระองค์ เพื่อช่วยให้เขาหลุดพ้นจากการบังคับขู่เข็ญของชาตานและเผด็จการที่แข็งกร้าวของความหลงใหลบูชาเจวีต..."¹³⁰

ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการเคลื่อนไหวครั้งสำคัญใน "สถาบัน" พุทธศาสนา คือ การจัดตั้งธรรมยุติกนิกายโดยพระวชิรญาณภิกขุ (เจ้าฟ้ามงกุฎ) แม้ว่าการจัดตั้งคณะนิกายใหม่นี้จะเกิดขึ้นจากผู้นำที่ทรงมีแนวความคิดทางพุทธศาสนาแบบเหตุผลนิยม สังคมนิยมและมนุษยนิยม มาตั้งแต่ก่อนทรงผนวช หรือจะ ได้รับแนวคิดจากการเผยแพร่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ที่เข้ามาภายหลังก็ตาม¹³¹ แต่ในทัศนคติของมิชชันนารีได้มองการเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้ว่า เป็นการสั่นคลอนสถานภาพของศาสนาพุทธในสังคมไทย โดยเฉพาะแคว้นเวส ผู้มีความสัมพันธ์สนิทสนมกับพระวชิรญาณภิกขุ ได้เทียบเคียงแนวคิดของการเกิดธรรมยุติกนิกายกับการปฏิรูปศาสนาของโปรเตสแตนต์ในยุโรปว่าเป็นกระบวนการที่จะหลุดพ้นจากความเชื่อมงายของพุทธศาสนาขณะนั้น และอาจกล่าวได้ว่าเป็นพระประสงค์ของพระเจ้าที่ทรงปกป้องชาติให้พ้นจากความพยายามของผู้ที่เป็นคนบาป ซึ่งแคว้นเวส มีความเชื่อตามแนวคิดของตนว่า กระบวนการธรรมยุติกนิกาย (หรือ New Party) เป็นกระบวนการของพวกเขา "หัวใหม่" ที่ยอมรับวิทยาการจากตะวันตกได้ง่าย (แม้แต่ในหมู่พระสงฆ์หรือมหาอำมาตย์ให้การสนับสนุน) ซึ่งย่อมจะถูกกล่อมเกลียดด้วยวิทยาการใหม่และเข้าใจ "ความจริง" ของคริสต์ศาสนามากขึ้น¹³² ส่วนมิชชันนารีคนอื่นได้ตีความการเคลื่อนไหวของ "สถาบัน" พุทธศาสนาดังกล่าวนี้ ในลักษณะของการเสื่อม

¹²⁹Gutzlaff, *The Journal of Two Voyages...*, p. 22. และดูที่ อัจฉรา กาญจนโนมัย, "การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา...", หน้า 137-146. Maen, "Apologetic...", p. 59.

¹³⁰Buell to Lowries, 8 September 1842. v.1 BFM.

¹³¹ ศรีสุพร ช่วงสกุล, "ความเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์ :...", หน้า 149.

¹³²Jesse Caswell to R. Anderson, 1 January 1847. V.2. ABCFM.

ดอยเช่นเดียวกัน

ทัศนคติของมิชชันนารีด้านสังคม สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในทัศนคติของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ เป็นความเข้าใจโดยมองผ่านกรอบของความคิดทางศาสนา ขณะเดียวกันมิชชันนารีนั้นเป็นผลผลิตของสังคมตะวันตก ดังนั้น ทัศนคติที่มีต่อสังคมไทยจึงมีความรู้สึกด้านความเหนือกว่าทางอารยธรรมและแสนยานุภาพด้วย ซึ่งเป็นทัศนคติโดยทั่วไปของชาวตะวันตกที่มีต่อสังคมในซีกโลกตะวันออก โดยการรับรู้ได้จากงานบันทึกหรืองานเขียนของพวกมิชชันนารี นักผจญภัย หรือนักการทูตในสมัยนั้น¹³³

อย่างไรก็ดี ทัศนคติของมิชชันนารีที่มีต่อสังคมไทยได้สะท้อนให้เห็นถึงความปรารถนาที่จะให้สังคมไทยเป็นไปตาม "อุดมการณ์" ของตน การวิจารณ์สังคมในช่วงสมัยแรกและในระยะหลังต่อมาจะเป็นทั้งความพยายามให้สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เป็น "เงื่อนไข" เพื่อรองรับกับคริสต์ศาสนา และในขณะเดียวกันจะเป็นการวิจารณ์ในเชิงเสนอการปฏิรูปสังคม โดยเฉพาะการวิจารณ์และโต้ตอบความคิดเห็นระหว่างผู้นำทางภูมิปัญญาของไทยกับมิชชันนารี ในหนังสือพิมพ์ของนายแพทย์บริดเลย์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังคงมีการแสดงทัศนคติโดยการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นดังปรากฏในจดหมายและบันทึกของมิชชันนารี หรือในหนังสือ "กิจจานุกิจ" ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์

จากบันทึกและงานเขียนของมิชชันนารีโดยทั่วไปต่างมีความเข้าใจเบื้องต้นแรกต่อสังคมไทยที่ตรงกันว่า สังคมไทยเป็นสังคมเปิดและให้เสรีภาพในการเผยแพร่คริสต์ศาสนา โดยไม่มีการขัดขวางอย่างรุนแรง อีกทั้งการแสดงความเป็นมิตร ความรู้สึกยอมรับต่อสิ่งที่มิชชันนารีนำมา เช่น โบปสิ่วคำสอนทางศาสนา หนังสือ และยารักษาโรคในหมู่ขุนนางและสามัญชน ทำให้มิชชันนารีมีความหวังต่อการปฏิบัติ

¹³³ โปรดดู วิชา สิวะศิริยานนท์ และทวีวัฒน์ ปุณชกริกวิวัฒน์, บุคคลิกภาพและลักษณะนิสัยของคนไทยในทศวรรษของชาวตะวันตกสมัยอยุธยา - พ.ศ. 2475 (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2523) และ B.J. Terwiel, Through Travellers' Eyes : An Approach to Early Nineteenth Century Thai History (Bangkok : Duang Kamol, 1989). Lord, Mo Bradley..., p. 27 และ 48.

พันธกิจในสังคมไทยว่า คงเป็นไปได้โดยสะดวกและสามารถแผ่ขยายแนวคิดของคริสต์ศาสนาได้ง่าย¹³⁴ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้เชื่อว่าเป็นอิทธิพลจากความเชื่ออย่างแรงกล้าต่อ "อุดมการณ์" และศรัทธาทางศาสนาของมิชชันนารี อีกทั้งเป็นเหตุผลของมิชชันนารีที่เรียกร้องขอการสนับสนุนจากองค์กรมิชชันนารีและคริสตจักรในประเทศตะวันตก (โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา) ที่เห็นได้ชัดเจนตลอดยุคสมัยของความพยายามสถาปนาคริสต์ศาสนาในสังคมไทยระยะหลังพุทธศตวรรษที่ 24 (คริสต์ศตวรรษที่ 19) ทั้งที่มิชชันนารีเองยอมรับว่า ตนรู้สึกท้อแท้กับความพยายามสอดแทรกความเชื่อศรัทธาในคริสต์ศาสนาท่ามกลางสังคมที่มีพื้นฐานวัฒนธรรมของพุทธศาสนาที่เข้มแข็งของสังคมไทยในเวลาเดียวกัน¹³⁵ แต่อย่างไรก็ตาม การปลูกเร้าของมิชชันนารีโดยแสดงทัศนคติต่อสังคมไทยในแนวทางที่เชื่อว่าจะเกิดผลดี มีผลต่อการได้รับการสนับสนุนงานพันธกิจมิชชันนารีคณะต่าง ๆ ให้ปฏิบัติหน้าที่ต่อไปในสังคมไทยอย่างต่อเนื่องจริงจึงต่อมา ดังตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือการรณรงค์หาทุนสนับสนุนการจัดตั้งศูนย์มิชชันใหม่ในเมืองไทยของนายแพทย์บริดเลย์ หรือการดำเนินพันธกิจการเผยแพร่คริสต์ศาสนาอย่างต่อเนื่องของมิชชันนารีคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียน จนมีการขยายขอบเขตการปฏิบัติงานออกไปในสังคมไทยอย่างกว้างขวาง

นอกจากนี้แล้ว มิชชันนารียังให้ความสนใจต่อสังคมไทยในลักษณะของความเป็นพหุสังคม (Plural Society) ที่ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติ เช่น จีน มอญ ลาว เขมร ญวน และพม่า ฯลฯ ซึ่งมีส่วนทำให้มิชชันนารีมุ่งเน้นผลการเผยแพร่คริสต์ศาสนาเฉพาะกลุ่มเชื้อชาติด้วย โดยการพิจารณาความเป็นไปได้ในกลุ่มเชื้อชาติต่าง ๆ เช่น กุตสลาฟ ได้กล่าวถึงลักษณะของชาวจีนในสังคมไทยว่า เป็นพวกที่ไม่มีศรัทธาต่อศาสนาของตนอย่างแน่นอน พวกนี้พร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงและยอมรับเอาศาสนาวัฒนธรรมไทย (ทั้งนี้เนื่องจากมุ่งหวังผลประโยชน์ที่จะได้รับด้วย) และเป็นกลุ่มที่มีความอดทนหาวิธีะอย่างสูง สามารถแทรกตัวเข้าไปในระบบการเมืองและกุมอำนาจทางเศรษฐกิจมากขึ้นเรื่อย ๆ¹³⁶ และยัง

¹³⁴Dean, Present and Prospective . . . , pp. 55-57. Gutzlaff, Journal of Two Voyages . . . , p. 44. Abeel, Journal of Residence . . . , pp. 227., 286. Kwiat Joseph, ed. History of American Missions to the Heathen (Worcester : Spooner & Howland, 1840 reprinted 1970), p.213.

¹³⁵Beard, A Crusade of Brotherhood . . . , pp. 57-61
Maen Pongudom, "Apologetic and Missionary . . .," pp. 50-55.

¹³⁶Gutzlaff, Journal of Two Voyages . . . , pp. 29-30. Hervey, The Story of Baptist Missions . . . , p. 473.

กล่าวถึงชาวมอญว่า เป็นเกษตรกรกลุ่มใหญ่ที่มีความขยันขันแข็งเช่นเดียวกัน มีความศรัทธาต่อศาสนา เช่นเดียวกันกับคนไทย การอธิบายลักษณะเชื้อชาติของกุตสลาฟ ก็เพื่อชี้แนะให้องค์กรศาสนาหรือ คริสเตียน ในตะวันตก มองเห็นความเป็นไปได้ของการปฏิบัติงานต่อกลุ่มเชื้อชาติที่มีความพร้อมจะรับ คำสอนของคริสต์ศาสนาดังที่มีชื่อเรียกร่องของเขาว่า "...มีประชากรชาติน้อยนักที่ได้เตรียมพร้อมอย่างดี สำหรับการรับพระกิตติคุณเช่นนี้ แต่อนิจจาประชากรชาติน้อยชนิดนี้ก็ได้รับความสนใจเพียงเล็กน้อยจากผู้ ใจบุญชาวยุโรป..."¹³⁷ ในบันทึกของเอเบิลกล่าวว่า ได้มีโอกาสพบกับ 'เจ้าชาย' ชาวเขมรพระองค์หนึ่ง ที่ทรงกระตือรือร้นอยากรู้อยากเห็นการรับประทานอาหารและรสชาติอาหารแบบยุโรป ซึ่งเอเบิล ได้คิด ไปไกลว่า น่าจะมีการปฏิบัติพันธกิจของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในหมู่ชนชาติเขมร (เนื่องจากได้รับ ข้อมูลจากเจ้าชายว่าชาวเขมรมีมากกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรชาวไทย)¹³⁸ หรือนายแพทย์บรัดเลย์ นายแพทย์เฮาส์ และศาสนาจารย์แมคคิสวารี ได้ให้ความสนใจต่อชนชาวลาว จนกระทั่งมีการปฏิบัติ พันธกิจต่อ 'ชาวลาว' อย่างจริงจังในเวลาต่อมา¹³⁹ และในบทความที่มิชชันนารีเขียนเกี่ยวกับเมืองไทย ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีความเห็นในเรื่องนี้ว่า เมืองไทยเป็นแหล่งที่มิชชันนารีสามารถปฏิบัติพันธกิจกับ ชนชาติต่าง ๆ ได้โดยไม่ต้องเข้าไปในดินแดนมาตุภูมิของชนชาตินั้น ๆ¹⁴⁰

ในบันทึกและจดหมายของมิชชันนารีสมัยแรกที่ได้เดินทางออกไปเผยแผ่คริสต์ศาสนา ตามชุมชนที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลใกล้เคียง มักให้ความสนใจ ต่อการจำแนกกลุ่มเชื้อชาติที่ตนพบเห็น ทั้งโดยการไต่ถามและเรียนรู้จากความแตกต่างของชุมชนทาง

¹³⁷Gutzlaff, Journal of Two Voyages..., p 31.

¹³⁸Abeel, Journal of Residence..., pp. 238-239.

¹³⁹Swanson, Khrischak Muang Nua, pp. 6-7. เฟลด์ส, ชาวมุสลิม เรโนลด์ส เฮาส์.., หน้า 157-158. McGilvary, Half Century..., pp. 57-59. ในสมัยนี้มีมิชชันนารี เรียก 'ชาวลาว' ตามความเข้าใจของคนกรุงเทพฯ คือรวมเอา 'คนเมือง' ล้านนาไว้ในกลุ่มชนชาติลาว จากเวียงจันทน์หรือเมืองหลวงพระบางด้วย

¹⁴⁰" A Missionary Manual : or Sketches of Foreign Missions of the Presbyterian Church , Mission in Siam," The Foreign Missionary 12 (May 1854) : 261.

วัฒนธรรม* ซึ่งความสนใจดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมในสังคมไทย (ในขอบเขตที่มิชชันนารีสามารถเดินทางไปได้) ขณะนั้น และการมีทัศนคติต่อสังคมแบบ พหุสังคมเช่นนี้ ยังไม่อาจศึกษาได้อย่างชัดเจนว่ามิชชันนารีมีวัตถุประสงค์โดยตรงเช่นไร แต่เชื่อว่าเป็นการจำแนกเพื่อศึกษาเปรียบเทียบลักษณะของเชื้อชาติและระดับการมีศรัทธาต่อศาสนา ที่ตนจะสามารถเผยแพร่คริสต์ศาสนาไปสู่ชนเชื้อชาติต่าง ๆ ได้ อย่างมีประสิทธิภาพ¹⁴¹ แต่อย่างไรก็ตาม มิชชันนารีเองไม่สามารถแยกกิจกรรมเพื่อตอบสนองต่อชนเชื้อชาติต่าง ๆ เฉพาะกลุ่มได้ ดังนั้นบทบาทของมิชชันนารีในส่วนนี้จะเห็นได้ว่าเป็นผู้เคลื่อนไหวก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Cultural assimilation) ที่ผ่านการแพร่หลายของภาษาไทยที่มีมิชชันนารีตีพิมพ์ออกแจกจ่าย พร้อมทั้งการรับรู้ความเปลี่ยนแปลงที่มาจากสังคมตะวันตกในช่วงเวลาเดียวกันกับชนชั้นผู้ปกครองของไทยที่อยู่ในศูนย์กลางของอำนาจทางการเมืองการปกครองด้วย* บทบาทเช่นนี้นับเป็นการสร้างสิ่งที่เรียกว่าความ

*ตัวอย่างเช่น ในจดหมายของ Buell to Lowrie, 4 December 1840. Vol.1 BFM. ซึ่งเป็นการรายงานการปฏิบัติงานแจกจ่ายใบปลิวคำสอนทางศาสนาตามแหล่งจ่าง ๆ ครั้งแรก และได้บันทึกจำแนกชนเชื้อชาติที่ตนพบค่อนข้างละเอียด และโปรดดูที่ Terwiel, Through Travelers' Eyes..., pp. 14-18. และ Terwiel ได้อ้างถึงรายงาน บันทึก หรือจดหมายของมิชชันนารีที่ให้ข้อมูลกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมไทยอีกหลายแห่ง

¹⁴¹Buell to Lowrie, 6 September 1840. Vol. 1 BFM. บูเอล แสดงความเห็นในจดหมายฉบับนี้ว่า กรุงเทพฯ เป็นเขตขยายงานของมิชชันนารีที่กว้างขวางและสำคัญในเวลานั้น เขาเน้นว่าควรจะให้ความสนใจต่อการปฏิบัติพันธกิจกับชาวจีนเป็นพิเศษ และโปรดดู McGilvary, Half Century..., p. 57-57. ซึ่ง McGilvary กล่าวว่า "ชาวลาว" เป็นกลุ่มชนที่ด้อมตนและยอมรับฟังคำสอนของคริสต์ศาสนาได้ง่าย และ บรัดเลย์ "จดหมายเหตุมิชชันนารีอเมริกัน..." หน้า 6-7.

*การตีพิมพ์เรื่องราวเกี่ยวกับคริสต์ศาสนาของมิชชันนารีในระยะแรกมีการตีพิมพ์ด้วยภาษาจีน (เป็นงานตีพิมพ์ที่นำมาจากสิงคโปร์) เมื่อมิชชันนารีตีพิมพ์งานดังกล่าวนี้ในเมืองไทย จะใช้ภาษาไทยเป็นหลัก และการเข้าไปหาหรือคลุกคลีกับกลุ่มชนเชื้อชาติต่าง ๆ สิ่งหนึ่งที่มิชชันนารีสนใจกล่าวถึงคือลักษณะการศึกษาและความสามารถในการอ่านหนังสือภาษาไทย เช่นแมตตูน กล่าวถึงชุมชนชาวมอญว่าส่วนใหญ่จะอ่านภาษาไทยได้ (เป็นจำนวนมากกว่าคนที่อ่านหนังสือมอญ) โปรดดู Stephen Mattoon, "The Peguan in Siam," The Foreign Missionary 8 (January 1854) :210

เป็นเอกภาพ(identity)ของวัฒนธรรมและสังคมไทย โดยการสร้างเอกภาพด้านภาษา อีกทั้งการนำเสนอคริสต์ศาสนาในสมัยนี้ นับเป็นการกระตุ้นสังคมให้ตระหนักถึงคำสอนของพุทธศาสนาอย่างแท้จริงยิ่งขึ้น นับเป็นผลที่สอดคล้องกับการกระทำของรัฐ ที่พยายามสถาปนาพุทธศาสนาที่เป็นเหตุผลขึ้นเป็นอุดมการณ์การปกครองของรัฐในช่วงสมัยนี้ด้วย

ทัศนคติของมิชชันนารีต่อสังคมไทยที่มีความสำคัญยิ่งในการนำแนวคิดใหม่มาปลูกฝังในสังคมไทยคือการวิจารณ์ลักษณะทั่วไปทางสังคม ซึ่งเป็นทัศนคติเชิงเปรียบเทียบกับความเจริญของชาติตะวันตก ขณะเดียวกัน ข้อวิจารณ์สังคมบางประเด็นเป็นทัศนคติที่เชื่อมโยงถึงแนวคิดทางศาสนาอย่างชัดเจนด้วย ดังจะกล่าวรายละเอียดต่อไป

มิชชันนารีมีข้อวิจารณ์ลักษณะ "สาธารณสุข" ในสังคมไทย (โดยเฉพาะกรุงเทพฯ) ว่าค่อนข้างสกปรกและชื้นแฉะ ไม่มีถนนสำหรับการสัญจร เอเบิล ได้บรรยายถึงชุมชนชาวจีน (สำเพ็ง) ที่มิชชันนารีไปเข้าบ้านอยู่ว่า มีทางสัญจรติดต่อกันแค่เพียง สะพานไม้พาดต่อกันยกสูงจากพื้นดินที่เฉอะแฉะด้วยโคลนตมประมาณ 1 ฟุต ต่อจากชุมชนออกไปก็เป็นเรือสวนที่รักษาสภาพแวดล้อมได้ดี จากนั้นก็เป็นไร่นาที่กว้างขยายออกไปที่มักจะมีน้ำท่วมขัง ไม่มีสะพานไม้ให้เดินจึงไม่อาจเดินเล่นไปไกล ๆ ได้ เขากล่าวเปรียบเปรยเรื่องนี้ว่า "...หากมาตรฐานของเราถูกต้อง ก็แสดงว่าประชาชนแทบจะไม่มีความคิดเรื่องการปรับปรุงให้พิถีพิถันหรือแม้แต่การทำให้เป็นที่เช็ดหน้าซูดตาเลย..."¹⁴² นอกจากนี้ในจดหมายเหตุของนายแพทย์บริดลีย์ ยังกล่าวถึงสภาพความเป็นอยู่ของคนป่วยทาสเชลยที่เขาพบเห็นครั้งแรกว่า "...คนไข้เหล่านี้อยู่ในที่สกปรกชื้นแฉะ หลังคาเรือนก็ทำด้วยกระแซง...อาหารการกินก็ไม่สะอาด คนรักษาพยาบาลก็ไม่มี..."¹⁴³ สภาพเหล่านี้ทำให้เกิดโรคร้ายแรงและมีอาการหนัก สภาพ "สาธารณสุข" ของกรุงเทพฯ ในสายตาของนายแพทย์บริดลีย์เห็นว่า เป็นเมืองที่สกปรก ขาดการควบคุมด้านสุขาภิบาล¹⁴⁴ ในระยะหลังสภาพความแออัดในกรุงเทพฯ คงมีมากขึ้น แต่ยังคงขาดการควบคุมด้าน

¹⁴²Williamson, *Memoir of the Rev. David Abel*, pp. 94-95.
บริดลีย์, *จดหมายเหตุมิชชันนารีอเมริกัน...*, หน้า 20-21.

¹⁴³บริดลีย์, *จดหมายเหตุมิชชันนารีอเมริกัน...*, หน้า 23.

¹⁴⁴Lord, *Mo Bradley...*, pp. 69-70.

สุขภาพที่ดี ดังที่นายแพทย์บรัดเลย์ เคยเสนอความเห็นให้รัฐบาลออกกฎหมายบังคับประชาชนให้ทำความสะอาดบ้านเรือน เพื่อป้องกันการระบาดของโรคไฉน "หนังสือจดหมายเหตุน" ว่า

...เราปรารถนาให้ท่านเสนาบดีในกรุงเทพฯ จัดแจงดูแลทั่วไปในบ้านในเมืองที่ไทยเกิด
โสโครกมากควรทำอย่างไร จะล้างโสโครกออกให้ได้ทุกวันๆ บัดนี้ข้าพเจ้าปรารถนาจะชักชวน
ให้คอเวอร์เมนต์มีประกาศถึงทุกบ้านทุกเรือน ให้เจ้าบ้านทั้งปวงชำระในบ้าน ในที่นอน ได้ถูก
ทุกแห่งให้ดี ให้รักษาไว้อ่าให้บังเกิดโสโครกอีกได้ ถ้าแม้ไม่ฟังให้ปรับไหมตามที่สมควร
สินไหมนั้นให้เข้าในท้องพระคลัง นี่แลเป็นการที่คอเวอร์เมนต์กรุงเทพฯ ควรจะเอาเป็นธุระ
โดยเร็ว จะเป็นบุญ เป็นประโยชน์แก่กรุงเทพฯ มาก ที่ประเทศยุโรปและอเมริกา มีกฎหมาย
ให้คนที่ปวงทำเอาเรือนบ้านให้สะอาด ถ้าไม่ฟังก็เป็นโทษตามกฎหมายเช่นนี้ก็ควร เพราะว่า
กรุงใหญ่มิคนประชุมมากอยู่แน่นกัน จำเป็นเกิดโสโครก ถ้าไม่ได้ไขออกแล้วเป็นไฉน...¹⁴⁵

นอกจากสภาพเงื่อนไขด้าน "สาธารณสุข" ในสังคมไทยและการระบาดของโรคเมืองร้อน
ดังกล่าว อันเป็นช่องทางปฏิบัติที่มีชนนารจะสามารถดึงดูดความสนใจของประชาชนให้มารับฟังหรือ
เรียนรู้เรื่องคริสต์ศาสนาได้โดยง่าย¹⁴⁶ ขณะเดียวกัน ก็เป็นการถ่ายทอดความรู้ทางด้านการแพทย์แบบ
ตะวันตกลงสู่สังคมไทยด้วย ดังจะเห็นได้จากข้อสังเกตของเฟลตส์ในบันทึกเรื่องคนไข้ของหมอเฮาส์ว่า
ส่วนใหญ่จะเป็นแผลเปื่อย แผลมีหนองไหล และแผลสดเนื่องจากการทะเลาะวิวาท หรือทำร้ายตนเอง
(เน้นสาเหตุจากการเสพยา การผูกใจพยาบาทแก้แค้นและต่อสู้ทำร้ายกันตามวิธีสำนักเลง ซึ่งพวก
โรคต่าง ๆ เหล่านี้ หมอเฮาส์มีแนวคิดว่าเป็นโรคที่เกิดขึ้นเพราะความชั่ว)¹⁴⁷ ซึ่งข้อสังเกตนี้สอดคล้อง
กับการนำเสนอความรู้เรื่องการจัดปรุขยาของนายแพทย์บรัดเลย์ ใน "หนังสือจดหมายเหตุน" ที่ออกครั้งแรก
ในปี พ.ศ. 2387 ที่เน้นเรื่องตำรายาสำหรับปิดแผลสด แผลเน่าเปื่อย รวมทั้งแผลมีหนองจาก

¹⁴⁵แดน บีช. บรัดเลย์, "การจัดแจงในกรุงเทพฯ เพื่อจะแก้โรคลงราก,"
บางกอกเรคอร์ดเดอร์ 2 (11 สิงหาคม 2409) ใบทที่ 12.

¹⁴⁶Dean, *Present and Perspective...*, p. 71.

¹⁴⁷เฟลตส์, *ชาวมูฮอลันนา เรโนลด์ส เฮาส์...*, 11-15.หน้า

กามโรค¹⁴⁸ นับเป็นการเปิดเผยตำรายาสู่สาธารณชนตอบสนองต่อโรคที่พบเห็นทั่วไปขณะนั้นด้วย

ทัศนคติของมิชชันนารีต่อสังคมไทยอีกประการหนึ่งคือเรื่องความชั่วร้ายในสังคมไทย เช่น เรื่องชายไทยมีภรรยาหลายคน (Polygamy) การพนัน การผลิตและเสพสุรา เป็นต้น เอเบิลได้กล่าวถึง การมีภรรยาหลายคนว่าเป็นความนิยมตามยุคสมัยโดยขึ้นอยู่กับความปรารถนาและความมั่งคั่งของฝ่ายชาย ซึ่งเขามีทัศนคติแต่แรกว่าเป็นความชั่วร้ายที่กระหน่ำให้เกิดความทุกข์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะสามีอาจขายภรรยาเมื่อตนเองไม่ต้องการหรือเพียงใช้หนี้การพนัน และความชั่วร้ายจากการพนันอันเป็นบ่อเกิดของอาชญากรรม ทำให้คนขาดความสุขและสิ้นหวัง¹⁴⁹ และนายแพทย์บริดเลย์กล่าวถึงความชั่วร้ายในสังคมไทยอีกอย่างหนึ่งคือการผลิตและเสพสุรา ดังที่ได้เสนอความคิดเห็นไว้ใน "หนังสือจดหมายเหตุ" แสดงสถิติของการกลั่นสุราและโทษที่เกิดจาก การสนับสนุนสิ่งชั่วร้ายดังกล่าวนี้ ทั้งยังเสนอทางออกที่เชื่อว่าให้ผลที่ทำให้เกิดความสงบสุข ความถูกต้องทางศีลธรรมของสังคมและผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่มากกว่า¹⁵⁰

ทัศนคติเรื่องความชั่วร้ายในสังคมไทยของมิชชันนารีมีส่วนสัมพันธ์กับการปฏิบัติของมิชชันนารีในการเปลี่ยนคนไทยเป็นคริสเตียนหรือยอมรับให้เป็นสมาชิกคริสตจักรด้วย จากบันทึกของคริสตจักรที่จัดตั้งขึ้นในสมัยนี้คือ คริสตจักรที่สำเหร่ และที่เพชรบุรี มักมีการตรวจสอบความประพฤติของสมาชิกคริสตจักรชาวไทย หากพบว่ายังมีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับ "รูปเคารพ" และ "ความชั่วร้าย"

¹⁴⁸บริดเลย์, "ตำราชี้แจงปิดแผลทั้งปวง," หนังสือจดหมายเหตุ 1 ใบบที่ 1 (July, 1844) : 3-4. "Lotion for Ulcers," หนังสือจดหมายเหตุ 1 ใบบที่ 2 (August, 1844) : 7-8. "ตำรารักษาแผลทั่วไป," หนังสือจดหมายเหตุ 1 ใบบที่ 3 (September, 1844) : 10-11. หนังสือจดหมายเหตุ 1 ใบบที่ 4 (October, 1844) : 15-16. "Treatment of Incised Wounds," หนังสือจดหมายเหตุ 1 ใบบที่ 5 (November, 1844) : 19-20. และ "On Lacerated and Comtused Wounds," หนังสือจดหมายเหตุ 1 ใบบที่ 6 (December, 1844) : 24.

¹⁴⁹Abeel, *Journal of a Residence . . .*, pp. 218-219.

¹⁵⁰บริดเลย์, "Statistics of Ardent in Siam," หนังสือจดหมายเหตุ ใบบที่ 6 (December, 1844) : 22-23. "How to Convert Refuse Molasses into Sugar," หนังสือจดหมายเหตุ ใบบที่ 9 (March, 1844) : 35.

ที่กล่าวถึง ก็จะถูกเพิกถอนสิทธิการเป็นสมาชิกคริสตจักร(บัพพชาชนิกกรรม)¹⁵¹ ดังนั้น ทัศนคติต่อสังคมไทยส่วนนี้ของมิชชันนารี นอกจากจะเป็นการเสนอความคิดต่อผู้ปกครองและสามัญชนแล้ว มิชชันนารียังถือเป็นมาตรฐานการประพฤติปฏิบัติของผู้ที่กลับใจรับเชื่อเป็นคริสเตียนอย่างจริงจังอีกด้วย

การแสดงทัศนคติของมิชชันนารีดังกล่าวนี้ จะเห็นว่ามึนยะเชื่อมโยงกับพฤติกรรมของรัฐเช่นกัน เพราะรัฐเป็นผู้สนับสนุนการต้มกลั่นสุราและการจัดตั้งบ่อนซึ่งเป็นรายได้อย่างหนึ่งที่สำคัญของรัฐ ดังที่เฮนรี เบอร์นี่ กล่าวไว้ว่า "...บ่อนการพนันในกรุงเทพฯ ทำรายได้ได้มากเท่า ๆ กับโรงเหล้า กล่าวคือได้เงินแท่งปีละ 1,500 ชั่งเงินหรือประมาณปีละ 120,000 บาท ในระหว่างเทศกาลประจำปี ก็จะมีการเปิดบ่อนฟรีสำหรับให้คนทั่วไปทุก ๆ คืน..."¹⁵² นอกจากนี้ยังมีการออกหวยในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งรัฐมีรายได้จากอาการหวยเพิ่มขึ้นถึงสิบเท่านับจากสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาล ที่ 4¹⁵³ สิ่งเหล่านี้เป็นการสร้างความชั่วร้ายแก่สามัญชน ดังที่นายแพทย์บริดเลย์ ได้กล่าวถึงโทษของสุรว่าเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดโทษต่อร่างกายและเป็นภัยต่อสังคม "...ให้เบนแต่ที่บำรุงการซื้อ การชะโมย การเล่นเบี้ย เล่นโป แลกการทะเลาะวิวาทชกตี ทิ่มแทง ...และการสูญเสียเงินกับการซื้อสุร่าอย่างมหาศาลนั้น...เขาเสียค่าสุรามากเช่นนี้เป้นผลประโยชน์อันใด มีล้วนแต่ผลชั่วทั้งนั้น..."¹⁵⁴ หรือที่บาทหลวงपालเลอว์ซีกกล่าวถึงผลร้ายของหวยว่า "...หวยนี้ระบาคและบันดาลความเสียหายเป็นอันมากในหมู่ประชาชนพลเมืองที่

¹⁵¹โปรดดูที่ คณะธรรมกิจคริสตจักรโรมันคาทอลิก, เอกสารคริสตจักรโรมันคาทอลิกในประเทศไทย ค.ศ. 1863-1974, หอดจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยพายัพ

¹⁵²กรมศิลปากร, เอกสารของเฮนรี เบอร์นี่, 2 : 12-13. และโปรดดูที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "ตำนานอากรบ่อนเบี้ย," ประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 5 ภาคที่ 17 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2518) หน้า 414-416. อ้างถึงรายงานของ จอห์น ครอว์เฟิร์ด และให้ตัวเลขของอากรบ่อนเบี้ยที่เก็บได้ในสมัยรัชกาลที่ 2 ว่าเป็นเงินปีละ 260,000 บาท ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 3 ปีละ 400,000 บาท และสมัยรัชกาลที่ 4 ปีละ 500,000 บาท

¹⁵³สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "ตำนานอากรบ่อนเบี้ย," หน้า 488.

¹⁵⁴บริดเลย์, "Statistics of Arden in Siam," : 22-23.

ยากจน..."¹⁵⁵ และแม้แต่การกล่าวถึงตัวอย่างของความชั่วร้ายเรื่องชายมีภรรยาหลายคน ก็มักจะเพ่งเล็งที่ราชสำนักหรือหมู่ขุนนางผู้ใหญ่ เช่นเอเบิล กล่าวว่ามีพระมหากษัตริย์ทรงมีพระสนมถึง 500-1000 คน ส่วน"...บรรดาเจ้าฟ้าทั้งหลายมีภรรยามาก (ซึ่งไม่อาจจำกัดจำนวนได้)..."¹⁵⁶ หรือความสนใจของนายแพทย์บริดเลย์กับการต้อนรับของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ที่เรียกผู้หญิงหลายคนออกมานั่งเคียงเพื่อต้อนรับตามธรรมเนียมฝรั่ง ซึ่งนายแพทย์บริดเลย์เข้าใจว่าผู้หญิงทั้งหมดนั้นเป็นภรรยาของเจ้าเมือง¹⁵⁷

การแสดงทัศนคติและวิจารณ์สิ่งที่เป็น "ความชั่วร้าย" ในสังคมไทยโดยพวกมิชชันนารี คงเป็นปัจจัยหนึ่งที่อาจส่งผลต่อแนวคิดของชนชั้นผู้ปกครองที่จะปรับปรุงสังคมบ้าง ดังเช่นจากบทความของโจนส์ ในหนังสือพิมพ์สิงคโปร์ฟรีเพรส เดือนเมษายน พ.ศ.2394 มีความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงข่าวภายในราชสำนักรัชกาลที่ 4 เมื่อแรกเริ่มว่า"...อนึ่งมีกล่าวกันว่า [การประชุมราชการพระเจ้าแผ่นดิน] ได้นำเรื่องคิดเลิการพะนันมาปรึกษากันในที่ประชุม และเจ้าพระยาพระคลังมีความเห็นสนับสนุนอย่างแข็งแรงว่าให้เลิก..."¹⁵⁸ อย่างไรก็ตาม การยกเลิกการพะนันคงไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจังในสมัยนี้ ดังปรากฏว่ามีการเคลื่อนไหวกู้ยืมเงินจากต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งพระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า"...การพะนันคือไปถั่ววิชาของจีน ซึ่งเห็นว่าเป็นของชั่วชวนชาวสยามให้ประพฤติดนเป็นนักเลงหลงเล่นอยู่ ทำให้เสียประโยชน์นี้..."¹⁵⁹ และมีประกาศยุบเลิกบ่อนพนันในกรุงเทพฯ (รวมทั้งเมืองนนทบุรีที่คาบ

¹⁵⁵ ปาลเลกัวซ์, เล่าเรื่องกรุงสยาม, หน้า 221. และโปรดดู สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี), ตำนานอาณาจักรอยุธยา, หน้า 492.

¹⁵⁶ Abeel, Journal of a Residence, p. 218.

¹⁵⁷ Bradley, ADB.27 April 1836 : 28.

¹⁵⁸ อ้างจาก ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ.2325-2453 ด้านสังคม, หน้า 250.

¹⁵⁹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี), ตำนานเลิการพะนันและบ่อนเบี้ย, ประชุมพงศาวดาร เล่ม 5 ภาคที่ 17, หน้า 437.

เกี่ยวกับกรุงเทพฯ) ให้ลดจำนวนลง¹⁶⁰

ทัศนคติและการวิจารณ์ของมิชชันนารีเรื่องผู้ชายไทยนิยมการมีภรรยามากในช่วงสมัยนี้ มิชชันนารีคงพยายามสอดแทรกแนวความคิดเรื่องการมีภรรยาคนเดียวลงในสังคมไทยด้วย โดยพุ่งเป้ากลุ่มชนชั้นผู้ปกครองเป็นสำคัญ* และเมื่อกลุ่มภรรยาของมิชชันนารีมีโอกาสเข้าไปสอนภาษาอังกฤษแก่สนมกำนัลในราชสำนัก ได้แสดงความคิดวิพากษ์เรื่องนี้ ซึ่งเชื่อว่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้รัชกาลที่ 4 ทรงไม่พอพระทัยและไม่ยอมให้ภรรยาของมิชชันนารีเข้าไปสอนในราชสำนักอีก¹⁶¹ อีกทั้งการแสดงทัศนคติคัดค้านเรื่องผู้ชายมีภรรยามาก สะท้อนให้เห็นจากแนวคิดของบาทหลวงฝรั่งเศสว่า ได้กลายเป็นอุปสรรคประการหนึ่งในการเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์¹⁶² (รวมถึงฝ่ายคาทอลิกด้วย) การวิพากษ์ดังกล่าวปรากฏปฏิกริยาจากรัชกาลที่ 4 สองลักษณะคือการทรงแสดงแนวโน้มให้ 'เสรีภาพ' แก่สตรีมากขึ้น¹⁶³ ขณะเดียวกันยังทรงมีพระราชดำริเรื่องความถูกต้อง มีเหตุผลของธรรมเนียมที่ให้ชายมีภรรยาหลายคนพร้อมกัน ดังที่พระองค์ทรงมีพระราชวิจารณ์แนวคิดเรื่องมัวเดียวเมียเดียว โดยทรง

¹⁶⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 437. ตามประกาศปีชวด พ.ศ.2431 เดิมในเขตกรุงเทพฯ และนนทบุรี มีจำนวนบ่อนเบี้ยตามหัวเมือง 403 บ่อน ขุนเล็ก 336 บ่อน ยังอนุญาตให้เล่นต่อไปได้ 67 บ่อน ส่วนบ่อนเบี้ยตามหัวเมืองนั้น ยังคงให้เป็นไปตามเดิม (หน้า 442).

* ศาสนาจารย์ เอบิล กล่าวว่าในกลุ่มสามัญชนนั้น (พวกคนยากคนจน) ชายไม่อาจกระทำตามค่านิยมการมีภรรยามาก เนื่องจากถูกจำกัดด้วยความจำเป็นบางประการ(เรื่องเศรษฐกิจและฐานะทางสังคม)

¹⁶¹Moffat, Mongkut the King of Siam, pp. 165-166. Lord, Mo Bradley . . . , p. 157.

¹⁶²ปาลเลกัวซ์, เล่าเรื่องกรุงสยาม, หน้า 822.

¹⁶³H.R.H. Prince Chula Chakrabongse, Lord of Life (London : Avin Redman Limited, 1960), p. 191. พิพาดา ยังเจริญ และสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, การศึกษาและผลกระทบต่อสังคมไทย..., หน้า 198.

อ้างอิงพระราชกำหนดลักษณะผังเมือง ซึ่งกำหนดให้ชายสามารถมีภรรยาได้หลายคนและเป็นเรื่องที่ได้
รับการวิพากษ์วิจารณ์ขณะนั้น ความว่า

...ผู้หญิงที่เป็นพาล ๆ พูดกันดิเตียนกฎหมายเก่าอย่างนี้มีอยู่บ้าง ๆ แลพวกถือศาสนาฝรั่ง ถือ
กฎหมายอย่างฝรั่ง [เรื่องผังเมืองเดียว] ก็พวกถือกฎหมายอย่างฝรั่งนั้น ดิเตียนพระราช
กำหนดกฎหมายอย่างไทยว่า ตามใจชายมากนัก กักขังผู้หญิงมากไป ครั้นพิจารณาโดยละเอียด
ตามเหตุที่มีโดยธรรมดา ก็ยังเห็นอยู่ว่า พระราชกำหนดกฎหมายอย่างไทยที่ว่าไว้ข้างต้นนั้น
มีบ้านเมืองต่าง ๆ ถือพร้อมตอกันเป็นอันมาก เพราะว่าบัญญัตินั้นเป็นตามเหตุซึ่งเป็นไปโดย
ธรรมดาปรากฏอยู่ จะเป็นแต่ตามใจผู้บัญญัติตั้งหญิงพาลดิเตียนนั้นก็หาไม่ และกฎหมายอย่าง
ฝรั่งนั้นก็เปนกฏลกรรมสูงเกินไป...¹⁶⁴

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงอ้างถึงความถูกต้องของพระราชกำหนดดังกล่าว โดยทรงถือว่า
แนวคิดเรื่องผังเมืองเดียวเป็นข้อประพจน์ส่วนบุคคล ไม่น่าจะหรือสามารถนำมาใช้บังคับให้คน
ประพจน์ตามที่สังคม "...เมื่อใครถือจริง ๆ ก็เปนกฏลอย่างหนึ่งเหมือนกัน แต่จะนับว่าเป็นกฏลกรรม
บดสามัญมาเป็นกฎหมายสำหรับบ้านเมืองนั้นไม่ได้..." และรัชกาลที่ 4 ทรงอ้างเหตุผลชี้ให้เห็นว่า
ชายมีภรรยาเป็นสิ่งที่ถูกต้องซึ่งเป็นผลดีด้านการเพิ่มจำนวนพลเมืองด้วย¹⁶⁵

การเสนอแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้เข้าใจว่ามิชชันนารีคงจะแสดงความคิดไม่เห็นด้วยกับ
การที่ผู้ชายมีภรรยาหลายคน โดยการสนทนา การสอนและวิจารณ์ในหนังสือพิมพ์ และคงมีผลต่อการ
เปลี่ยนแปลงค่านิยมไปบ้าง ดังปรากฏตัวอย่างเรื่องราวเกี่ยวกับเรื่องนี้ในหนังสือพิมพ์บางกอกคาเลนดาร์
ในปลายรัชกาลที่ 4 ซึ่งรัชกาลที่ 4 ได้ทรงแสดงข้อเท็จจริงต่อบรรณาธิการที่เสนอในหนังสือพิมพ์ว่า
พระองค์ทรงมีพระสนมมากกว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงเสนอว่า ความจริงนั้น

¹⁶⁴พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "กระแสพระราชดำริห์ปรารภความผังเมืองใน
แผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4," วชิรญาณ ตอนที่ 42 (มีนาคม ร.ศ.
116) : 285-286.

¹⁶⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 286-290.

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงมีพระสนมมากกว่าพระองค์ แม้ว่าพระองค์เคยมีพระราชดำริว่าทรง "ด้อย" กว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ในเรื่องนี้มาก แต่การแสดงข้อเท็จจริงเรื่องจำนวนพระสนมต่อสาธารณชนดังกล่าว นับเป็นแนวพระราชดำริใหม่ที่มีแนวโน้มของความเปลี่ยนแปลงค่านิยมเรื่องการมีภรรยาหลายคนว่ามีใช่เป็นสิ่งที่มิเกียดหน้ายกย่องดังที่ยึดถือกันมา¹⁶⁶

ทัศนคติและการวิจารณ์สังคมไทยอีกประการหนึ่งคือ การแพ่งเล็งต่อระบบของสังคม โดยเฉพาะการเกณฑ์แรงงานไพร่และการมีทาส เอเบิล มีทัศนคติและความเข้าใจต่อระบบสังคมไทยอย่างคลุมเครือว่า "...สยามเป็นดินแดนของทาส"¹⁶⁷ มีเพียงพระมหากษัตริย์เท่านั้นที่อยู่เหนือระบบนี้ ความเป็นทาสที่เห็นได้ชัดเจนประการหนึ่งคือการเกณฑ์แรงงาน อันเป็นธรรมเนียมที่เป็นการบีบบังคับกดขี่ ความยากจนจึงเป็นความชั่วร้ายที่ปรากฏโดยทั่วไป เพราะในช่วงฤดูที่ถูกเกณฑ์แรงงานจากมูลนายนั้น พวกเขาไพร่แทบจะไม่ได้ผลตอบแทนสำหรับการยังชีพของตน หรือไม่ได้รับการคุ้มครองความปลอดภัยเมื่อถูกเกณฑ์แรงงานเพื่องานพิเศษหรือสงคราม เอเบิล ได้ยกตัวอย่างว่าคราวหนึ่งมีการเกณฑ์แรงงานเพื่อเตรียมขบวนพยุหยาตราทางชลมารค ซึ่ง "...ในระหว่างช่วงเวลาของการรับใช้ที่ไร้ประโยชน์นี้ พวกเขาต้องช่วยเหลือตนเองและต้องละทิ้งครอบครัวของพวกเขา..."¹⁶⁸

อาจกล่าวได้ว่า ทัศนคติของเอเบิลเป็นความเข้าใจของมิชชันนารีต่อระบบทาสของสังคมไทย จากแนวคิดทางศาสนาของคณะอเมริกันบอร์ดาอย่างชัดเจน และมีข้อสังเกตว่ามิชชันนารีโปรเตสแตนต์รุ่นแรก ๆ ได้ให้ภาพของพวกทาสในสังคมไทยที่ถูกกระทำอย่างทารุณจากมูลนาย โดยเฉพาะพวกทาสเชลยศึก เช่นบันทีกของกุดสลอฟ ที่เล่าถึงเรื่องศึกเจ้าอนุวงศ์ว่า พวกทาสที่ถูกกวาดต้อนมาและรอดตายจากความยากลำบาก ความอดอยาก จะถูกแจกจ่ายให้เป็นทาสแก่เหล่าขุนนาง "...และถูกกระทำอย่างไร้มนุษยธรรมยิ่งกว่าศัตรูที่เคียดแค้นมานาน ขณะที่หญิงสาวสวยงามหลายคนถูกแจกจ่ายไปยังฮาเร็ม

¹⁶⁶Malcom Smith, A Physician at the Court of Siam (London : Country Life Limited, 1947), p.38-40.

¹⁶⁷Abeel, Journal of a Resicence..., p. 216.

¹⁶⁸Ibid., p. 217.

ของกษัตริย์และขุนนาง...¹⁶⁹ และเอเบิล ได้ให้คำอธิบายถึงทาสเชลยศึกชาวลาเวนเหล่านี้ว่าเป็นทาสที่ได้รับบริการกดขี่ข่มเหงมากกว่าทาสอื่น ๆ ในยุคสมัยเดียวกัน...หากท่านเข้าไปในพระราชวังหรือคฤหาสน์ของผู้มีอำนาจ ก็จะเห็นประจักษ์พยานอันน่ารันทดใจว่า ทั้งหญิงและชายทุกวัยต่างถูกพันธนาการด้วยโซ่ตรวนจนดูประหนึ่งว่าเสี่ยงตกโซ่ตรวนของพวกทาสเป็นดนตรีที่ระรื่นหูของเจ้านายที่เหี้ยมโหดฉะนั้น...¹⁷⁰ ซึ่งเรื่องนี้เอเบิลถือว่าเป็นการโรมนุษยธรรมอย่างยิ่ง

มิชชันนารีที่แสดงทัศนคติเรื่องทาสในสังคมไทยอย่างเด่นชัดอีกคนหนึ่งคือ นายแพทย์บริดเลย์ โดยได้เสนอแนวความคิดใน "หนังสือจดหมายเหตุ" ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 4 (เป็นระยะที่เกิดสงครามกลางเมืองในสหรัฐอเมริกา) ยังไม่มีหลักฐานอย่างชัดเจนว่าก่อนการเกิดสงครามกลางเมืองในสหรัฐอเมริกา นายแพทย์บริดเลย์ได้วิจารณ์เรื่องทาสในสังคมไทยอย่างไรบ้าง แต่เข้าใจว่าท่านคงยอมรับสถานภาพของระบบทาสที่มีอยู่ ดังปรากฏเหตุการณ์ภายหลังที่ท่านเข้าอยู่ภายใต้สังกัดของสมาคมมิชชันนารีอเมริกัน ซึ่งมีเพื่อนร่วมงานของท่านที่มีแนวคิดต่อต้านการมีทาสในสังคมไทยเช่นเดียวกับการต่อต้านการมีทาสในสังคมสหรัฐอเมริกา จนเกิดเรื่องฟ้องร้องไปยังคณะกรรมการบริหารของสมาคมว่า นายแพทย์บริดเลย์คบค้าสมาคมกับพวกเจ้าของทาส และให้แรงงานทาสเพื่อการก่อสร้าง¹⁷¹ อย่างไรก็ตาม ในช่วงสงครามกลางเมือง นายแพทย์บริดเลย์ ได้แสดงตนว่าเป็นผู้ต่อต้านการมีทาสอย่างแข็งขันผู้หนึ่ง โดยส่งเงินสนับสนุนกองทัพของรัฐบาล (จำนวน 300 ดอลลาร์) และยังสามารถแสดงเจตจำนงว่าหากบุตรชาย (อายุ 20 ปี) อยู่ในสหรัฐอเมริกา ก็คงจะให้เป็นอาสาสมัครในกองทัพของรัฐบาลด้วย¹⁷²

นายแพทย์บริดเลย์ ได้แสดงทัศนคติวิจารณ์เรื่องทาสโดยการเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับต้นเหตุ

¹⁶⁹Gutzlaff, Journal of Two Voyages..., p. 36.

¹⁷⁰Ibid., p. 214.

¹⁷¹Lord, Mo Bradley..., p. 139.

¹⁷²Beard, A Crusade of Brotherhood..., pp. 59-60.

ของความขัดแย้งที่เป็นสงครามกลางเมืองในสหรัฐอเมริกา เพื่อชี้ให้เห็นถึงความเลวร้ายของระบบนี้ ดังข้อเสนอในบทความเรื่อง "ต้นเหตุขบถในเมืองอเมริกา" ว่า

...ธรรมเนียมกฎหมายที่เขาใช้ทาสนั้น ร้ายกาจหยาบช้านัก ไม่ยอมให้ทาสนั้นเป็นอิสระแก่ตัว ได้บ้างเลยทาสนั้นเป็นทรัพย์สินที่ขาดอยู่กับนายเหมือนอย่างสัตว์เดียรฉานมีม้าแลโค เป็นต้น นายนั้นคอยพรากเอาลูกแลเมียไปขายเสียที่อื่น ๆ เหมือนสัตว์เดียรฉาน...

อนึ่งลูกทาสนั้นที่เปนหญิง นายนั้นอยากจะนอนด้วย หญิงนั้นจะขัดขวางก็ไม่ได้ พ่อแม่จะขัดขวางก็ไม่ได้...

.....

อนึ่ง ชาวอเมริกาฝ่ายเหนือนั้นก็มิได้ใช้ทาสเลย เพราะเห็นว่าเปนชาติจากเมตา เป็นการร้ายหยาบช้านัก พิจารณาเหตุเห็นว่าพวกชาติอาฟริกันนั้นก็เปนมนุษย์ด้วยกัน...แลเห็นว่าพระเปนเจ้า เปนพระบิดาแก่มนุษย์ทั้งปวง มีพระไทยเมตตานุตรที่เปนมนุษย์ทั้งปวง มิได้ลำเอียงแก่ผู้ใด...¹⁷³

อนึ่ง จะเห็นได้ว่าทัศนวิจารณ์เรื่องทาสของนายแพทย์บรัดเลย์ได้พยายาม ชี้ถึงคำสอนหรือแนวคิดของคริสต์ศาสนา เป็นที่มาของความเมตตาและความเสมอภาคของมนุษย์ด้วย และแม้ว่านายแพทย์บรัดเลย์ จะไม่ได้วิพากษ์การใช้แรงงานทาสในสังคมไทยโดยตรง แต่คงมีส่วนกระตุ้นชนชั้นผู้ปกครองของไทยแสดงแนวคิดของตนเองต่อเรื่องการมีทาสบ้าง ซึ่งแนวคิดที่ปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 4 ยังมีลักษณะปกป้องระบบการใช้แรงงานจากไพร่และทาสของไทย ทั้งยังได้มีแนวคิดที่สะท้อนการยอมรับความเป็นมนุษย์ของไพร่และทาสมากขึ้น¹⁷⁴ เข้าใจว่าชนชั้นผู้ปกครอง คงจะตระหนักถึงข้อวิจารณ์

¹⁷³บรัดเลย์, "ต้นเหตุขบถในเมืองอเมริกา," หนังสือจดหมายเหตุฯ 1 ใบบที่ 10 (22 July, 1865) : 78. อ้างจาก สายชล วรรณรัตน์, "ผลกระทบของหมอบรัดเลย์...", หน้า 34-35.

¹⁷⁴สายชล วรรณรัตน์, "ผลกระทบของหมอบรัดเลย์...", หน้า 35. การแสดงแนวคิดของชนชั้นผู้ปกครอง ดังปรากฏในหนังสือจดหมายเหตุฯ (พ.ศ. 2409) สอดคล้องกับความเข้าใจของนักเขียน ตะวันตกในสมัยนั้นกลุ่มหนึ่ง เช่นของบาทหลวงปาลเลกัวซ์ และเซอร์จอห์นเบาริง ข้อมูลของเบาริงได้รับจากหนังสือของบาทหลวงปาลเลกัวซ์ ซึ่งเข้าใจว่า บาทหลวงปาลเลกัวซ์คงได้รับความรู้ความเข้าใจเรื่องนี้จากชนชั้นผู้ปกครองของไทยอยู่ด้วย

ของมิชชันนารีที่มีใจมุ่งเล็งเฉพาะเรื่องทาส แต่หมายถึงระบบการขูดรีดแรงงานดังปรากฏในข้อเขียนของเอเบิล และกุตสลาฟ เป็นต้น

ทัศนคติของมิชชันนารีด้านการเมือง มิชชันนารีมีทัศนคติต่อสังคมไทยที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งคือ ความเข้าใจเรื่องการเมืองการปกครองของไทย เนื่องจากมิชชันนารีส่วนใหญ่ที่เข้ามาในเมืองไทยช่วงสมัยนี้ เป็นผลผลิตของระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งแตกต่างจากระบอบการเมืองการปกครองของไทยและยังแตกต่างจากนานาประเทศตะวันตกที่เข้ามาติดต่อทางการทูตหรือการค้ากับไทยในช่วงสมัยเดียวกันด้วย

การแสดงทัศนคติของมิชชันนารีต่อเรื่องนี้ จำแนกได้สองลักษณะคือ ทัศนวิจารณ์ต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองในกลุ่มชนชั้นผู้ปกครองของไทยขณะนั้น และทัศนวิจารณ์ระบอบการเมืองการปกครองของไทยโดยอาศัยกรอบ "อุดมการณ์" ประชาธิปไตยตามความเข้าใจที่มีพื้นฐานอยู่บนแนวคิดทางศาสนศาสตร์ของมิชชันนารี และความพยายามสอดแทรกแนวคิดทางการเมืองตามอุดมการณ์ของตนแก่ชนชั้นผู้ปกครองขณะนั้น ในเวลาเดียวกันมิชชันนารียังมีแนวคิดหรือเหตุผลเฉพาะที่ปรารถนาจะให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองการปกครองของไทยตาม "อุดมการณ์" ทางศาสนาด้วย

มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ที่เข้ามาชุดแรก ๆ สมัยรัชกาลที่ 3 มีทัศนคติต่อการเมืองการปกครองโดยเฉพาะการเมืองในราชสำนักของไทย ในลักษณะที่มีอคติต่อราชสำนักรัชกาลที่ 3 อยู่ไม่น้อย ทั้งนี้คงเนื่องจากรัชกาลที่ 3 ทรงไม่แสดงพระองค์ที่เป็นมิตรกับมิชชันนารีมากนัก ต่างจากเจ้าฟ้าจุฑามณี (มิชชันนารีเรียกว่าเจ้าฟ้าน้อย) และเจ้าฟ้ามงกุฎ (เจ้าฟ้าใหญ่) ที่ทรงฝึกไฉ่วฒนธรรมวิทยาการแบบตะวันตกและทรงแสดงพระองค์เป็นมิตรกับมิชชันนารีมากกว่า กุตสลาฟกล่าวถึงเจ้าฟ้าจุฑามณีว่าทรงเป็นพระอนุชาของรัชกาลที่ 2 และมีสิทธิธรรมในราชบัลลังก์ (... the younger brother of the late king and the rightful of the crown, ...) "...ทรงเป็นคนหนุ่มอายุราว ๆ 23 พรรษา มีความรู้ความสามารถ แต่กระนั้นก็ดี ความสามารถนี้ถูกกลบเกลื่อนไปเนื่องจากทรงแสดงพระองค์อย่างไร้เดียงสา..." และกล่าวถึงเจ้าฟ้ามงกุฎว่าทรงเป็นที่รักนับถือของนานาชาติมากกว่าเจ้าฟ้าจุฑามณี โดยคาดหวังต่อไปว่า "...หากทั้งสองพระองค์ได้สืบราชบัลลังก์ คงจะเกิดการเปลี่ยนแปลงในสถาบันต่าง ๆ ทั้งหมดอย่างยิ่งใหญ่ หรืออาจจะรวดเร็วอย่างฉับพลัน..."¹⁷⁵ทัศนคติ

¹⁷⁵Gutzlaff, *Journal of Two Voyages...*, pp. 22-23. --VYΣ'E Dean, *Present and Perspective...*, p. 17.

ในทางดีต่อเจ้าฟ้ามงกุฎเช่นนี้ยังเป็นที่ยอมรับของชาวตะวันตกโดยผ่านข้อเขียนของมิชชันนารีด้วย¹⁷⁶

ความนิยมตะวันตกของเจ้าฟ้าจุฑามณีและเจ้าฟ้ามงกุฎ เป็นความคาดหวังผลที่ดีของมิชชันนารีที่รอคอยการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย โดยการเสด็จขึ้นครองราชย์ของเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ อย่างไรก็ตาม มิชชันนารีได้วิเคราะห์ไว้ว่า ผู้ที่จะเสด็จขึ้นครองราชย์ต่อจากรัชกาลที่ 3 น่าจะเป็นเจ้าฟ้ามงกุฎมากกว่า ดังที่แคสเวล เขียนรายงานถึงคณะกรรมการของคณะอเมริกันบอร์ตฯ ในปี พ.ศ.2389 เพื่อแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับสถานการณ์ของมิชชันนารีท่ามกลางสภาวะทั่วไปของสังคมไทยขณะนั้น เพื่อโน้มน้าวให้คณะกรรมการและสมาชิกคริสตจักรคองกรีเกชัน มองเห็นถึงความสำคัญและให้การสนับสนุนมิชชันนารีในสังกัดดำเนินพันธกิจในสังคมไทยต่อไป โดยมีข้อวิเคราะห์สถานการณ์ของราชสำนักขณะนั้น¹⁷⁷ ดังความว่า

...พระมหากษัตริย์ทรงมีพระชนมายุ 59 พรรษาแล้ว และในไม่ช้านี้คงจะต้องทรงมอบ พระราชอำนาจให้แก่ผู้ใดคนหนึ่ง ไม่มีพระราชโอรสของพระองค์ที่เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ก็คงเป็นที่แน่นอนว่า พระองค์จะถูกสืบทอดโดยพระอนุชาพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง และเรารู้ว่า เจ้าฟ้า [ทั้งสอง] คือผู้ที่เหมาะสม หากพระองค์ใดพระองค์หนึ่งได้รับการทูลเชิญให้ครองราชย์บัลลังก์ เราคิดว่าคงมีการเปลี่ยนแปลงในหลายสิ่งหลายอย่างที่เป็นประโยชน์ต่อการนำเสนอ

¹⁷⁶เฟลตัส, ซามูเอล อาร์ เฮิร์ช..., หน้า 82. และนฤมล ชีร์วัฒน์, "พระราชดำริทางการเมือง...", หน้า 259.

¹⁷⁷เข้าใจว่ารายงานของศาสตราจารย์แคสเวล คงต้องการที่จะให้ตีพิมพ์ในวารสารของคณะอเมริกันบอร์ตฯ (The Missionary Herald) เพราะศาสตราจารย์แคสเวลได้ทำเครื่องหมายห้ามไว้ว่า "ข้อความต่อไปนี้ห้ามตีพิมพ์" ที่ครอบคลุมข้อความเรื่องการคาดคะเนผู้สืบทอดราชบัลลังก์ของไทยต่อจากรัชกาลที่ 3.

พระกิตติคุณ... 178

นายแพทย์บริดเลย์ มิชชันนารีที่มีความสนิทสนมกับเจ้าฟ้ามงกุฎ ได้แสดงความคิดเห็นในบันทึกประจำวันช่วงระยะที่เกิดความตึงเครียดภายหลังการเข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญาของเซอร์ เจมส์ บรัค และเกิดข่าวลือซึ่งมีผลต่อสถานการณ์ของมิชชันนารีที่ต้องตกอยู่ในสถานการณ์ถูกบีบคั้น เช่น พวกลูกจ้างของมิชชันนารีถูกจับ และส่วนที่เหลือได้หลบหนีจากบ้านมิชชันนารี โดยที่ข่าวลือต่างๆ นั้นเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของรัชกาลที่ 3 ที่ทรงมีต่อมิชชันนารีในเรื่องการรับพิมพ์กฎหมาย (ตราสามดวง) การใช้ภาษาบาลีแปลพระคัมภีร์ไบเบิล (หนังสือพระกิตติคุณ) และการโจมตีพุทธศาสนา (จากหนังสือของคริสต์ศาสนาหรืองานพิมพ์ที่โจมตีพุทธศาสนาโดยตรง)¹⁷⁹ นายแพทย์บริดเลย์กล่าวถึงสถานการณ์ดังกล่าวนี้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมือง เพื่อสร้างภาพพจน์ให้ประชาชนต่อต้านเจ้าฟ้ามงกุฎ และเจ้าฟ้าจุฑามณี ซึ่งเจ้าฟ้าพระองค์หนึ่งในสองพระองค์นี้จะได้รับการพิจารณาให้เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์องค์ใหม่ นายแพทย์บริดเลย์บันทึกไว้ว่า อาจมีเหตุผลเป็นไปได้ว่า

..รัชกาลที่ 3 ทรงมีพระราชประสงค์และกำหนดให้พระราชโอรสของพระองค์ได้ขึ้นครองราชย์ แต่ก็มีกลุ่มที่มีอำนาจต่อต้านกระแสพระราชดำรินี้ ดังนั้นจึงเป็นที่คาดว่ารัชกาล ที่ 3 ทรงคิดว่าเรื่องนี้คงทำให้เรื่องราวของเจ้าฟ้ามงกุฎ ปรากฏออกมาในลักษณะที่ว่า เจ้าฟ้ามงกุฎทรงเกี่ยวข้องกับเรื่องการขายหนังสือภาษาบาลีให้กับมิชชันนารี และหลายคนอาจคิดว่าภาษาบาลีของมิชชันนารี คงออกมาจากวัดของเจ้าฟ้ามงกุฎ ไม่ว่าจะเรื่องนี้จะเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองหรือไม่ก็ตาม แต่ที่แน่นอนคือพระมหากษัตริย์ [รัชกาลที่ 3] ไม่สามารถให้ร้ายป้ายสีเจ้าฟ้ามงกุฎอย่างมีหลักฐานหนักแน่นพอเพียงได้...¹⁸⁰

¹⁷⁸Caswell - Anderson, 1 January 1847 Reel 2 ABCFM. แคลสเวลล์กล่าวถึง ร.3 ว่า "ในไม่ช้านี้คงจะต้องทรงมอบพระอำนาจให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่ง" หมายถึงจะมีการสืบทอดพระราชอำนาจในกรณีพระมหากษัตริย์ (ร.3) สวรรคตและมีข้อสังเกตว่า แคลสเวลล์ใช้คำเรียก 'เจ้าฟ้า' (ChauFa) หมายถึงเจ้าฟ้ามงกุฎ โปรดดูตัวอย่างในจดหมายแคลสเวลล์ ใน William L. Bradley, "Prince Mongkut and Jesse Caswell," *Journal of the Siam Society*. 54 (January, 1966) : 35-40.

¹⁷⁹ADB. 10 October 1850 p. 126-127.

¹⁸⁰Ibid.,

อย่างไรก็ดี สถานการณ์ดังกล่าวนี้ ส่งผลให้ผู้นำ "หัวก้าวหน้า" ของไทยระมัดระวังในการติดต่อกับมิชชันนารีมากขึ้น เนื่องจากการมีสัมพันธภาพกับมิชชันนารีอย่างโจ่งแจ้งขณะนั้นอาจมีผลกระทบต่อด้านการเมืองของตนเอง ดังที่เฟลด์สกล่าวถึงสถานการณ์ขณะนั้นว่า ขณะที่รัชกาลที่ 3 ใกล้จะสวรรคต มีแนวความคิดแตกแยกในกลุ่มขุนนางเรื่องการเสนอผู้รับสืบทอดราชบัลลังก์ทั้งฝ่ายสนับสนุนพระราชโอรสของรัชกาลที่ 3 และฝ่ายสนับสนุนเจ้าฟ้ามงกุฎกับ เจ้าฟ้าจุฑามณี "... แต่ก็มีฝ่ายหนึ่งที่ไม่พอใจให้เจ้าฟ้าสององค์นี้ เพราะว่ารังเกียจเจ้าฟ้าองค์ใหญ่เป็นต้น ที่ทรงโปรดพวกฝรั่งอังกฤษมากในเวลานั้น..."¹⁸¹

ภายหลังการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 3 และการเสด็จขึ้นครองราชย์ของเจ้าฟ้ามงกุฎ นับเป็นสิ่งที่เป็นไปตามความคิดและคาดหวังของมิชชันนารี นายแพทย์บริดเลย์ได้บันทึกไว้ว่า บรรดาคริสเตียน "... ควรที่จะแซ่ซ้องสรรเสริญพระเจ้าให้สดับคำอธิษฐาน และเพื่อการปฏิบัติที่ไม่มีสงครามกลางเมือง..."¹⁸² อย่างไรก็ตาม มิชชันนารีบางคนแสดงความผิดหวังต่อเจ้าฟ้ามงกุฎภายหลังเสด็จขึ้นครองราชย์ว่า "... ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างน่าประหลาด..."¹⁸³ โดยมีข้อสนับสนุนว่าเพราะพระองค์ทรงกระทำการหลายอย่างที่ขัดต่อความรู้สึกของมิชชันนารี เช่น ความไม่พอพระทัยต่อมิชชันนารีเป็นส่วนบุคคลแต่ทรงปฏิบัติเช่นเดียวกันกับมิชชันนารีทั้งหมดในกรุงเทพฯ ทรงให้การสนับสนุนพุทธศาสนาอย่างแข็งขัน ได้แก่การส่งทูตไปศรีลังกาเพื่อหาซื้อเพชรเม็ดใหญ่และราคาแพงนำมาทำเป็นพุทธอุณาโลมพระแก้วมรกต การพิมพ์พระบรมราโชวาทที่โรงพิมพ์หลวงชักนำคนให้ยึดมั่นในพระพุทธรูปเป็นต้น

ดังนั้นทัศนคติของมิชชันนารีต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองในราชสำนักดังกล่าวเชื่อว่า

¹⁸¹เฟลด์ส, ซามูเอล อาร์ เฮิร์ช..., หน้า 165.

¹⁸²Lord, Mo Bradley..., p. 161.

¹⁸³W. Ashmore-S. Peek, 2 November 1854. Records of American Baptist Foreign Missionary Society . Reel. 1. หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยพายัพ

มิชชันนารีมีความคิดสนับสนุนเจ้าฟ้ามงกุฎและเจ้าฟ้าจุฑามณี เนื่องจากมองเห็นถึงช่องทางที่มิชชันนารี จะได้รับการสนับสนุนให้มีเสรีภาพในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาได้สะดวกยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันความนิยม ตะวันตกของเจ้าฟ้าทั้งสองทางด้านวัฒนธรรมและวิทยาการ ซึ่งมิชชันนารีเชื่อว่าเป็นแนวโน้มของการ เปลี่ยนแปลงความรู้สึกนึกคิดที่ไกล "สิ่งจะ" ของคริสต์ศาสนามากขึ้น¹⁸⁴จะเป็นพื้นฐานของความเข้าใจต่อ ะบอบการเมืองการปกครองที่ให้เสรีภาพแก่ประชาชน ดังเช่นระบอบการเมืองการปกครองของ สหรัฐอเมริกา

นอกจากทัศนคติต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองการปกครองของไทยที่เป็นรูปธรรม ดังกล่าวแล้ว ในแนวคิดของมิชชันนารียังมีทัศนคติต่อการเมืองการปกครองของไทยที่เป็นนามธรรม หรือเป็นแนวคิดที่มาจากกรอบ "อุดมการณ์" ของตนเองด้วย โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องเสรีนิยม (Liberal) ซึ่งมิชชันนารีมีทัศนคติค่อนข้างตรงกันว่ารัชกาลที่ 4 ทรงมีลักษณะของเสรีนิยมมากกว่า รัชกาลที่ 3 เนื่องจากพระองค์ทรงลดการถือพระราชประเพณีปฏิบัติลงและทรงยอมรับประเพณีปฏิบัติ ของชาวตะวันตกในการเข้าเฝ้าหรือมีการถวายคำปรึกษาแลกเปลี่ยนความรู้¹⁸⁵ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ทัศนคติเรื่องเสรีนิยมตามแนวคิดของมิชชันนารียังมีข้อจำกัดเฉพาะของตน เองอยู่บ้าง เช่นแนวคิดของนายแพทย์เฮาส์ ซึ่งได้แสดงแนวคิดในช่วงที่มิชชันนารีถูกขัดขวางจากรัฐสมัย รัชกาลที่ 3 โดยโจมตีนโยบายของรัฐไทยขณะนั้นว่ามีการกีดกัน (exclusive) มีความคิดคับแคบ (illiberal) เห็นแก่ตัว (selfish) และเป็นทรราชย์ (despotic) อย่างไม่เคย มีมาก่อน¹⁸⁶

¹⁸⁴Caswell-the American Board, 26 July 1845, 1 October 1845
„ Bradley, "Prince Mongkut and Jesse Caswell," p. 35-38. และดูที่ "A
Missionary Manual : or Sketches of the Foreign Missions of the
Presbyterian Church-Mission in Siam," p. 264.

¹⁸⁵บริดลีย์, จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกัน..., หน้า 55-57. เฟลด์ส, ซามูเอล อาร์
เฮาส์..., หน้า 163-173. และปาสเลกซ์, เล่าเรื่องกรุงสยาม, หน้า 102.

¹⁸⁶House to Lowrie, 10 December 1850, V. 2. BFM. and House,
"Annual Report of the Siam Mission for the year ending Oct. 1 st.
1850," V.2. BFM.

แนวคิดดังกล่าวนี้สะท้อนถึงความคิดทวิภาคนิยมของมิชชันนารีซึ่งพวกเขาจะไปที่เรียนอนุรักษนิยมมักจะเปรียบเทียบระบบการเมืองสาธารณรัฐแบบอเมริกันและเสรีภาพกับสังคมนิยมและลัทธิศาสนาแบบคริสต์ศาสนาในเชิงเป็นปฏิภาคกัน โดยถือเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับลัทธิทรราชย์และการเสื่อมทรามทางศีลธรรม อีกทั้งยังยืนยันถึงความสัมพันธ์อันหนึ่งเดียวกันของคริสต์ศาสนากับสาธารณรัฐนิยม และโน้มน้าวให้เห็นว่าความสำเร็จและความมั่นคงของชาติอเมริกานั้นขึ้นอยู่กับความศรัทธาอย่างเหนียวแน่นต่อคริสต์ศาสนา "เสรีภาพ" ในความคิดของนายแพทย์เฮาส์ หมายถึงความมีอิสระในการปฏิบัติตามลัทธิโปรเตสแตนต์และการอ่านพระคัมภีร์ไบเบิล ไม่ได้หมายความถึงการมีเสรีภาพ (ตามความเข้าใจในปัจจุบัน) ที่จะปฏิเสธพระเยซูคริสต์ เพราะการปฏิเสธดังกล่าวเป็นการบ่อนทำลายระบบโครงสร้างของสังคม¹⁸⁷

มิชชันนารีบางคนแสดงแนวคิดในรายงานถึงคณะกรรมการของมิชชัน โดยกล่าวถึงระบอบกษัตริย์ของไทยว่าเป็นอุปสรรคประการหนึ่งของการเสนอแนวคิด "เสรีภาพ" เพื่อให้ประชาชนในสังคมไทยรู้จักกับพระเจ้า เนื่องจากการปกครองตามระบอบกษัตริย์ของไทยเป็นระบอบทรราชย์ (Tyranny)* พระมหากษัตริย์มีอำนาจเหนือประชาชนและเป็นที่เคารพบูชาสูงสุดของประชาชน จึงนับเป็นอุปสรรคขวางกั้นประชาชนไม่ให้มีโอกาสสวามิภักดิ์พระเจ้าสูงสุดอย่างแท้จริง และนับเป็นการปิดกั้นความมี "เสรีภาพ" ตามแนวคิดของมิชชันนารี¹⁸⁸ เช่นเดียวกับรายงานเรื่องงานพันธกิจในเมืองไทย

¹⁸⁷Swanson, "Evangelical Qualified Dualism..." p. 7 แนวคิดเรื่อง "เสรีภาพ" (Liberty) ของมิชชันนารียุคสมัยนี้ เป็นเสรีภาพที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อแบบคริสต์ศาสนา ดู Hutchison, *Errand to the World...*, pp. 102-105.

*การที่มิชชันนารีใช้คำว่า despotic และ tyranny มีความหมายตามความเข้าใจของมิชชันนารีอเมริกันในคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือคำแรกแสดงความหมายของการปกครองโดยบุคคล คณะหรือระบอบที่กดขี่หรือปิดกั้นไม่ให้คนในสังคมได้รู้ถึงสังคมนิยมของพระเจ้า ส่วนคำที่สองมีความหมายว่าเป็นการปกครองโดยบุคคล คนเดียวมีอำนาจสูงสุดที่กระทำการ ทารุณ บีบคั้นประชาชน และมีอำนาจเหนือประชาชนทุกด้าน ในความหมายนี้จึงไม่แปลกที่ มิชชันนารีจะระบุว่าระบอบการปกครองของไทยเป็นtyranny. เพราะพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุด(ตามทฤษฎี)และมีอิทธิพลต่อประชาชนทุกด้าน

¹⁸⁸Caswell to Anderson, 1 January 1847 Reel. 2 ABCFM. House to Lowrie, 10 December 1850 V.2. BFM.

ของคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียน ได้กล่าวถึงระบอบการเมืองและการปกครองของไทยตอนหนึ่งว่า

...รัฐบาลของประเทศนี้ เป็นระบบเผด็จการ พระมหากษัตริย์ทรงถูกเลือกขึ้นมา* แต่อย่างไรก็ตาม ก็ต้องมีพื้นฐานการสืบเชื้อสายตกทอดโดยพวกขุนนางที่สำคัญ ซึ่งต้องยอมให้พวกเขามีอิทธิพลในการบริหารราชการ ไม่มีประเทศใดทางตะวันออกและบางทีคงไม่มีประเทศใดในโลกที่อิทธิพลของพระมหากษัตริย์จะสามารถควบคุมความคิดเห็นและชี้นำอาณาประชาราษฎร์ทุกด้านมากกว่านี้ สภาพความเป็นทาสทุกคนขึ้นเป็นสิ่งที่น่าสังเวชที่สุดและแสดงออกโดยการยอมหมอบศิโรราบก้มหน้าลงดิน รวมแม้กระทั่งระดับผู้นำเมื่อพวกเขาปรากฏตัวในเขตพระราชฐาน...¹⁸⁹

จะเห็นได้ว่า แนวคิดส่วนหนึ่งของมิชชันนารีนั้น ปฏิเสธการปกครองระบอบที่มีพระมหากษัตริย์ เนื่องจากเป็นระบอบที่มีอิทธิพลต่อประชาชนในทุกด้าน โดยเฉพาะอิทธิพลทางด้านความคิดทางศาสนา และมีข้อสังเกตจากแนวความคิดของมิชชันนารีว่า ได้ให้ความสนใจสามัญชนในฐานะ "ผู้ถูกกดขี่" จากระบอบการปกครองนี้ ดังเช่นความเข้าใจของเอบิล ที่กล่าวว่า สังคมไทยเป็นสังคมทาสเนื่องจากการเกณฑ์แรงงานไพร่(และทาส) โดยพวกเขาไม่ได้รับค่าจ้างตอบแทน ศาสนาจารย์แมคกิลวารี ได้ให้ความสนใจต่อ "ชาวลาว" ที่เพชรบุรี โดยมีแนวคิดอย่างหนึ่งว่าชาวลาวตกเป็นทาสของกษัตริย์ไทย...พวกเขาเป็นคนแปลกหน้าในต่างแดน และอีกอย่างหนึ่งคือพวกเขาเป็นประชาชนที่ถูกกดขี่...¹⁹⁰ ดังนั้น มิชชันนารีจึงมุ่งปฏิบัติงานกับสามัญชน แม้ว่าจะมีมิชชันนารีบางคนซึ่งมีเหตุผลและความหวังเฉพาะของตนต่อการปฏิบัติงานกับชนชั้นผู้ปกครองอย่างมาก เช่นนายแพทย์บรัดเลย์ แต่ก็ได้รับการติเตียนจากองค์กรมิชชันตันสังกัดใหม่ว่า

*คงเป็นความเข้าใจของมิชชันนารีหรือชาวตะวันตกต่อสถานการณ์สืบทอดราชบัลลังก์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทั้งสองพระองค์ทรงได้รับเลือกขึ้นมาโดยคณะเสนาบดี

¹⁸⁹"A Missionary Manual...", *Foreign Missionary*, p. 262.

¹⁹⁰Daniel McGilvary, "The Claim of the Laos upon our Church," *The Foreign Missionary* 3 (August, 1866) : 93.

...ข้าพเจ้าหวังว่า ท่านและภรรยาคงเข้าหาคนยากคนจน คนที่ถูกกดขี่ ถูกทรมาน และถูกเอารัดเอาเปรียบ นำอาหารแห่งชีวิตและน้ำแห่งความรอด ไปให้พวกเขาในประเทศสยามนั้น
 คนชั้นเหล่านี้อาจเข้าสู่อาณาจักรของพระเจ้าก่อนบรรดากษัตริย์และพระสงฆ์...¹⁹¹

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าระบอบการปกครองแบบกษัตริย์ของไทย จะเป็นอุปสรรคอย่างใหญ่หลวงประการหนึ่งต่อการสอดแทรกความเชื่อศรัทธาของคริสต์ศาสนาไปสู่สามัญชนตามทัศนคติของมิชชันนารี แต่ก็ยังมีความคิดที่หวังผลที่ดีจากระบอบการปกครองนี้ว่า "...อิทธิพลของพระมหากษัตริย์และราชสำนักของสยามนั้น แทบจะไม่มีขอบเขต โดยเฉพาะในเรื่องทางศาสนาทั้งหมด หากว่าพระมหากษัตริย์เข้ามาสู่คริสต์ศาสนา ประชากรส่วนใหญ่คงทำตามอย่างพระองค์..."¹⁹² โดยเชื่อว่าการปฏิบัติพันธกิจของมิชชันนารีในเมืองไทยที่กระทำอยู่ขณะนั้นเป็นการเตรียมคนในสังคมไทยในแนวทางที่จะรู้จักกับความจริงและพระกิตติคุณของคริสต์ศาสนาด้วย และเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงยอมเปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนาก็ย่อมเป็นสถานการณ์ที่สอดคล้องกันได้ดี

จากทัศนคติของมิชชันนารีต่อระบอบการเมืองการปกครองของไทยดังกล่าวมานี้ จะพบการปฏิบัติของมิชชันนารีที่พยายามเสนอแนวคิดการปกครองแบบเสรีนิยมไปสู่สังคมไทย ทั้งโดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการเสนอความคิดทางหนังสือ และหนังสือพิมพ์ นายแพทย์บริดเลย์ ได้ให้ความเห็นไว้ว่า แคลสเวล (ซึ่งเป็นครุฑวายุวิชาความรู้แต่เจ้าฟ้ามงกุฎช่วงพ.ศ.2388 -2391) เป็นแหล่งความคิดแบบเสรีนิยมของเจ้าฟ้ามงกุฎ¹⁹³ ดังที่พระองค์ทรงแสดงออกในโอกาสต่าง ๆ นับตั้งแต่ครั้งยังทรงผนวช และความเข้าใจที่รับรู้ได้ของชาวตะวันตกขณะที่พระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ว่า "...

¹⁹¹G. Whipple to D.B. Bradley, 15 December 1858 Records of the American Missionary Association. (ต่อไปใช้ AMA.) ข้อความนี้สะท้อนให้เห็นถึงการยึดถือแนวคำสอนอย่างหนึ่งที่พระเยซูคริสต์ตรัสไว้ว่า คนยากจนจะสามารถเข้าถึง "แผ่นดินสวรรค์" ได้ง่ายกว่าผู้มีอำนาจหรือคนร่ำรวย

¹⁹²"A Missionary Manual..., "Foreign Missionary, 264.

¹⁹³Lord, Mo Bradley..., p. 170.

พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ทรงเป็นผู้มีทัศนะที่เปิดกว้าง (Liberal sentiments) และก้าวหน้าเกินกว่าพลเมืองของพระองค์... ในรัชสมัยปัจจุบันคงจะมีการปรับปรุงในประเทศอย่างขนานใหญ่ และคงจะมีความคิดที่เปิดกว้างต่อการค้าและชาวตะวันตกอย่างมาก...¹⁹⁴ ส่วนแควสเวลได้ให้ข้อสังเกตในจดหมายของท่านในปี พ.ศ.2387 เกี่ยวกับทัศนะเสรีนิยมของเจ้าฟ้ามงกุฎว่า "...ที่แสดงให้เห็น โดยกลุ่มเสรีนิยมเอง [คณะธรรมยุติกฯ] ได้เกิดขึ้นภายหลังการไปเยือนสยามของคณะมิชชันนารีรุ่นแรกคือ กุตสลาฟ ทอมลิน และเอบิล ไม่นานนัก..."¹⁹⁵ ซึ่งข้อสังเกตนี้ไม่ได้ระบุถึงที่มาของทัศนะเสรีนิยมดังกล่าว แต่มีแนวโน้มว่า มิชชันนารีโปรเตสแตนต์มีอิทธิพลต่อแนวคิดเสรีนิยมของเจ้าฟ้ามงกุฎด้วย

ในปลายสมัยรัชกาลที่ 4 นายแพทย์บริดเลย์ ได้ออกหนังสือพิมพ์บางกอกเรคอร์ดอีกครั้งหนึ่งเพื่อเสนอข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ แก่สาธารณชน ซึ่งอยู่ในช่วงสมัยของการเปลี่ยนแปลงหลายด้าน ดังปรากฏวิถุดูประสงค์ของบรรณาธิการคือ "...ด้วยหมายว่าพวกชาวไทยทุกวันนี้ มีความปรารถนาจะรู้ข่าวที่บังเกิดมาแต่เมืองนอกนั้นมากกว่าเวลาก่อนได้ 20 ปีนั้น..."¹⁹⁶ และในการเสนอความรู้อย่างหนึ่งที่ นายแพทย์บริดเลย์กล้าเสนอครั้งนี้ ได้แก่การเสนอสาระทางการเมืองการปกครองที่ยึดถือรัฐธรรมนูญ "...ขึ้นเปนใหญ่แทนกระษัตริย์..." โดยมีประธานาธิบดีเป็นผู้นำในด้านการปกครองและบริหารประเทศ นับเป็นความพยายามของนายแพทย์บริดเลย์ที่จะสอดแทรกแนวคิดทางการเมืองการปกครองใหม่สู่สังคม ซึ่งเรื่องนี้ก็เป็นที่ยอมรับอีกทั้งยังมีแนวคิดสะท้อนกลับมาจากชนชั้นผู้ปกครองระดับหนึ่ง¹⁹⁷ ความพยายามในการปฏิบัติงานของนายแพทย์บริดเลย์ในช่วงปลายชีวิต ได้เน้นกลุ่มเป้าหมายคือชนชั้นผู้ปกครองของไทยอย่างจริงจัง ดังข้อสังเกตของลอร์ดที่ว่า เมื่อนายแพทย์บริดเลย์แก่ตัวลง ได้มีมโนทัศน์เรื่องบทบาทของตนเองในเมืองไทยที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างน่าสนใจ โดยที่

¹⁹⁴อ้างจาก H.R.H. Prince Chula Chakrabongse, Lords of Life, p. 179.

¹⁹⁵Bradley, "Prince Mongkut and Jesse Caswell," p. 34.

¹⁹⁶Noah McDonald "Editor's Note," Bangkok Recorder 1 (January 1865) : 10.

¹⁹⁷โปรดดู สายชล วรรณรัตน์, "ผลกระทบของหมอบริดเลย์...", หน้า 26-28.

...ท่านเริ่มตระหนักว่าประเทศไทยไม่มีวันเป็นชาติคริสเตียนจนกว่าผู้นำจะยอมรับเอา
คริสต์ศาสนา ดังนั้นภายหลัง พ.ศ.2403 หมอบรัดเลย์จึงพุ่งความสนใจในความอดสาหะด้านการ
ประกาศคริสต์ศาสนาของท่านไปที่กลุ่มผู้นำของไทยเพียงไม่กี่คน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสหาย
ที่สนิทสนมของท่านคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ...¹⁹⁸

จึงอาจเป็นไปได้ว่า การเสนอความรู้ต่าง ๆ ในหนังสือบางกอกเรียลเลอร์ เป็นความ
พยายามชักนำคนในสังคมไทย (โดยเฉพาะชนชั้นผู้ปกครองซึ่งสนใจจะรู้เรื่องราวของต่างประเทศและ
ความรู้ต่าง ๆ มากขึ้น) ให้รู้จักกับ "อารยธรรม" ของตะวันตก เพื่อจะได้ประจักษ์ถึง "พระพร" ของคริสต์
ศาสนาและเสนอแนวคิดหรืออุดมการณ์แบบ "ประชาธิปไตย" ที่มีชนนารีเชื่อว่าเป็นระบอบการเมือง
การปกครองอันเกิดจากรากฐานของคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ ซึ่งนับเป็นการท้าทายระบอบการ
ปกครองแบบกษัตริย์ (สมบูรณาญาสิทธิราชย์) ที่มีชนนารีถือว่าเป็นการปกครองแบบทรราชย์
อยู่ไม่น้อย

มิชชันนารีโปรเตสแตนต์กับการนำวิทยาการตะวันตกเข้าสู่สังคมไทย

วิทยาการตะวันตก (Western Learning) ตามความหมายที่ศึกษาในบริบททางประ
วัติศาสตร์ ครอบคลุมไปถึงความรู้ด้านต่าง ๆ ได้แก่ ศาสนา* วัฒนธรรม ภาษาและวิชาการ ซึ่งเป็นผล
ผลิตจากภูมิปัญญาของตะวันตกที่จะมีผลกระทบต่อความรู้แบบจารีตของไทยและเกิดการเปลี่ยนแปลง
บางอย่างท่ามกลางบริบทของสังคมไทยช่วงสมัยนั้น

การนำวิทยาการตะวันตกเข้าสู่สังคมไทยโดยมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ จำแนกสาระสำคัญ

¹⁹⁸Lord, Mo Bradley..., p. 155.

*การถือเอาคริสต์ศาสนาเป็นวิทยาการอย่างหนึ่ง เนื่องจากมิชชันนารีในสมัยนั้น ไม่ได้แยก
ศาสนาออกจากวิทยาศาสตร์ โดยที่วิทยาศาสตร์เป็นการพิสูจน์ถึงความจริงและเป็นเหตุผลของศาสนา
และคริสต์ศาสนาเป็น "ศาสตร์" อย่างหนึ่งที่มีการศึกษาในสถาบันเฉพาะสำหรับเตรียมตัวเป็นผู้นำทาง
ศาสนาหรือเป็นมิชชันนารี

ได้ 3 ส่วนคือ ความรู้ด้านศาสนาและวัฒนธรรม ความรู้ด้านศาสตร์หรือวิชาการต่าง ๆ และความรู้ด้านเทคโนโลยีหรือเครื่องจักรกลแบบตะวันตก ซึ่งความรู้ทั้งสามส่วนนี้ มิชชันนารีถือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากรากฐานที่สำคัญคือคริสต์ศาสนา ดังนั้นการนำเสนอวิทยาการตะวันตกของมิชชันนารีจึงมุ่งสู่เป้าหมายทางศาสนาเป็นหลัก โดยเชื่อว่ายังมีคนไทยยอมรับวิทยาการตะวันตกมากเพียงใด ย่อมจะมีความรู้สึกนึกคิดและความเข้าใจต่อ 'ความจริงสูงสุด' ของคริสต์ศาสนามากขึ้นเพียงนั้น

ศาสนาและวัฒนธรรมตะวันตก

ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งชนชั้นผู้ปกครองและสามัญชนในสังคมไทย มีความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกน้อยมาก เนื่องจากการขาดช่วงในการติดต่อสัมพันธ์ตั้งแต่ตอนปลายสมัยอยุธยา และเริ่มมีความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้าที่เห็นได้ชัดเจนตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 2 เมื่อมีชาวตะวันตกเข้ามาสู่สังคมไทยกลุ่มแรกต่างมีความรู้สึกว่าเป็นพวกที่แปลกใหม่ในประสบการณ์ชีวิตประจำวันของสังคมไทย ความรู้สึกนี้สะท้อนให้เห็นจากบันทึกของทูตและมิชชันนารีที่เข้ามาครั้งแรก เช่นจอห์น ทรอเฟิร์ต และกุตสลาฟ ที่กล่าวว่าชาวสยามรู้จักและยอมรับอำนาจของชาติที่มีเหตุผลสัมพันธ์ใกล้ชิดกับตนเพียงสองชาติคือจีนและพม่า¹⁹⁹ การแสดงความรู้สึกเช่นนี้ แสดงเป็นนัยยะว่าชาวตะวันตกต้องการให้คนในสังคมไทยรู้จักชาติตะวันตกมากกว่าที่เป็นอยู่และเป็นความรู้สึกที่แฝงด้วยมโนทัศน์ของความเหนือกว่าทางด้านอำนาจและอารยธรรม

การเข้ามาของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นับเป็นการเข้ามาของชนชาติตะวันตกที่อาจตอบสนองต่อความรู้สึกดังกล่าวระดับหนึ่ง ทั้งนี้เพราะมิชชันนารีมีจุดประสงค์และเป้าหมายเฉพาะ นั่นคือ การถ่ายทอดคริสต์ศาสนาและวัฒนธรรม ลงสู่สังคมไทยเป็นเป้าหมายสำคัญ ประกอบกับในช่วงสมัยดังกล่าว มีชาวตะวันตกในกรุงเทพฯ เพียงไม่กี่คน จากบันทึกของกุตสลาฟและเอเบิล จะเห็นได้ว่ามีชาวตะวันตกที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ 2 คนคือ โรเบิร์ต ฮันเตอร์ พ่อค้าชาว

¹⁹⁹Gutzlaff, *Journal of Two Voyages...*, p. 28. Dean, *Present and Perspective...*, p.19. H.R.H. Prince Damrong Rajanubhab, "The Introduction of Western Culture..." p. 96.

อังกฤษ และคาลอส เดอ ซิลเวียร่า กงสุลโปรตุเกส ซึ่งเป็นผู้ให้การต้อนรับมิชชันนารีเป็นอย่างดี²⁰⁰ มิชชันนารีจึงเป็นชาวตะวันตกกลุ่มถัดมาในสังคมไทยและเป็นกลุ่มที่พยายามถ่ายทอดคริสต์ศาสนา รวมทั้งวัฒนธรรมลงสู่สังคมไทย อย่างแข็งขัน

มีข้อสังเกตถึงกิจกรรมของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสมัยนี้ว่ามีความแตกต่างจากพวกบาทหลวงของคาทอลิกที่คนไทยเคยรู้จักมาก่อน ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงให้ทัศนะต่อมิชชันนารีอเมริกัน (โปรเตสแตนต์) เรื่องหนึ่งว่า

...เป็นเดิมมาด้วยลัทธิของพวกมิชชันนารีอเมริกัน ไม่ได้ตั้งตัวเป็นสมณะเหมือนพวกบาทหลวงวางตนเป็นเพียงแต่มิตรสหาย ให้การสงเคราะห์ เป็นต้นว่าช่วยรักษาโรค แลช่วยบอกกล่าวสั่งสอนวิชาการต่าง ๆ ให้แก่ผู้อื่นเป็นเบื้องต้นของการสอนศาสนา เพราะฉะนั้น เมื่อคนทั้งหลายรู้จักคุ้นเคยจึงขอสมาคมคบหากับพวกมิชชันนารีอเมริกันแต่แรก...²⁰¹

การปฏิบัติพันธกิจของพวกมิชชันนารีโปรเตสแตนต์จึงเป็นลักษณะของการเคลื่อนไหวเพื่อให้สังคมไทยยอมรับศาสนาและรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่นการสอนตาม ตลาดบนทางเดิน ในวัด การแจกจ่ายใบปลิวคำสอนตามบ้าน ในที่พักของมิชชันนารี หรือที่โอสถศาลา (Dispensary) ที่มิชชันนารีจัดตั้งขึ้น โดยที่การปรากฏตัวของมิชชันนารีแต่ละแห่งยังคงรูปแบบของความเป็นตะวันตกในหลาย ๆ ด้าน แม้ว่าบางคนจะสามารถใช้ภาษาไทยได้ดี เช่นในความทรงจำของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (เมื่อท่านได้พบกับมิชชันนารีครั้งแรก ๆ บริเวณใกล้พระราชวังทรงบรรยายไว้ว่าพวกมิชชันนารียังคงแต่งกายตามแบบอเมริกัน (traditional Uncle Sam) แทบทุกกระเบียดนิ้ว ยืนแจกหนังสือและใบปลิวแก่ผู้ที่ยืนดูรอบ ๆ และผู้คนที่ผ่านไปมา และการที่มิชชันนารีทำการประกาศคริสต์ศาสนา ใกล้เขตพระราชวัง ก็ด้วยว่าเป็นแหล่งรวมหน่วยงานต่าง ๆ ของทางราชการ ดังนั้นจึงเป็นที่สาธารณะที่มีผู้คนผ่านไปมามากมาย นับเป็นโอกาสอันดีที่มิชชันนารีจะ

²⁰⁰Abeel, *Journal of Residence...*, p. 209. และโปรดดูที่ สาวิตรี ทัพพะสุต, "ความสัมพันธ์ระหว่างชนชาวไทย-จีน -ตะวันตกในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2398-2453," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527) หน้า 43-47.

²⁰¹สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, *เรื่องก่อนประวัติศาสตร์...*, หน้า 173-174.

ปฏิบัติงานของตนได้ง่าย และ "...พวกมิชชันนารีในสายตาของเด็กชาววังเห็นเป็นคนแปลก ๆ แต่พวกนี้สนิทกับกลุ่มคนที่มารวมฟังด้วยภาษาไทยที่คล่องแคล่วทีเดียว..."²⁰²

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การปรากฏตัวของมิชชันนารี มีเป้าหมายในการถ่ายทอด 'คริสต์ศาสนา' ซึ่งเป็นสิ่งแปลกใหม่ในสังคมไทยที่ผู้คน (ในขอบเขตที่มิชชันนารีเข้าถึงได้) มีโอกาสได้ยิน ได้สัมผัส ทั้งในหมู่ชนชั้นผู้ปกครองและสามัญชน แม้ว่าความพยายามดังกล่าวจะไม่ปรากฏผลในแง่ของการยอมรับอย่างกว้างขวาง แต่ก็มิปฏิเสธว่าชนชนชาติตอบโต้ความรู้หรือแนวคิดทางศาสนา และมีการตื่นตัวตรวจสอบความรู้ความเข้าใจที่แท้จริงต่อหลักคำสอนของพุทธศาสนาในสังคมไทย ดังตัวอย่างที่เห็นได้จากการปฏิรูปพุทธศาสนาของเจ้าฟ้ามงกุฎ ที่ส่วนหนึ่งเชื่อว่าได้รับอิทธิพลแนวคิดจากมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ด้วย²⁰³หรือการปฏิรูปแนวคิดของพุทธศาสนาในหนังสือ "แสดงกิจจานุกิจ" ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ซึ่งนับเป็นปฏิริยาต่อต้านในกระแสการปฏิรูปพุทธศาสนา โดยที่การปฏิบัติของมิชชันนารีนั้นมีส่วนกระตุ้นให้การปฏิบัติดังกล่าวมีพลังยิ่งขึ้น

ในส่วนของสามัญชนนั้น มีโอกาสได้รับรู้และได้ยินเรื่องราวของมิชชันนารีบ่อยครั้ง เนื่องจากมิชชันนารีส่วนใหญ่มักใช้วิธีการเดิมคือการเดินทางไปตามแม่น้ำลำคลองเพื่อสอนศาสนา แจกหนังสือใบปลิวคำสอนแก่ราษฎรตามแหล่งชุมชนต่าง ๆ ที่ตั้งตามริมแม่น้ำลำคลอง มีการสอนและการโต้แย้งทางศาสนาบ้าง เช่น ในรายงานการเดินทางเพื่อประกาศคริสต์ศาสนาของนุแอลครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2386 ตามเส้นทางสู่เมืองเพชรบุรี ในช่วงเวลานี้ยังมีข่าวลือห้ามประชาชนรับหนังสือแจกของพวกมิชชันนารี แต่โดยการเกลี้ยกล่อมและชี้แจงของมิชชันนารี ก็มีคนกล้ารับหนังสือแจกไปบ้าง (ผู้คนในรายงานดังกล่าวนี้เป็นชาวมอญ) มีบางคนที่ไม่ยอมรับหนังสือแจกโดยอ้างว่า "ฉันเป็นแต่ผู้หญิง" "หนังสืออ่านไม่เป็น" หรือ "ผู้หญิงรับไม่ได้" ซึ่งนุแอลได้สั่งสอนถึง "ภาระหน้าที่ที่เสมอภาคต่อพระเจ้า" โดยไม่มีการแบ่งแยกชนชั้นหรือเพศ²⁰⁴และพยายามชักจูงให้ผู้คนหันมานับถือศาสนาใหม่ ทั้งโดยการ

²⁰²H.R.H. Prince Damrong Rajanubhab, "The Introduction of Western Culture...", p. 3.

²⁰³อัจฉรา กาญจนินัย, "การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา...", หน้า 16-17.

²⁰⁴Buell to Lowrie, 4 December 1843 V.1 BFM.

เปรียบเทียบเชิงเหตุผลจนกระทั่งการดำเนินคำสอนพุทธศาสนาโดยตรง เช่น เขากล่าวต่อผู้ที่มาฟังว่า "...พวกท่านนำเอาสิ่งของต่าง ๆ ไปยังเมืองเราเพื่อขาย เราก็จ้าง แต่ที่นี่เราเสนอการได้บาปให้ท่าน โดยปราศจากราคาต่างวด..." หรือ "...ท่านกล่าวว่าศาสนาของท่านดีที่สุดใน แต่ก็เหมือนกับผลไม้ ถ้าหากไม่เคยกินอีกอย่างหนึ่งแล้วจะเปรียบเทียบได้อย่างไรของชนิดที่ว่า..." กระทั่งในที่สุดบรูเอลใช้คำกล่าวที่กระทบต่อความรู้สึกของผู้ฟังอย่างรุนแรงว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาไม่มีเหตุผล เป็นศาสนาไม่จริง และเขาล้อทอดความรู้สึกนี้ว่า "...นับเป็นครั้งแรกที่ชาวสยามได้ยินการดำเนินคำสอนพุทธศาสนาอย่างนี้ ..."²⁰⁵

รายงานของศาสนาจารย์ชาบูเอล แมคฟาร์แลนด์ ที่เดินทางไปตั้งศูนย์มิชชันแห่งใหม่ที่เพชรบุรี (เริ่มต้นในปี พ.ศ.2404) กล่าวถึงความรู้สึกระหว่างเส้นทาง ที่ผ่านไปตามลำคลองว่า "...ทุกที่ทุกแห่งทำให้เรารำลึกถึงธรรมเนียมของคนไร้พระเจ้าของประชาชนที่ต่ำต้อยนี้..."²⁰⁶ และศาสนาจารย์แมคกิลวารี ผู้เดินทางไปพร้อมกันได้ประกาศต่อผู้ที่มาร่วมฟังครั้งแรก (ประมาณ 20 คน) ว่า "...เราเป็นทูตเพื่อพระคริสต์ ประหนึ่งว่าพระเจ้าทรงให้ท่านวิงวอนต่อพระองค์โดยพวกเรา เราสวดอ้อนวอนเพื่อท่านในนามของพระคริสต์ เพื่อให้ได้รับการคืนดีกับพระเจ้า..."²⁰⁷ วิธีการและคำสอนของมิชชันนารีดังกล่าว เป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติ และเชื่อว่าตามแหล่งชุมชนริมแม่น้ำลำคลองหลายแห่ง คงได้รับรู้ถึงคำสอนใหม่ของมิชชันนารี เช่น การไต่ถามถึงระบบความเชื่อของมิชชันนารีจากพื้นฐานความเชื่อที่ยึดถือในสังคม* หรือ ไม่ก็ปฏิเสธ คำสอนใหม่โดยอ้างว่า "...พระเยซูไม่เอา ไม่รู้จัก ศาสนา

²⁰⁵Ibid.,

²⁰⁶S.G. McFarland, "A New Station in Siam," The Foreign Missionary 5 (October 1861) : 137.

²⁰⁷Ibid., p. 138.

*คำถามที่มิชชันนารีได้รับจากชาวไทย เช่น เรื่องข้อห้ามในการฆ่าสัตว์เป็นข้อห้ามของคริสต์ศาสนาหรือไม่ คำถามเรื่องนักบวชทำไมมีครอบครัวได้ ปัญหาเรื่องความบาปตาม ความเข้าใจในคริสต์ศาสนา การมีประเพณีทำบุญของไทยกับของชาวตะวันตก ฯลฯ

ของเราที่อยู่แล้ว..." และไม่เชื่อเรื่องที่มีชัชนารีกว่าโงมตีรูปเคารพ²⁰⁸ เป็นต้น นอกจากนี้ชาวบ้านได้ให้ความสนใจต่อคำสอนของมิชชันนารี โดยร่วมฟังสิ่งที่เป็นการคิดความเชื่อใหม่ครั้งละกว่า 20 คน ซึ่งบางครั้งมีมากกว่า 70 คน ก็มีบางคนให้ความสนใจต่อคำสอนในคริสต์ศาสนาอย่างจริงจังและได้ติดตามสอบถามความรู้เรื่องนี้จากมิชชันนารีด้วย

สิ่งที่มิชชันนารีนำมาพร้อมกับการเผยแพร่คริสต์ศาสนาก็คือวัฒนธรรมตะวันตก เช่น ธรรมเนียมการปฏิบัติ การแต่งกาย รวมทั้ง 'รสนิยม' ตามแบบตะวันตก ที่ปรากฏการยอมรับในหมู่ชนชั้นผู้ปกครองบางส่วน และชาวบ้านตามแหล่งชุมชนต่าง ๆ ก็มีโอกาสรู้จักกับธรรมเนียมการปฏิบัติใหม่นี้เช่นกัน

จากบันทึกและงานเขียนของมิชชันนารีจะพบว่า ธรรมเนียมปฏิบัติของมิชชันนารีเป็นสิ่งแปลกใหม่และส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของคนในสังคมไม่น้อย นับตั้งแต่การปรากฏตัวของมิชชันนารีในราชสำนัก และตามแหล่งชุมชนต่าง ๆ เช่น ในบันทึกของนายแพทย์บริดเลย์ที่ได้นำภรรยาไปเข้าเฝ้าพระวชิรญาณภิกขุ (เจ้าฟ้ามงกุฎ) ซึ่งนายแพทย์บริดเลย์เข้าใจว่าไม่ใช่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของไทย แต่คงต้องการทดสอบปฏิภิกขุของพระภิกขุไทยที่เป็นเจ้านายชั้นสูงและเคร่งวินัยสงฆ์ อีกทั้งเพื่อแสดงให้คนไทยเห็นว่าชาวอเมริกันให้เกียรติแก่สตรี²⁰⁹ ในครั้งนั้น พระวชิรญาณภิกขุทรงให้การต้อนรับนายแพทย์บริดเลย์และภรรยาเป็นอย่างดี โดยไม่เคอะเขิน และจะเห็นได้ว่ามิชชันนารีมักจะปรากฏตัวในราชสำนักโดยยึดถือธรรมเนียมของตนเป็นหลักปฏิบัติ ทั้งยังตั้งข้อสังเกตว่ากงสุลโปรตุเกสทำความเคารพต่อข้าราชการชั้นสูงของไทยตามธรรมเนียมไทย คือหมอบกราบเข้าไปหาเช่นเดียวกับข้าทาสบริวาร²¹⁰ และเห็นว่าการปฏิบัติตามธรรมเนียมฝรั่งได้ก่อให้เกิดความตระหนักในหมู่ชาวข้าราชการ

²⁰⁸Buel to Lowrie, 4 December 1846 V.1 BFM. S.G. McFarland, "Siam Mission-Pethchaburi," The Foreign Missionary 2 (July 1868) :

43. McFarland กล่าวกับชาวบ้านที่นั่งฟังการประกาศคริสต์ศาสนาตอนหนึ่งว่า "I told them they must not worship idols....I said all merit you or they have made will not save you . You need something more than your own merit. The blood of Jesus Christ can save you..."

²⁰⁹ADB. 7 April 1863, p. 26.

²¹⁰Abeel, Journal of Residence..., p 229.

บริพารมาก เช่น การมีโอกาสเข้าเฝ้าสมเด็จพระราชินีสุริเยนทร์²¹¹ ที่นายแพทย์บรัดเลย์และภรรยาไม่ได้ถืออย่างธรรมเนียมไทย²¹¹ และภายหลังต่อมา ได้มีการยอมรับธรรมเนียมใหม่ในราชสำนักมากขึ้น เช่น เมื่อครั้งรัชกาลที่ 4 ทรงส่งผู้แทนส่วนพระองค์ไปแสดงความยินดีต้อนรับนายแพทย์เฮาส์และภรรยาที่กลับมาจากสหรัฐอเมริกา ผู้แทนส่วนพระองค์ได้แสดงการต้อนรับโดยยื่นมือให้เหม้มเฮาส์จับตามแบบฝรั่ง ซึ่งเป็นที่ตกใจทั้งคนไทยและมิชชันนารี²¹² การปฏิบัติตามธรรมเนียมแบบตะวันตกหลาย ๆ ด้านในหมู่ชนชั้นผู้ปกครองของไทย จึงมักเป็นที่ชื่นชมของมิชชันนารีและถือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอันเนื่องมาจากอิทธิพลของตนเองด้วย

นอกจากการนำวัฒนธรรมใหม่สู่ราชสำนักแล้ว มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ ยังปรากฏตัวในแหล่งชุมชนพร้อมกับวัฒนธรรมแปลกใหม่เช่นเดียวกัน จากบันทึกของมิชชันนารีจะเห็นว่าชาวบ้านมักให้ความสนใจมางดูการแต่งกายของมิชชันนารี รูปแบบการรับประทานอาหาร ซึ่งเป็นความแตกต่างขั้นพื้นฐานที่เคยพบเห็นทั่วไปในสังคมวัฒนธรรมไทย ความสนใจสิ่งแปลกใหม่เช่นนี้ทำให้มิชชันนารีถือโอกาสเผยแพร่คริสต์ศาสนาด้วย และการปรากฏตัวตามแหล่งต่าง ๆ ยังเป็นที่รับรู้ของชาวบ้านถึงความเปลี่ยนแปลงในสังคมขณะนั้นระดับหนึ่ง และเป็นที่สังเกตว่าชนชั้นผู้ปกครองเองได้ให้ความสนใจต่อการปรากฏตัวของมิชชันนารีหรือชาวตะวันตกตามแหล่งชุมชนต่าง ๆ ในลักษณะของสิ่งแปลกใหม่ในสังคมไทยอยู่มาก ดังสะท้อนให้เห็นจากหมายประกาศของรัชกาลที่ 4 เรื่องฝรั่งชาติตะวันตกซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทย โดยทรงแสดงถึงเหตุผลในหมายประกาศอย่างละเอียดกว่าหมายประกาศอื่น ๆ และมีความบางตอนแสดงถึงความห่วงใยต่อชาวตะวันตก ซึ่งมีความแตกต่างทางวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ และธรรมเนียมปฏิบัติท่ามกลางสังคมไทย โดยเกรงว่าจะเกิดการกระทบกระทั่ง ถูกข่มเหงรังแกจากคนในชุมชนได้ ดังปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่า

...คนชาติฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกัน รูปร่าง ภาษา เพศ แปลกตาจริตกริยาอย่างธรรมเนียมก็ผิดกับคนชาวประเทศนี้นัก ครั้นจะยอมให้ไปอยู่ไกลห่างพระนครไปนิก กัลวคนที่ไกล ๆ ไม่เคยพบเห็นคนฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกัน จะสำคัญผิดว่าเป็นคนแปลกมาจะพากันข่มเหงต่าง ๆ เมื่อเดินทางไปไกล หรือ ไปอยู่ในที่เปลี่ยว คนใจร้ายใจพาลเมื่อเห็นเป็นคนต่างเมือง ต่างภาษา

²¹¹บรัดเลย์, จดหมายเหตุมิชชันนารีอเมริกัน..., หน้า 46-47.

²¹²Lord, Mo Bradley..., p. 169.

ก็จะเข้าปล้นตีรันฟันฆ่า...²¹³

ถึงแม้ว่าหมายประกาศนี้จะเป็นการกล่าวเตือนราษฎรภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาริง แต่ความจริงแล้วชาวตะวันตกที่เข้ามาก่อนหน้านี้ และภายหลังการทำสนธิสัญญาที่เดินทางไปพบปะกับผู้คนตามแหล่งชุมชนต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ ซึ่งจากรายงานโดยทั่วไปกล่าวว่าได้รับการต้อนรับจากผู้ที่พบปะอย่างเป็นมิตร²¹⁴

การนำวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาถ่ายทอดในสังคมไทยที่เห็นเป็นรูปธรรมประการหนึ่งคือการถ่ายทอดโดยผ่านระบบ 'โรงเรียน' แบบตะวันตก ซึ่งเป็นวิธีการกลมกลืนทางสังคม (Socialization) แก่ชาวไทย ที่มิชชันนารีเชื่อว่าจะจะทำให้ปรากฏผลได้ง่าย (จะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป)

ความรู้ด้านศาสตร์ต่าง ๆ ของตะวันตก

การเข้ามาของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสมัยรัชกาลที่ 3-4 นับเป็นตัวแทนสำคัญในการนำความรู้ด้านศาสตร์ต่าง ๆ ของตะวันตกเข้าสู่สังคมไทย โดยเฉพาะความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นศาสตร์บริสุทธิ์ และศาสตร์ประยุกต์ รวมทั้งศิลปศาสตร์เช่นปรัชญา ศิลปะ ศาสนาและภาษา เป็นต้น โดยที่มิชชันนารีเสนอความรู้นี้ลงสู่สังคมไทยผ่านระบบการศึกษาทั้งที่เป็นรูปแบบและไม่เป็นรูปแบบ เช่นการมีชั้นเรียนโดยตรงและการทดลองทางด้านวิทยาศาสตร์ การบำบัดรักษาโรคโดยวิธีการแพทย์แบบตะวันตก รวมทั้งการจัดพิมพ์หนังสือที่เป็นความรู้ใหม่ด้านต่าง ๆ เช่นประวัติศาสตร์ของชาติในยุโรป ภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ ฟิสิกส์ ชีววิทยา วิชาแพทย์ และวรรณคดี

สิ่งที่ชักนำให้มิชชันนารีเป็นผู้นำความรู้แปลกใหม่มาสู่สังคมไทยคือความสนใจของชาว

²¹³ กจช., ร. 4.2/18 เอกสารรัชกาลที่ 4 ประกาศฝรั่งทำหนังสือสัญญา

²¹⁴ ความหวาดระแวงต่อมิชชันนารีในหมู่สามัญชนมักเกิดจากความไม่พอใจของ รัฐต่อพวกมิชชันนารีในเรื่องต่าง ๆ และการเกิดข่าวลือที่ทำให้ประชาชนไม่กล้าติดต่อกับมิชชันนารี หากเรื่องบาดหมางหายไปประชาชนก็แสดงตนเป็นมิตรที่ดีกับมิชชันนารีดั้งเดิม และจากรายงานของมิชชันนารีส่วนใหญ่ แสดงถึงการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับราษฎรโดยทั่วไป

ไทยต่อการบำบัดรักษาโรคได้อย่างน่าทึ่งและมีประสิทธิภาพ เพราะเป็นสิ่งแรกที่ผู้คนในสังคมไทย แสดงความต้องการอย่างชัดเจน และเป็นช่องทางที่ทำให้มิชชันนารีมีความสัมพันธ์กับหมู่ชนทั่วไปนับ ตั้งแต่สามัญชนจนถึงพระมหากษัตริย์ด้วยความไว้วางใจ ด้วยความตระหนักถึงโอกาสและความจำเป็น ดังกล่าว มิชชันนารีจึงมักจะเรียกร้องต่อองค์กรต้นสังกัดให้จัดส่งผู้ที่เป็แพทย์เข้ามาปฏิบัติพันธกิจใน เมืองไทยเป็นกรณีจำเป็นเร่งด่วน²¹⁵ ความประทับใจของคนในสังคมไทยต่อมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ จากการให้ความช่วยเหลือรักษาด้านการแพทย์ สะท้อนให้เห็นจากการเรียกมิชชันนารีว่า 'หมอ'²¹⁶ ทั้งที่มิชชันนารีหลายคน ไม่ได้เป็นแพทย์หรือศึกษามาทางด้านนี้โดยตรง

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3-4 มิชชันนารีที่เป็นแพทย์โดยตรง และเป็นผู้มีชื่อเสียงสมัยนั้นคือ นายแพทย์บริดเลย์ มิชชันนารีของคณะอเมริกันบอร์เดน และนายแพทย์เฮาส์ของคณะอเมริกัน เพรสไบทีเรียน ซึ่งมิชชันนารีทั้งสองเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงอย่างรวดเร็วเนื่องจากกutschlaf ทอมลิน และ เอบิล มิชชันนารีชุดแรกได้นำยาควินินและการรักษาโรคแบบตะวันตกเข้ามาแนะนำก่อนหน้า นี้แล้ว ดังนั้น เมื่อนายแพทย์บริดเลย์เข้ามาเมืองไทย จึงได้รับเชิญจากข้าราชการชั้นสูงของไทยให้ไป รักษาข้าทาสในเรือนของตน โดยเป็นการทดสอบความสามารถของแพทย์ฝรั่งด้วย แม้ว่านายแพทย์ บริดเลย์จะยังไม่เป็นที่เชื่อถือของชนชั้นสูงหรือในหมู่ผู้ปกครองของไทยอย่างแท้จริงนัก แต่จากบันทึก ของท่านแสดงให้เห็นว่า สามัญชนมีความเชื่อถือและยอมรับการรักษาโรคแบบตะวันตกอยู่มาก เช่น ในปีแรกมีคนไข้มากกว่า 3,500 คน อายุเฉลี่ย ตั้งแต่ 10 ขวบ ถึง 100 ปี²¹⁷ ส่วนนายแพทย์เฮาส์ ซึ่งเข้ามาถึง เมืองไทยในช่วงเวลาที่การแพทย์แบบตะวันตกได้รับความเชื่อถือจากสาธาณชนทั่วไปมากแล้ว และ

²¹⁵Abeel, *Journal of Residence...*, p 226., 284,286. Buel to Lowrie, 10 July 1841, V.1. BFM. ABCFM in Siam to Brethen 1 June 1841, V.1. BFM. Buel to Lowrie, 20 October 1841, V.1. BFM. Lord, "IN HIS STEPS...", p. 52

²¹⁶H.R.H. Prince Damrong Rajanubhab, "The Introduction of Western Culture...", p. 95. Lord, *Mo Bradley...*, p. 58.

²¹⁷มนัสวีร์ อุณหนันทน์, *ประวัติการแพทย์มิชชันนารีในประเทศไทย* (พระนคร : กองคริสเตียนศึกษาแห่งสภาคริสตจักรในประเทศไทย, มปป) หน้า 16. Bradley, *Siam Then*, p. 24-25.

ขณะนั้นนายแพทย์บริดเลย์เดินทางกลับสหรัฐอเมริกา ดังนั้นนายแพทย์โดยที่ตนเองยังไม่มี ความมั่นใจต่อภารกิจด้านนี้นัก แต่กระนั้นเพรสไบทีเรียน ยอมรับภาระดังกล่าวเพื่อจะเป็นช่องทางในการเผยแพร่คริสต์

การนำวิธีการรักษาและความรู้ด้านการแพทย์ของตะวันตกเข้ามาในสยามเป็นที่ประจักษ์ถึงบทบาทอันสำคัญยิ่งอย่างเด่นชัด ทั้งนี้เนื่องจากสังคมไทยขณะนั้นต้องเผชิญกับโรคระบาดร้ายแรงต่าง ๆ และใช้วิธีการรักษาแบบดั้งเดิม ทั้งด้านการบำบัดรักษาตามความรู้ของแพทย์แผนโบราณ และวิธีการทางด้านไสยศาสตร์ แต่ยังคงไม่มีวิธีการรักษาและป้องกันโรคที่เห็นผลอย่างรวดเร็ว ดังนั้น วิธีการรักษาของมิชชันนารีจึงเป็นสิ่งใหม่ที่ท้าทายวิธีการรักษาแบบดั้งเดิม และเป็นสิ่งจูงใจให้ผู้คนหันมา "ทดลอง" จนกระทั่งยอมรับวิธีการแพทย์แบบใหม่ ซึ่งจะเห็นได้จากบันทึกของมิชชันนารีที่กล่าวถึงภารกิจด้านการแพทย์ที่สะท้อนให้เห็นบทบาทของมิชชันนารีทางการแพทย์ในหลายด้าน เช่น การรักษาโรคทั่วไป การป้องกันโรคระบาด การผ่าตัดแผนปัจจุบัน การสูติกรรม และการเผยแพร่ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์²¹⁹

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวิธีการทางการแพทย์แบบตะวันตกจะเป็นสิ่งที่สนใจของผู้คนในสังคมไทย และเป็นช่องทางที่ดีที่สุดเพื่อชักนำให้คนมารับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับคริสต์ศาสนา แต่ก็นับเป็นภาระหนักของมิชชันนารีที่ทำให้ตนเองไม่มีเวลาที่จะทำการประกาศศาสนาโดยตรง ดังนั้นเมื่อมีมิชชันนารีได้ทำงานด้านการแพทย์ได้เพียงระยะหนึ่ง ก็มักจำกัดบทบาทของตนเองลงเพื่อจะมีเวลาสำหรับการประกาศคริสต์ศาสนาด้วยวิธีการสั่งสอนที่กระทำโดยวิธีการประกาศ ข่ายพระคัมภีร์หรือแจกใบปลิวคำสอนซึ่งเป็นพันธกิจหลักอันสำคัญยิ่ง เช่นนายแพทย์บริดเลย์ ภายหลังจากที่ย้ายเข้าสังกัดสมาคมมิชชันนารีอเมริกัน ก็ไม่ได้ทุ่มเทเวลาให้กับการแพทย์เหมือนแต่ก่อน เนื่องจากต้องการใช้เวลาเพื่อการเผยแพร่

²¹⁸เฟลด์ส, ซามูเอล อาร์ เฮาซ์..., หน้า 4-7. และ Stephen Mattoon to Lowrie, 14 April 1847, v. 2. BFM. Mattoon and Samuel R. House to Wells, 15 June 1847, v.2. BFM. จดหมายฉบับหลังเป็นใบรายการสั่งยาและสารเคมีต่าง ๆ

²¹⁹โปรดดูรายละเอียดในยุวดี ตปนียากร, "วิวัฒนาการของการแพทย์ไทย ...," หน้า 80-

และพิมพ์งานที่เป็น "อาหารแห่งชีวิต" มากขึ้น²²⁰ หรือนายแพทย์เฮาส์ แม้ว่าจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญด้านการแพทย์เช่นเดียวกับบริดลีย์ แต่ก็ได้ใช้เวลากับภารกิจด้านนี้อย่างจริงจังเพียงสี่ปีครึ่ง²²¹ (ตลอดช่วงเวลาที่อยู่ในเมืองไทยประมาณ 29 ปี) จากนั้นจึงปฏิบัติพันธกิจด้านการเผยแพร่วิทยาศาสตร์ศาสนาโดยตรงตามความตั้งใจแต่เดิม ดังที่ปรากฏในบันทึกภายหลังจากที่นายแพทย์บริดลีย์กลับมาเมืองไทยพร้อมกับนายแพทย์มิชชันนารีคนใหม่ ว่า

...บัดนี้นายแพทย์ผู้ร่วมงานก็มาถึงแล้ว....แต่บัดนี้เวลาซึ่งข้าพเจ้าได้เคยรอคอยมานานก็จะได้สมความปรารถนา ข้าพเจ้าพร้อมจะทำตนให้เป็นคนถือพระคัมภีร์ไปเที่ยวจำหน่าย และประกาศไปตามบ้านเรือนต่าง ๆ ข้าพเจ้าจำเป็นต้องมีเวลานั่งลงเล่าเรียนภาษาของพื้นเมืองด้วย...²²²

หากพิจารณาถึงแนวคิดของมิชชันนารีต่อการปฏิบัติพันธกิจด้านการแพทย์ตามบันทึกของนายแพทย์บริดลีย์และนายแพทย์เฮาส์ จะพบว่าต้องการแสดงถึงความเหนือกว่าของวิทยาการด้านการแพทย์สมัยใหม่ และให้คนในสังคมไทยได้เห็นถึงความ "มหัศจรรย์" ของวิทยาการด้านนี้ เพื่อแสดงเป็นนัยถึงความจริงและสิ่งที่ดีจากพระเจ้า ศจ.ดร.แม้น พงศ์อุดม ได้แสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติพันธกิจด้านการแพทย์กับแนวคิดทางศาสนศาสตร์ ซึ่งเป็นแนวคิดของมิชชันนารีในการปฏิบัติและถ่ายทอดความรู้ด้านการแพทย์แบบตะวันตก โดยมีพื้นฐานอยู่บนตัวอย่างชีวิตของพระเยซูคริสต์ คือการเทศนา การสั่งสอน และรักษาคนป่วย อีกทั้งมิชชันนารีในเมืองไทยยังเชื่อมั่นว่าการรักษาพยาบาลโดยวิธีการวิทยาศาสตร์แบบตะวันตกจะนำคนไทยเข้ามาถึงพระเยซูคริสต์²²³

โดยหลักการปฏิบัติของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ด้านการแพทย์ มีขอบข่ายสำคัญสี่ประการ

²²⁰Lord, Mo Bradley..., p. 91.

²²¹เฟลตัส, ซามูเอล อาร์ เฮาซ์..., หน้า 139.

²²²เรื่องเดียวกัน, หน้า 136-137.

²²³Maen Pongudom, "Apologetic and Proclamation...", p. 134.

ที่ทำให้กิจกรรมด้านนี้เป็นการประกาศความหมายของคริสต์ศาสนา ที่จะแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างจากหลักความเชื่อของพุทธศาสนา คือ

1 หลักการเรื่องความรัก (The Doctrine of love) มิชชันนารีเผยแพร่หลักการเรื่องความรักของพระเจ้าโดยผ่านความรักและการดูแลรักษาผู้ป่วยอย่างเสียสละ เนื่องจากหลักการนี้เป็นแก่นยึดถือสำคัญในหลักคำสอนของคริสต์ศาสนา และ มิชชันนารีมีทัศนคติต่อคำสอนของพุทธศาสนาในเรื่องนี้ว่า เป็นคำสอนที่ตรงกันข้ามกับคริสต์ศาสนา ดังเช่น ในบันทึกของนายแพทย์บริดเลย์ กล่าวถึงเรื่องนี้ตอนหนึ่งว่า ท่านได้พูดคุยกับพระเปรียญจากวัดในสายคณะธรรมยุติกฯ องค์หนึ่งเกี่ยวกับเรื่องคำสอนทางศาสนา ซึ่งนายแพทย์บริดเลย์อ้างคำกล่าวเรื่องความรักของพุทธศาสนาจากพระองค์นี้ว่า "...เป็นสิ่งที่ชั่วร้ายที่จะมีความรักต่อคนอื่น ๆ หรือสิ่งของ เนื่องจากความรักเป็นรากฐานหรือบ่อเกิดแห่งความทุกข์ทรมาน และและข้อที่สองคือพระพุทธเจ้าสอนว่าการแต่งงานเป็นสิ่งไม่ดี..."²²⁴ แต่มิชชันนารีเห็นว่าหลักการเรื่องความรักของคริสต์ศาสนาเป็นสิ่งที่ดี และมิชชันนารีมักจะมองว่าความรักตามคำสอนของพุทธศาสนาเป็นคำสอนที่เห็นแก่ตัว เป็นคำสอนที่ให้รักตนเองอย่างสูงสุด หรือไม่ก็สอนในเชิงปฏิเสธเรื่องความรัก ไม่มีความรัก ไม่มีความเกลียดชัง²²⁵ แม้ว่าความเข้าใจของมิชชันนารีเช่นนี้จะเป็นความเข้าใจที่มิวเพินต่อหลักคำสอนของพุทธศาสนา แต่จากทัศนคติดังกล่าวได้เป็นแรงผลักดันประการหนึ่งที่ทำให้มิชชันนารีปฏิบัติพันธกิจด้านการรักษาผู้ป่วยในสังคมนอกريت โดยเชื่อว่าจะเป็นสิ่งบ่งบอกถึงความรักและห่วงใยจากพระเจ้า และชี้ให้ชนนอกريتเห็นถึงหลักการนี้อย่างเป็นรูปธรรม ดังที่นายแพทย์เฮาส์ได้บันทึกแสดงความมุ่งหวังลึก ๆ ในการรักษาคนเจ็บป่วยว่าเพื่อ "...ให้คนไทยเชื่อถือในวิชาของชาวตะวันตก และน้ำใจของมิชชันนารีเป็นต้น..."²²⁶อย่างไรก็ดี แนวคิดในหลักการเรื่องนี้ เมื่อมิชชันนารีนำมาปฏิบัติในด้านการแพทย์ในสังคมไทย กลับได้รับการแปลความหมายจากคนไทยว่าเป็น 'การทำบุญ' ซึ่งนับเป็นปัญหาความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนสำหรับมิชชันนารีไม่น้อย

2 หลักการเรื่องโลกย์วัตถุ (The doctrine of the material World)

²²⁴ADB., 27 July 1850.

²²⁵Ibid., และดูที่ Mattoon, " A Letter from Rev. Mattoon," The Foreign Missionary 4(September 1853) : 76.

²²⁶เฟลด์ส, ซามูเอล อาร์ เฮาส์..., หน้า 139.

นายแพทย์มิชชันนารีมักถือโอกาสยืนยันถึงคำสอนของคริสต์ศาสนาเกี่ยวกับการทรงสร้างของพระเจ้า โลกียวัตถุจึงเป็นส่วนหนึ่งของพระราชกิจนี้รวมทั้งร่างกายของมนุษย์ด้วย ร่างกายจึงมีคุณค่าและต้องการการดูแลปกป้องและให้การรักษาอย่างยิ่งยวด ความเจ็บป่วยของร่างกายที่ได้รับการทรมานเป็นเรื่องจริง การปฏิบัติต่อความป่วยไข้และความเจ็บปวดต้องกระทำโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ไม่ใช่ปล่อยปะละเลยหรือนิ่งเฉยเสีย ส่วนในหลักคำสอนพื้นฐานของพุทธศาสนากล่าวว่า โลกียวัตถุเป็นสิ่งไม่จริงยั่งยืนและเป็นสิ่งที่ทำให้เป็นทุกข์ ดังนั้น การที่จะเอาชนะต่อความเจ็บป่วยทรมานต้องรู้แจ้งถึงสภาวะของวัตถุหรือร่างกายในลักษณะเป็นสิ่งลวงตา หรือว่างเฉยเสีย อาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาสอนให้วางเฉยต่อความจริงของความเจ็บปวดและปฏิเสธคุณค่าของร่างกาย²²⁷

3 หลักการเรื่องกฎธรรมชาติของโรคและกฎแห่งกรรม ตามความเชื่อในพุทธศาสนา เชื่อว่า มนุษย์เกิดความเจ็บป่วยเนื่องจากกรรมของคนนั้น และการตายด้วยความแก่ชราหรือด้วยโรคต่าง ๆ ก็มักกล่าวขานกันว่า 'หมดบุญแล้ว' ส่วนมิชชันนารีอธิบายว่าสาเหตุของความเจ็บป่วยมิใช่เนื่องมาจากกรรม แต่เนื่องมาจากเชื้อโรค และมิชชันนารีสามารถแสดงหลักการนี้ให้ประจักษ์ได้โดยการรักษาความเจ็บป่วยนั้นได้ มิใช่ปล่อยให้ไปไปตามบุญตามกรรม ดังนั้น จึงมีวิธีการรักษาของมิชชันนารีหลายประการที่ขัดกับความรู้ ความเข้าใจของคนในสังคมไทยสมัยนั้น และทำให้เกิดการยอมรับคำอธิบายเกี่ยวกับสมมติฐานของโรคเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น

4 อำนาจสูงสุดของพระเจ้าเหนือสิ่งปฏิกิริยาทั้งปวง ในการรักษาทางการแพทย์ของมิชชันนารี จะแสดงถึงอำนาจของพระเจ้าที่อยู่เหนืออำนาจของผีหรือการไสยศาสตร์ ซึ่งการรักษาโรคของไทยยังมีความเชื่อเรื่องผีและการใช้อำนาจเวทย์มนต์อยู่มาก แต่มิชชันนารีได้เสนอให้รู้ถึงสาเหตุของโรคต่าง ๆ ว่ามาจากเชื้อโรคแต่ละชนิดและในเวลาเดียวกันมิชชันนารียังสามารถเทศนาสั่งสอนด้วยว่า พระเยซูคริสต์เป็นแพทย์ผู้ยิ่งใหญ่และอยู่เหนืออำนาจภูตผีทั้งปวง* หลักการดังกล่าวเป็นการ

²²⁷อ้างถึง พุทธทาสภิกขุ, ความเจ็บไข้มาตักเตือนให้ฉลาด (กรุงเทพมหานคร : สมัชชาการพิมพ์, 2516).

*ปัจจุบันของบรรดาของโรงพยาบาลขององค์กรคริสต์ศาสนา มีการพิมพ์ข้อความเตือนใจคนไข้ เรื่องความเชื่อของคริสต์ศาสนากับการรักษาความเจ็บป่วยเช่น "พระเยซูตรัสว่า ลูกเอ๋ย ความเชื่อของเจ้าทำให้เจ้ารอดตาย จงไปเป็นสุขเถิด" หรือ "เราเป็นผู้ให้ยา แต่พระเยซูคริสต์เป็นผู้รักษาโรคของท่านให้หาย" เป็นต้น

ปฏิเสธความเชื่อเรื่องสาเหตุความเจ็บป่วยจากความเชื่อเรื่องผี ไปสู่ความเชื่อเรื่องอำนาจของพระเจ้า²²⁸ แม้ว่าหลักการนี้จะคล้ายกับความเชื่อเดิมในสังคมไทย แต่ก็ก็เป็นเหตุเป็นผลตามแนวคิดของมิชชันนารี ที่ใช้วิธีการรักษาแบบใหม่ที่เข้าถึงสมมติฐานของโรคอย่างมีเหตุผล และโน้มน้าวให้เห็นถึงความสำเร็จของการรักษาว่ามาจากพระเจ้า เป็นข้อสรุปสูงสุด

นอกจากการนำวิทยาการด้านการแพทย์แบบตะวันตกเข้ามาในสังคมไทย โดยเป็นการรักษาพยาบาลทั่วไปแล้ว สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการนำความรู้หรือวิทยาศาสตร์การแพทย์มาถ่ายทอดในสังคมไทยด้วย ซึ่งถ่ายทอดโดยการทดลองทางวิทยาศาสตร์ และการพิมพ์ตำราด้านการแพทย์ เช่น นายแพทย์เฮาส์ ทำการทดลองให้ลูกจ้างในบ้านและกระทิงเจ้านาย ชุนนางได้ชม และนายแพทย์บริดเลย์ ได้จัดพิมพ์ความรู้ทางการแพทย์ให้แก่ข้าราชการปลูกทรพิษ (Treatise on Inoculating for Small pox) ตำราการปลูกฝี (Treatise on Vaccination) คัมภีร์ครุภักษา²²⁹ ทั้งยังได้จัดพิมพ์ความรู้ทางการแพทย์ใน "หนังสือจดหมายเหตุฯ" ที่ตีพิมพ์ครั้งแรก (สมัยรัชกาลที่ 3) และพิมพ์ซ้ำใน "หนังสือจดหมายเหตุฯ" ที่ออกมื่อปลายสมัยรัชกาล ที่ 4 ด้วย²³⁰ นับเป็นการถ่ายทอด

²²⁸โปรดดู Maen Pongudom, "Apologetic and Proclamation...", pp 134-141.

²²⁹Dan Beach Bradley, "Statistic of Printing Matters, 1838-1846" Recl 2. ABCFM มนัสวีร์ อุดหนุนพันธ์ ประวัติการแพทย์..., หน้า 25-26.

²³⁰บริดเลย์ "Vaccination Successful in Siam," หนังสือจดหมายเหตุฯ เล่ม 1 ใบทที่ 3 (September 1844) : 10. "Circulation of the Blood. No. 1," หนังสือจดหมายเหตุฯ เล่ม 1 ใบทที่ 5 (November 1844) : 18-19. . "Circulation of the Blood. No. 2. . .," หนังสือจดหมายเหตุฯ เล่ม 1 ใบทที่ 6 (December 1844) : 23-24. . "Circulation of the Blood. No. 3," หนังสือจดหมายเหตุฯ เล่ม 1 ใบทที่ 7 9 (January 1844) : 26-28. และมีตำรารักษาไข้จับสั่นลงติดต่อกันหลายใบ ส่วนคัมภีร์ครุภักษามีการพิมพ์ซ้ำในต้นสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดดู บริดเลย์, "คัมภีร์ครุภักษา". มิวเซียม (รัตนโกสิน) เล่ม 1 (2419) หน้า 20-209. มิวเซียม เล่ม 2. หน้า 194-199. และรูปภาพประกอบท้ายเล่ม

ความรู้โดยการสอนทางอ้อม (informal education) ซึ่งจะเป็นที่สนใจของสามัญชนทั่วไป และได้รับความสนใจยิ่งจากกลุ่มเจ้านาย ชุนนาง

เนื่องจากความกระตือรือร้นของกลุ่มเจ้านาย ชุนนางที่ต้องการเรียนรู้วิทยาการด้านต่าง ๆ ที่มิชชันนารีนำมาพร้อมกับการแพทย์เช่นเคมี ฟิสิกส์ ชีววิทยา ภูมิศาสตร์ และดาราศาสตร์ ทำให้มิชชันนารีสนใจกิจกรรมที่สามารถถ่ายทอดแนวคิดอุดมการณ์ของตนให้กับคนในสังคมไทยอย่างเป็นทางการ นั่นคือการจัดตั้งเป็นโรงเรียนขึ้น ดังแนวคิดจากบันทึกของนายแพทย์เฮาส์ ที่ได้จากข้อสังเกตของเฟลด์สว่า

...พวกข้าราชการได้เอาใจใส่ในวิชาต่าง ๆ มากขึ้นเช่นนี้ ได้เกิดเหตุผลอย่างตรงคือได้สะดุ้งใจว่า การฝึกหัดสอนวิชาฝ่ายทิศตะวันตกเป็นคุณประโยชน์อย่างมาก จนคนทั้งหลายรู้สึกว่าการโรงเรียนของพวกมิชชันนารี พวกชุนนางเหล่านี้ ซึ่งได้หาความเจริญ ไม่พอใจด้วยความรู้ของตนเอง จึงได้ขอหมอเฮาส์ฝึกหัดสอนบุตรชายของท่านให้เป็นภาษาอังกฤษ หมายถึงจะสอนเขาให้รู้ในวิชาการต่าง ๆ...²³¹

พวกมิชชันนารี (โดยเฉพาะของคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียน) ซึ่งได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาในการเตรียมแผ่นดินพระเจ้า ให้บรรลุผล ได้คิดหาแนวทางในการจัดตั้งโรงเรียนเพื่อฝึกคนให้สนใจเรียนหนังสือแบบตะวันตกอย่างจริงจัง ซึ่งนายแพทย์เฮาส์ กล่าวถึงความตั้งใจนี้ว่า "...พวกเราได้ปรึกษากันว่าจะทำอย่างไรจึงจะฝึกสอนคนไทยหนุ่ม ๆ ให้เอาใจใส่ในการเรียน..."²³²

อย่างไรก็ตาม การให้ความสนใจด้าน 'การศึกษา' ของมิชชันนารีในระยะเริ่มต้น มีลักษณะจำกัดเฉพาะแนวคิดของตนเองอยู่มาก เนื่องจากทัศนคติต่อระบบการศึกษาและ 'ความรู้' ของไทยกับแนวคิดหรืออุดมการณ์ของตนเอง ดังนั้น 'วัตถุประสงค์' ของการศึกษา (โรงเรียน) ที่จัดตั้งขึ้นโดยมิชชันนารีจึงมีแนวคิดเบื้องหลังที่สำคัญคือความเชื่อที่ว่า การศึกษาจะเป็นอาวุธนำสำคัญในการขจัด

²³¹เฟลด์ส, ซามูเอล อาร์ เฮาส์..., หน้า 99.

²³²เรื่องเดียวกัน, หน้า 101.

ความบาปและสิ่งชั่วร้าย พวกนักประกาศอนุรักษนิยม (Conservative Evangelicals)* ได้ให้เหตุผลว่า ประชาชนที่ได้รับการศึกษาจะสามารถเข้าใจและยอมรับความจริงของคริสต์ศาสนาได้ดียิ่งขึ้น ทั้งยังมีสมมติฐานด้วยว่าประชาชนที่ได้รับการศึกษาจะมองเห็นคุณค่าของชีวิตที่บริสุทธิ์ ซึ่งจะนำไปสู่การมีชีวิตที่สูงส่งยิ่งขึ้น พวกนี้ได้ให้คุณค่าของการศึกษาโดยเฉพาะด้านการรู้หนังสือ เพราะจะนำประชาชนไปสู่ความรู้ในพระคัมภีร์ไบเบิลโดยตรง และยังเชื่อด้วยว่าการศึกษาโดยตัวของมันเองได้กระตุ้นความมีสติปัญญาด้วย โดยแก่นแท้ของการศึกษาดังกล่าวนี้คือเพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดความเชื่อและค่านิยมของผู้อื่นให้เป็นรูปเป็นร่างขึ้น²³³ การใช้การศึกษาเพื่อเป็นแนวทางให้บรรลุเป้าหมายตามอุดมการณ์เรื่อง 'ยุคทองของคริสเตียน' ปรากฏอย่างกว้างขวางในสังคมอเมริกัน และด้วยบทบาทที่นำไปสู่ยุคทองนี้ การผลักดันให้เกิดการศึกษาที่เป็นสากลกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญ ในยุทธวิธีสำหรับการปฏิรูป 'ยุคทอง' ในช่วงก่อนสงครามกลางเมือง²³⁴ ซึ่งเป็นกระแสความคิดที่มีขั้วนารีพยายามจัดตั้งการศึกษาตามแบบของตน ในหมู่ชนนอกรีตด้วย

ประสบการณ์ของการใช้การศึกษาเพื่อสนองต่ออุดมการณ์ของตน ในสังคมอเมริกันนั้น เป็นแนวคิดที่มีขั้วนารีให้ความสนใจต่อการจัดรูปแบบการศึกษาของตนเองในสังคมไทย ซึ่งจากบันทึกของมิชชันนารีแสดงให้เห็นว่ามีการจัดตั้งโรงเรียนในระยะแรกเพื่อสอนคนจีนคริสเตียน ในเมืองไทยก่อนการเริ่มต้นโรงเรียนของมิชชันนารีคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนแล้ว²³⁵ อย่างไรก็ดี ระบบการ

*พวกนักประกาศอนุรักษนิยมคือพวกที่มีความเชื่ออย่างตายตัวว่าผู้ที่ได้รับ 'ความรอด' ต้องเป็นคริสเตียนเท่านั้น ดังนั้นจึงเน้นวัตถุประสงค์หลักคือชักนำให้ชนนอกรีตเป็นคริสเตียนให้มากที่สุด มิชชันนารีที่เข้ามาเมืองไทยในสมัยนี้เป็นพวกที่มีแนวคิดแบบนักประกาศอนุรักษนิยมเป็นสำคัญ

²³³Swanson, "This Heathen People . . .," p. 139.

²³⁴Ibid., p.140. และการศึกษารายละเอียดของแนวคิดด้านการศึกษาตามทัศนะของพวกเพรสไบทีเรียนอนุรักษนิยมในสังคมอเมริกัน (หน้า 140-146.) ซึ่งเป็นแนวคิดที่นำมาปฏิบัติในสังคมไทยด้วย

²³⁵Dan Beach Bradly to Rev. R. Anderson, 13 June 1846
Reel 1.2. ABCFM. เป็นรายงานซึ่งกล่าวถึง Chinese day School มี 4 แห่งนักเรียนประมาณ 40 คน

ศึกษาในโรงเรียนอย่างเป็นทางการเป็นรูปแบบของมิชชันนารีที่ตกทอดมาถึงปัจจุบัน เป็นผลจากการริเริ่มของมิชชันนารีคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนเป็นสำคัญ จากบันทึกและข้อเรียกร้องเสนอแนะต่าง ๆ ได้สะท้อนให้เห็นความใส่ใจต่อการมุ่งประเด็นการศึกษาไม่น้อย ดังเช่นบรูเอล ได้แสดงแนวคิดในเรื่องนี้เมื่อกล่าวถึงระบบการศึกษาของไทยว่า

...ขณะที่การปฏิบัติการของระบบดังกล่าวยังคงดำเนินต่อไป เป็นเรื่องง่าย ๆ ที่จะมองเห็นถึงความยากลำบากในการจัดรูปแบบโรงเรียนคริสเตียนจากเด็กผู้ชายไทย เด็กผู้หญิงได้รับการอบรมสั่งสอนที่บ้าน แม้ว่าจะได้รับการสอนทุกด้าน แต่ก็มิอัตรส่วนของผู้ที่อ่านออกในหมู่มีน้อยมาก...²³⁶

และเขายังกล่าวถึงผู้ชายที่ได้รับการสั่งสอนจากวัด ซึ่งไม่เพียงแต่อ่านภาษาไทยได้เท่านั้น ยังสามารถอ่านภาษาบาลีได้ด้วย และได้เป็นที่สนใจของบรูเอลในแง่ที่ว่า แม้พวกเขาจะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพระสงฆ์ และได้รับการสั่งสอนในหลักการของศาสนาที่ผิด ๆ ...แต่ก็ยังมีทางหนึ่ง ซึ่งได้แก่พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้รู้หนังสือในอาณาจักร เป็นผู้เชี่ยวชาญและได้เตรียมชุมชนที่อ่านหนังสือได้อย่างกว้าง ๆ ให้ตกอยู่ในมือของมิชชันนารี...²³⁷ สิ่งนี้มิชชันนารีถือเป็นผลดีที่ทำให้การปฏิบัติงานของมิชชันนารีด้านการเผยแพร่คริสต์ศาสนา ไปสู่ผลสำเร็จง่ายขึ้น

ภายหลังการเข้ามาของมิชชันนารีคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนชุดที่สองและสามารถตั้งศูนย์มิชชันได้อย่างมั่นคงขึ้น (พ.ศ.2390) มีการเน้นเจตนารมณ์ด้านการจัดการศึกษาให้ชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย ดังเช่นแนวคิดของนายแพทย์เฮาส์ ที่หันมาสนใจด้านการสอนเพื่อ "...สอนคนไทยให้รู้ความจริงตามคริสตศาสนาว่าด้วยพระเจ้าและความรอด หวังใจว่าความจริงนี้จะทำให้ความรู้สึกละโม้ใจของเขารู้สึกตื่นขึ้น..." เนื่องจากเห็นว่า "...เหตุขัดขวางใหญ่มิให้ราษฎรทั้งหลายพิจารณาคุณค่าสอนฝ่ายจิตดีเยี่ยมตามคริสต์ศาสนา คือว่าเขาถือบูชาฝ่ายสากลโลกอย่างเทียมเท็จ..."²³⁸ อย่างไรก็ตาม มิชชันนารียังไม่อาจ

²³⁶Buel to Lowrie, 10 December 1841, v.1. BFM.

²³⁷Ibid., "But it has one redeeming aspect which is that the priesthood being the Literate of the Kingdom, are capable and do prepare on extensively reading community to the hands of missionary."

²³⁸เฟลด์ส, ขามเอล อาร์ เฮาส์..., หน้า 103-104.

จัดการศึกษาอย่างเป็นรูปแบบที่สนองความต้องการของตนเองตามที่คาดหวังไว้ได้ จากรายงานของแมตตูน ได้กล่าวถึงสถานการณ์ของโรงเรียนที่เริ่มขึ้นในปี พ.ศ.2395 ว่าสามารถทำได้เพียงนำเด็กหญิง 4 คน และเด็กชาย 3 คน มาอยู่โรงเรียนประจำ (boarding school) โดยอยู่ภายใต้การดูแลของหม่อมแมตตูน²³⁹ ในปีถัดมามีนักเรียนเพิ่มขึ้นเป็น 22 คน เป็นผู้หญิง 7 คน²⁴⁰ ซึ่งในช่วงนี้ภรรยาของมิชชันนารี ได้เข้าไปสอนหนังสือในพระราชวังด้วย

การให้การศึกษาของมิชชันนารีนั้น หากพิจารณาถึงอุดมคติและวิธีการ (approach) ในการจัดสอน จะพบว่าไม่มีความแตกต่างจากลักษณะของการศึกษาแบบเดิมของไทย กล่าวคือเป็นการให้การศึกษาบนพื้นฐานของอุดมคติทางศาสนา เพียงแต่มิชชันนารีต้องการดึงคนให้เข้ามาสู่ระบบการศึกษาแบบมิชชันนารีแทนการศึกษาในวัด ขณะเดียวกันก็ให้ความสนใจต่อสตรีที่อยู่นอกระบบการศึกษาเพื่อ "อ่านออกเขียนได้" ของไทย ให้เป็นผู้สามารถอ่านออกเขียนได้โดยโรงเรียนของมิชชันนารี พร้อมทั้งการอบรมสั่งสอนวิชาความรู้แบบตะวันตกและจริยธรรมคริสเตียน²⁴¹ ดังนั้นมิชชันนารีจึงแสวงหาช่องทางในการผลักดันระบบการเรียนการสอนของตนลงสู่สังคมไทยที่มุ่งหวังผลสูงสุด ดังตัวอย่างเช่น ศาสนาจารย์แมคคิลวารี เสนอแนวคิดในการจัดการศึกษาในหมู่ "ชาวลาว" ที่พบเห็นในเพชรบุรี ดังข้อเสนอในบทความเรื่อง Two Days among the Laos near Petchaburi Siam ตอนหนึ่งว่า

...อาณานิคมชาวลาวแต่เดิมไม่ได้นับถือพุทธศาสนา การที่อาศัยอยู่ที่นั่นาน ๆ เป็นเหตุให้

²³⁹Stephen Mattoon, "Recent Intelligence," Foreign Missionary 1 (June 1853) : 9.

²⁴⁰"Recent Intelligence," Foreign Missionary 3 (August 1853) : 62.

²⁴¹S.R.House, "Missionary Work in Siam," Foreign Missionary 11 (April 1864) : 273 ได้รายงานเรื่องโรงเรียนของมิชชันนารีว่า โรงเรียนชายมีนักเรียนทั้งลูกจีนและไทย 21 คน โดยที่ 14 คนเป็นนักเรียนกินนอน ขณะที่หม่อมเอซาก็ได้สอนผู้หญิงราว 8-10 คน ที่อาศัยอยู่กับมิชชันนารีจนสามารถอ่าน (ภาษาไทย) ได้อย่างเข้าใจ และ "those Holy scriptures which are able to make them wise unto salvation." (นำสังเกตว่านักเรียนชายมี boys' sewing class)

บางคนยอมรับเอาศาสนาของประเทศนี้ แต่ก็มีชาวลาวจำนวนมากที่ไม่อยากให้ลูกหลานของตนเข้าโรงเรียนวัด พ่อแม่ที่อ่านภาษาของตนเองได้ก็มักสอนบุตรหลานด้วยตนเอง ทำให้ข้าพเจ้าถูกคิดขึ้นมาว่า หากเราสามารถจัดตั้งเฉพาะโรงเรียนคริสเตียนท่ามกลางพวกเขา ให้การศึกษาและฝึกฝนชนรุ่นหลังที่กำลังเติบโตขึ้นมา เราคงจะได้วางรากฐานอย่างมั่นคงต่อชนรุ่นหลังที่เฉลียวฉลาดที่เป็นคริสเตียนมีความรู้แจ้ง...²⁴²

แนวคิดของแมคกิลวารี คงมีผลต่อการจัดตั้งโรงเรียนของมิชชันนารีในเพชรบุรีในปี พ.ศ.2408 แต่กรณีสืบเนื่องแนวคิดนี้ที่ชัดเจนคือภายหลังการจัดตั้งศูนย์มิชชันที่เชียงใหม่ (พ.ศ. 2410) แมคกิลวารียังคงเห็นว่าการศึกษาคือสิ่งสำคัญต่อการวางรากฐานของคริสต์ศาสนา และต้องการจัดตั้งโรงเรียนของมิชชันบนพื้นฐานที่ว่า "คริสตจักรที่เข้มแข็งจำเป็นต้องมีระบบโรงเรียน (การศึกษา) ที่มั่นคง"²⁴³ ซึ่งศูนย์มิชชันตามแหล่งต่าง ๆ ในภาคเหนือได้มีการจัดตั้งโรงเรียนของศูนย์มิชชันและตามคริสตจักรต่อมาอย่างกว้างขวาง และการจัดตั้งโรงเรียนที่เพชรบุรีโดยการรับผิดชอบของ หม่อมแมคฟาร์แลนด์ เรียกว่า Industrial School for Girl เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ของมิชชันนารีในการกลมกลืนทางสังคมอย่างชัดเจน และเน้นที่สตรีเพราะว่าเป็นกลุ่มที่มิชชันนารีมีแนวคิดว่าเป็นผู้มีอิทธิพลด้านจริยธรรมเหนือพวกเขาเด็ก ๆ การ "ยกระดับ"ทางจริยธรรม (คริสเตียน) แก่สตรี จะสามารถปรากฏผลที่กว้างไกล ทั้งยังตระหนักว่าการดึงสตรีให้เข้ามาอยู่ในระบบการศึกษาของมิชชันนารีอาจทำได้ง่าย (ขณะที่ผู้ชายนั้นอยู่ในระบบการศึกษาของวัดอยู่แล้ว) โดยต้องการให้สตรีสามารถอ่านหนังสือได้เพื่อจะอ่านพระคัมภีร์ไบเบิล ทั้งยังให้คนเหล่านี้เป็นตัวอย่างของผู้ที่ผ่านการอบรมสั่งสอนจากมิชชันนารีดึงดูดความสนใจของญาติมิตรในสังคม และต้องการชี้ให้เห็นว่า คริสต์ศาสนานี้สั่งสอนและเน้นความเสมอภาคของมนุษย์ ดังนั้น สตรีในสังคมไทยจึงเป็นกลุ่มที่

²⁴²Daniel McGilvary, "Two Days among the Laos near Petchaburi, Siam," Foreign Missionary 4 (September 1864) : 100.

²⁴³McGilvary to Irwin, 31 December 1870, v.3. BFM.

มิชชันนารีให้ความสนใจ²⁴⁴

การจัดตั้ง Industrial School for Girl ที่เพชรบุรี แหม่มแมคฟาร์แลนด์ได้เน้น
วัตถุประสงค์สำคัญของการเรียนการสอนไว้สองประการ คือ

- 1 เพื่อจัดนักเรียนให้มีระเบียบและมีเวลาที่ยาวนานภายใต้อิทธิพลของ 'พระกิตติคุณ' และสอนพวกเขาให้อ่าน ทำความเข้าใจพระคัมภีร์และหนังสือที่ดีที่เป็นภาษาของพวกเขาเอง
- 2 เพื่อฝึกฝนพวกเขาให้อยู่ในศีลธรรมที่บริสุทธิ์ มีความขยันหมั่นเพียร และมีนิสัยรักความสะอาด²⁴⁵

จากรายงานฉบับเดียวกันนี้ ได้กล่าวถึงความสำเร็จว่าสามารถปรับการแต่งตัวและนิสัยความเคยชินเก่า ๆ ให้เป็นผู้มีระเบียบยิ่งขึ้น แต่เดิม 1 ใน 10 คนที่มาเรียน สามารถอ่านหนังสือได้ แต่ในช่วงเวลาที่รายงานนี้ ปรากฏว่าทั้งหมดสามารถอ่านหนังสือได้ดี และสามารถร้องเพลงสวดที่ชอบได้ ซึ่งนับเป็นผลที่น่าพึงพอใจ เพราะผลดังกล่าวใช้เวลาเพียงสองปี (โรงเรียนจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2408 และรายงานในปี พ.ศ.2410) ในตารางการเรียนมีศึกษาพระคัมภีร์และประวัติศาสตร์พระคัมภีร์ด้วย ในจำนวนผู้มาเรียนนี้ มี 2 คนที่พร้อมจะกลับใจรับเชื่อคริสต์ศาสนา²⁴⁶ แหม่มแมคฟาร์แลนด์ยังแสดงแนวคิดที่สนใจให้การศึกษาสำหรับสตรีว่า

²⁴⁴โปรดดู Abeel, *Journal of a Residence...*, p.376. S.G.George, "Missionary Work at Bangkok, Siam," *Foreign Missionary* 11 (April 1865) : 269. ในรายงาน นี้กล่าวว่า มีชั้นเรียนในวันอาทิตย์ และสอนสตรีในบ้านพักของมิชชันนารี และทำให้สตรีที่ไม่รู้หนังสือสามารถอ่านได้ดี ("This is a large and very valuable part of Mission work, as the Females of the lower classes are seldom ever taught to read among themselves") และแหม่มแมคฟาร์แลนด์สนใจสตรีในสังคมไทยตามนัยนี้เช่นกัน

²⁴⁵S.G. McFarland, "Siam Mission : Pethchoburi," *Foreign Missionary* 5 (October 1867) : 113.

²⁴⁶Ibid.,

แนวคิดที่สนใจให้การศึกษาสำหรับสตรีว่า

...สยามไม่มีโรงเรียนสำหรับผู้หญิง ในจำนวนประชากรทั้งหมดนั้น ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่า [ผู้หญิง] หนึ่งในสามสิบคนสามารถอ่านหนังสือได้ และด้วยเหตุที่พวกหล่อนไม่สามารถอ่านได้ จึงดูเหมือนเป็นเรื่องธรรมดาว่าพวกหล่อนไม่สามารถคิดอย่างมีสติสัมปชัญญะ เอาจริงเอาจังได้ ดังนั้น หล่อนจึงมีชีวิตอยู่ ทำงาน และตายไป มีหลายกรณีที่เกิดขึ้นจะเหมือนกับสัตว์เลี้ยงในท้องทุ่ง...²⁴⁷

การนำวิทยาการด้านการศึกษาของมิชชันนารีเข้ามาสู่สังคมไทย แม้ว่าจะมีวัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองต่อการเผยแพร่คริสต์ศาสนาโดยตรง แต่มีวิธีการบางอย่างที่ก่อให้เกิดผลกระทบในสังคม เช่นการเน้นความสำคัญของการศึกษาแก่สตรี หรือเน้นกลุ่มชนที่ไม่สนใจระบบการเรียนการสอนของไทย โดยเฉพาะกลุ่มชนชาวจีน มอญและลาว เป็นต้น มิชชันนารีมองการศึกษาของตะวันตกว่ามีมาตรฐานสูงกว่าการศึกษาแบบจารีตของไทย ซึ่งแม้จะมีการศึกษาในวัดแต่ในระยะหลังต่อมายังลดมาตรฐานลงมากกว่าจะเจริญขึ้น²⁴⁸ ในแนวคิดของมิชชันนารีบางส่วนจึงเสนอปรัชญาของการศึกษาใหม่ โดยให้มีสถาบันการศึกษาที่เป็นแหล่ง รวมความรู้วิทยาการต่าง ๆ (หรือที่เรียกว่า "ยูนิเวอร์ซิตี") เพื่อสอนคนให้รู้เท่าทันเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงในสังคมและบ้านเมือง²⁴⁹ และเสนอให้รัฐบาลให้ความ

²⁴⁷Ibid., p. 114.

²⁴⁸N. A. McDonald, *Siam : Its Government, Manners, Custom, &c.* (Philadelphia : Alfred Martien, 1871), p. 86, 88-89. แมคโดนัลด์ ได้ยกตัวอย่างว่า มิชชันนารีขณะนั้นจะหาคนหนุ่มที่ได้รับการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพมาเป็นครูที่ดีได้ยาก โดยให้เหตุผลอย่างหนึ่งว่านับตั้งแต่มีการเปิดประเทศทำการค้ากับตะวันตก โอกาสในการแสวงหาเงินตราคล่องตัวกว่าเมื่อก่อน ดังนั้นจึงไม่ค่อยมีชายหนุ่มที่บวชเป็นพระอย่างยาวนาน เพื่อจะได้เป็นผู้แตกฉานทางความรู้ แต่ส่วนใหญ่มีภักลาสิกขาออกมาสู่การทำธุรกิจ

²⁴⁹โปรดดูภาคผนวก ง. ในพิพาดา ยังเจริญ และสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, การศึกษาและผลกระทบ..., หน้า 263-264. และ สายชล วรรณรัตน์, 'ผลกระทบของหมอบรัดเลย์...', หน้า 36-

สำคัญแก่การศึกษา ทั้งยังเข้ามาจัดการการศึกษาด้วยตนเอง เช่น ในบทความของโนอาห์ แมคโดนัลด์ เรื่อง "เอ็ดดูเคชัน" ที่เขียนในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 กล่าวถึงความหมายของ "เอ็ดดูเคชัน" (Education) จากรากฐานภาษาลาตินที่แปลว่า "นำออกไป"²⁵⁰ เน้นให้รู้หลาย ๆ วิชา มิใช่รู้แต่สิ่งเดียว "ดุจทารก" แต่ "...เอ็ดดูเคชันอันดีนั้น, มิได้เป็นความรู้แต่สิ่งเดียวเท่านั้น ย่อมรู้ได้หลายสิ่งแลซึ่งรู้สิ่งใดแล้วสิ่งนั้นต้องรู้ให้ตลอด..."²⁵¹ แมคโดนัลด์กล่าวถึงโทษของการละเลยต่อการศึกษว่าทำให้เกิดความโง่เขลาโดยยก สุภาษิตว่า "การโง่โง่เขลาเป็นบิดามารดาแห่งการชั่วทั้งปวง"²⁵² ในตอนท้ายยังได้แสดงให้เห็นถึงการศึกษว่าทำให้ชาติมีอำนาจยิ่งกว่าการมีพลเมืองมาก โดยยกตัวอย่างกรณีประเทศอังกฤษกับจีน ทั้งยังมีข้อเสนอว่า

...ถ้าหากมั่นใจเห็นว่าเอ็ดดูเคชันนั้นมีประโยชน์มาก, จะให้เมืองพลประเทศใด ๆ จำเริญขึ้นมีความสุขสนุกนี้สำราญแล้ว, ก็ควรคอยแวนแมนต์ประเทศนั้น ๆ จะจัดแจงทำให้ทำคนมีเอ็ดดูเคชันดีขึ้น. การที่จะให้มีเอ็ดดูเคชันดีขึ้นนั้น, ต้องตั้งต้นทำแต่เป็นเด็กๆ มา...เอ็ดดูเคชันนั้นควรจะเป็นอย่างที่เราเรียกว่า "กฤษฎา" ด้วย เพื่อเด็กทั้งหลายจะจำเริญโตขึ้นเป็นคนสัตย์ซื่อ มีความเพียร และอดกลั้น ได้ไม่ทำการชั่วต่างๆ ...²⁵³

สิ่งสำคัญยิ่งประการหนึ่งที่มิชชันนารีนำมาในกระบวนการถ่ายทอดทางการศึกษาคือภาษา

²⁵⁰ น.อ. แมคโดนัลด์, "เอ็ดดูเคชัน," มิวเซียม (รัตนโกสิน) เล่ม 1 (2419), หน้า 132.

²⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 134.

²⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 135. น่าสังเกตว่า สุภาษิตนี้เป็นคำเตือนสอน ปราภฏในพระคัมภีร์ไบเบิล และเป็นปรัชญาในการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อเรื่องพระเจ้าที่สำคัญข้อหนึ่งด้วย

"คำนี้คงมาจาก "Christian" ซึ่งแมคโดนัลด์เชื่อว่าเป็นหลักคำสอนให้คนเป็น "คนดี" และมีบทความหลายเรื่องของผู้เขียน ในหนังสือมิวเซียมที่สรุปด้วยแนวคิดทางคริสต์ศาสนาในตอนท้าย

²⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

อังกฤษ ซึ่งเป็นที่ต้องการของชนชั้นผู้ปกครอง "หัวก้าวหน้า" ในสมัยนั้น ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายถึงสาเหตุที่รัชกาลที่ 4 ทรงศึกษาอังกฤษว่าเป็นเพราะทรงปรารถนาถึงการบ้านเมือง ตั้งแต่จีนรบแพ้อังกฤษ ต้องทำหนังสือสัญญายอมให้อังกฤษกับฝรั่งต่างชาติเข้าไปมีอำนาจในเมืองจีนเมื่อ พ.ศ.2385 ผู้นำของไทยหลายคนไม่เชื่อว่าจีนพ่ายแพ้สงคราม แต่รัชกาลที่ 4 ทรงพระดำริเห็นว่าถึงคราวโลกวิสัยจะเกิดการเปลี่ยนแปลง ด้วยฝรั่งมีอำนาจทางตะวันออกและประเทศสยามอาจจะมีเกี่ยวข้องกับฝรั่งยิ่งขึ้น ในวันหน้า จึงเริ่มทรงศึกษาภาษาอังกฤษจากแคสเวล (หมอกัศหัน)²⁵⁴ ความสำคัญของภาษาอังกฤษในฐานะเป็นภาษาสากลที่นำไปสู่การติดต่อสัมพันธ์กับชาติตะวันตกและเป็นภาษา "สื่อสาร" ในการเรียนรู้วิทยาการตะวันตก ได้เป็นที่ตระหนักกันในราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 3 แล้ว²⁵⁵ ต่อมาความจำเป็นในการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเริ่มมีความสำคัญขึ้นมาเรื่อย ๆ ทั้งในหมู่ชนชั้นผู้ปกครองและสามัญชน ที่ต้องการแสวงหาผลประโยชน์จากสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่กำลังเปลี่ยนแปลงในเวลานั้น

การถ่ายทอดภาษาอังกฤษนี้ นอกจากจะถ่ายทอดโดยตรงแก่ชนชั้นนำ "หัวก้าวหน้า" ที่สนใจแล้ว ยังมีการถ่ายทอดความรู้ภาษาอังกฤษขึ้นพื้นฐานแก่คนทั่วไป ทั้งโดยการพิมพ์และสอนในโรงเรียนของมิชชันนารี ดังปรากฏในหนังสือจดหมายเหตุฯ ที่พิมพ์จำหน่ายครั้งแรกได้เสนอแก่ผู้อ่านอย่างหนึ่งว่า "...อนึ่ง ลางทีจะแต่งคำสอนสำหรับคนซึ่งปรารถนาจะเรียนคำอังกฤษ..."²⁵⁶ อย่างไรก็ตาม นายแพทย์บริดเลย์ได้แนะนำภาษาอังกฤษเบื้องต้นเพียงสั้น ๆ ใน "หนังสือจดหมายเหตุฯ" ประจำเดือนมีนาคม พ.ศ.2387 (ค.ศ. 1845)²⁵⁷ และได้แทรกความรู้ภาษาอังกฤษใน "หนังสือประดม ก กา แจกลูก

²⁵⁴สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, 2517) หน้า 95.

²⁵⁵สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องก่อนประวัติศาสตร์..., หน้า 176-177.

²⁵⁶บริดเลย์, "คำอธิบาย (Prospectus)," หนังสือจดหมายเหตุฯ เล่มที่ 1 ใบทที่ 1 (July 1844) : 1.

²⁵⁷บริดเลย์, "The English Alphabet," หนังสือจดหมายเหตุฯ เล่มที่ 1 ใบทที่ 9 (March 1845) : 34-35.

อักษร" ทั้งยังพิมพ์ "หนังสือหัดพูดอังกฤษ" สองเล่ม²⁵⁸ จะเห็นได้ว่าหนังสือแบบเรียนของมิชชันนารีเป็นที่นิยมใช้สอนทั่วไป ดังปรากฏจำนวนครั้งและจำนวนเล่มในการพิมพ์ค่อนข้างมาก และในความทรงจำของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ ตอนหนึ่งว่าแต่เดิมการเรียนเขียนอ่านภาษาไทยใช้ตำราที่เป็นเอกสารตัวเขียน ต่อมามีการพิมพ์โดยโรงพิมพ์ของนายแพทย์บรัดเลย์ "...และใช้ในโรงเรียนของเรา พวกเราผู้ชายนิยมมากกว่า ด้วยว่ามีรูปภาพประกอบ"²⁵⁹

ความสนใจเรียนภาษาอังกฤษ ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 มีแนวโน้มว่ามีความจำเป็นมากขึ้น ดังการเสนอความคิดเรื่อง "ยูนิเวอร์ซิตี" ในหนังสือจดหมายเหตุฯ (พ.ศ. 2408) กล่าวถึงเป้าหมายของ

²⁵⁸โปรดดู Mrs. E.R. Bradley, (prepared) and D.B. Bradley, (revised & enlarged), Elementary Table & Lessons, in the Siamese language หนังสือประถม ก กา แจกลูกอักษร 4 th ed. (Bangkok : A.M.A. Press, 1860). หนังสือเล่มนี้เป็นการเสนอวิธีการเขียนภาษาไทยโดยใช้อักษรอังกฤษ (romanized) และดูที่ D.B. Bradley, หนังสือประถม ก กา แจกลูกอักษรและจินตตามนิกกับประดุมมาลาแลปะทานุกรม, 8 th ed. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ปากคลองบางกอกใหญ่, 1875) มีประกาศขายหนังสือที่พิมพ์จำหน่ายในที่นี้มี "หนังสือหัดพูดอังกฤษสองเล่ม" ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นพิมพ์จำหน่ายตั้งแต่เมื่อใด ในรายงานสถิติการพิมพ์ของหมอบรัดเลย์ระบุไว้ว่า ในปี พ.ศ. 2387 (January, 1844) ได้จัดพิมพ์ English-Siamese Elementary Book โดย Jesse Caswell ขนาด 63 หน้า จำนวน 200 เล่ม (Bradley, "Statistics of Printing Matters," ABCFM) และสุพรรณิ กาญจนันฐิติ กล่าวว่าในปี พ.ศ. 2385 ศาสนาจารย์แคสเวลล์ได้พิมพ์ "แบบเรียนประถมศึกษาเพื่อช่วยส่งเสริมความรู้ภาษาอังกฤษ" (Elementary Lessons Designed to assist Siamese in the Acquisition of the English Language) เป็นหนังสือที่ให้หัดอ่านภาษาอังกฤษ ตั้งแต่ประสมตัวจนถึงคำแปลและเข้าประโยคต่าง ๆ ตัวพิมพ์ทั้งไทยและอังกฤษงาม ๆ เท่าๆ กับสมัยนี้ทีเดียว" (ดูสุพรรณิ กาญจนันฐิติ, "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทย...." หน้า 136) อาจเป็นไปได้ว่า แคสเวลล์ มีความจำเป็นเบื้องต้นที่ให้อ่านพระสงฆ์ที่สนใจในวัฒนธรรมตะวันตก และประสบการณ์จากการสอนทำให้เรียบเรียงหนังสือขึ้นได้ แต่ปัจจุบันไม่พบหลักฐานของหนังสือดังกล่าวนี้

²⁵⁹H.R.H. Prince Damrong Rajanubhab, "The Introduction of Western Culture..." p. 2.

การตั้ง...ที่สำนักนี้ครูสั่งสอนศิลปสาครวิชาการความรู้, และให้หัดพูดหัดแปลภาษาต่าง ๆ, แต่ภาษาที่กำลั้งใจอยู่ในกาลทุกวันนี้เปนสำคัญ มีภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และภาษาเยอรมัน เป็นต้น..."²⁶⁰

ในบันทึกอัตตชีวประวัติของศาสตราจารย์ยั่วญ เตียงหยก ซึ่งมีชีวิตร่วมสมัยกับมิชชันนารีสมัยรัชกาลที่ 4 ทั้งยังเป็นนักเรียนที่ศึกษาในโรงเรียนของมิชชันนารี แสดงถึงความสำคัญของภาษาอังกฤษสำหรับการแสวงหาผลประโยชน์ตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจส่วนหนึ่งว่ามีโรงสีข้าวของบริษัทบอร์เนียวที่ตั้งขึ้นในเวลานั้นต้องการ "...คนที่รู้ภาษาอังกฤษบ้างเปนนายงาน ถึงรู้ไม่มากก็เอา..."²⁶¹ และปรากฏว่ามีหนุ่มจีนไหหล่า ซึ่งเคยเรียนกับมิชชันนารีได้ทำงานเป็น "นายงาน" ในโรงสีข้าวนี้ด้วย โรงเรียนของมิชชันนารีในระยะแรก ๆ นั้น "คนทั่วไปไม่ยอมฝากบุตรกับหมอ" แต่ในระยะหลังจึงเริ่มสนใจให้บุตรเรียนในโรงเรียนของมิชชันนารีมากขึ้น²⁶² จึงเห็นได้ว่า การเรียนภาษาอังกฤษจะเป็นช่องทางหนึ่งในการมีงานทำกับบริษัทของฝรั่งสมัยนั้น

ความรู้ด้านเทคโนโลยีหรือเครื่องจักรกลขั้นพื้นฐาน

การนำความรู้ด้านนี้โดยมิชชันนารีเข้าสู่สังคมไทย มีทั้งการนำเครื่องจักรกลขั้นพื้นฐานเข้ามาและถ่ายทอดไปสู่ผู้ที่สนใจ และการถ่ายทอดความรู้ที่แสดงถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีใหม่ ๆ โดยการแนะนำโดยตรงและถ่ายทอดทางการพิมพ์

เครื่องจักรกลขั้นพื้นฐานที่มิชชันนารีนำเข้ามาด้วยครั้งแรก ได้แก่เครื่องพิมพ์ภาษาไทย นำเข้ามาโดยนายแพทย์บรัดเลย์ในปี พ.ศ.2378 แต่ในปีแรกยังไม่มีการพิมพ์ใด ๆ จนกระทั่งอีกกว่า

²⁶⁰อ้างจากพิพาดา ยังเจริญและสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, การศึกษาและผลกระทบ..., หน้า 263.

²⁶¹ยั่วญ เตียงหยก, หนังสือประวัติของครูยั่วญ เตียงหยก (พระนคร : โรงพิมพ์บางกอกไทมส์, 1928), หน้า 11.

²⁶²เรื่องเดียวกัน, หน้า 14,27.

หนึ่งปีต่อมาจึงเริ่มการพิมพ์ขึ้น เมื่อมีมิชชันนารีเข้ามาเป็นผู้ช่วย²⁶³และพัฒนาการด้านการพิมพ์ในประเทศไทยช่วงสมัยรัชกาลที่ 3-4 เป็นผลมาจากความสนใจด้านการพิมพ์ของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์เป็นสำคัญ เพราะในช่วงนี้ศูนย์มิชชันนารีต่างๆ ได้จัดตั้งเครื่องพิมพ์ที่เป็นของตนเอง แม้ในระยะแรกจะมีการพึ่งพากันอยู่ แต่ภายหลังจึงมีการตั้งโรงพิมพ์ของแต่ละคณะ รวมทั้งการแยกตัวของมิชชันนารีตั้งโรงพิมพ์เป็นของตนเองด้วย*

दारง ไคร์ครวญ ได้ศึกษาและแสดงให้เห็นพัฒนาการด้านเทคโนโลยีการพิมพ์ภายใต้การนำของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ที่เข้ามาในเมืองไทยว่า เริ่มจากการทดลองพิมพ์ด้วยตัวพิมพ์ที่ได้มาจากสิงคโปร์ เป็นการพิมพ์ที่ยังไม่เรียบร้อยสวยงามนัก ต่อมาจึงเริ่มเปลี่ยนแปลง มีการนำแท่นพิมพ์ที่ทันสมัยเข้ามาและสามารถพิมพ์หนังสือได้เรียบร้อยสวยงาม²⁶⁴ แม้ว่ามิชชันนารีจะไม่มีบทบาทในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีทางการพิมพ์ในส่วนใด ๆ²⁶⁵ แต่การนำเทคโนโลยีด้านการพิมพ์มาใช้ในสังคมไทยนับว่ามีความสำคัญยิ่ง เพราะได้ก่อให้เกิดความสนใจในหมู่นักชนชั้นผู้ปกครองและเป็นที่ "แตกตื่น" ในหมู่นักเรียน

ความสนใจต่อเทคโนโลยีด้านการพิมพ์ของชนชั้นผู้ปกครองปรากฏชัดเจนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ดังจะเห็นได้จากทรงให้มีการตีพิมพ์ประกาศห้ามสูบบุหรี่ในปี พ.ศ.2382 จำนวน

²⁶³McFarland, Historical Sketch..., p. 16.

*ปลายทศวรรษที่ 1840 และต้นทศวรรษ 1850 มิชชันนารีของคณะอเมริกันบอร์ดีและคณะอเมริกันแบพติสต์ตั้งโรงพิมพ์ร่วมกัน ต่อมาได้แยกเฉพาะเป็นของตนเอง คณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนตั้งโรงพิมพ์ในปี พ.ศ.2404 และของหมอสมิทธิ (พ.ศ. 2412)

²⁶⁴दारง ไคร์ครวญ, "การพิมพ์กับหมอบรัดเลย์," หน้า 12-13.

²⁶⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

9,000 ฉบับ²⁶⁶ และพระวชิรญาณภิกขุ ทรงสนพระทัยด้านการพิมพ์ โดยทรงตั้งโรงพิมพ์ขึ้นในวัดบวรนิเวศฯ มีแท่นพิมพ์ทั้งภาษาไทยและบาลี ที่พระองค์ทรงประดิษฐ์ขึ้นเอง และทรงเป็นเจ้าของโรงพิมพ์พระองค์แรกในเอเชียที่สั่งซื้อแท่นพิมพ์จากประเทศอังกฤษ แม้ว่าพระองค์ยังไม่ทรงสันทัดในการบำรุงรักษาเครื่องจักรนัก²⁶⁷ คนชั้นผู้ปกครองของไทยอีกท่านหนึ่งที่สนใจเทคโนโลยีด้านนี้คือเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ซึ่งท่านขอยืมเครื่องพิมพ์เก่าที่เป็นเครื่องพิมพ์ไม้ เนื่องจากเครื่องพิมพ์ที่มีขันทวนาริได้รับมาใหม่นั้นหนักมากเคลื่อนย้ายลำบาก ดังนั้นเจ้าพระยาพระคลังจึงขอยืมเครื่องพิมพ์ไม้ และภายหลังได้นำมาคืน ซึ่งท่านคงเลียนแบบการทำเครื่องพิมพ์นี้จนเป็นที่พอใจ²⁶⁸ หลักฐานที่แสดงถึงการแพร่หลายด้านเทคโนโลยีทางการพิมพ์อีกประการหนึ่งคือ การจัดพิมพ์หนังสือ "แสดงกิจจานุกิจ" ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ซึ่งท่านได้ให้ข่าวไพร่แกะตัวพิมพ์ขึ้นเอง เนื่องจากโรงพิมพ์ของมิชชันนารีไม่ยอมรับพิมพ์หนังสือเรื่องนี้²⁶⁹ การนำเทคโนโลยีด้านการพิมพ์โดยมิชชันนารีเข้ามา

²⁶⁶ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 5 ภาคที่ 12 (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507) หน้า 37-38. ในรายงานของนายแพทย์บริดเลย์แสดงรายละเอียดว่าประกาศห้ามสูบและค้าฝิ่น (King's Edict against Opium) ชุดหนึ่งมี 8 หน้า พิมพ์ออกมาทั้งหมด 10,070 ชุด รวม 80,560 หน้า (Bradley, "Statistics of Printing Matters," ABCFM.)

²⁶⁷เฟลตัส, ซามูเอล อาร์ เอช... หน้า 81. และวิลเลียม ดาวรธนสาร, ผู้นำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก, จุลสารวิชาการ ฉบับที่ 1 ปีที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2530) หน้า 24.

²⁶⁸บริดเลย์, "จดหมายเหตุมิชชันนารีอเมริกัน...", หน้า 82-84 และศิลาปชัย ชาญเฉลิม (นายหนหวย), หมอบริดเลย์กับกรุงเทพฯ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : แพร่พิทยา, 2479) หน้า 132-135.

²⁶⁹เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมารราชธน), ฟื้นความหลัง เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร : ศึกษิตสยาม, 2510) หน้า 370 และสุกิจ นิมมานเหมินทร์, "คำนำ" ใน หนังสือแสดงกิจจานุกิจ (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2514) หน้า ฆ-ง.

ในสังคมไทย นับเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญยิ่งในการแพร่หลาย "ความรู้" ต่าง ๆ ทั้งของมิชชันนารีและของไทย ผู้สาธารณชนอย่างกว้างขวางในรูปแบบใหม่ คือเริ่มเปลี่ยนแปลงรูปแบบของความรู้แบบ "มุขปาฐะ" มาเป็นการเขียนหรือแพร่หลายโดยเป็นลายลักษณ์อักษร และการแพร่หลายของความรู้ที่จำกัดเฉพาะราชสำนักหรือในหมู่ข้าราชการผู้สาธารณชนมากขึ้น

เครื่องจักรกลขึ้นพื้นฐานที่มิชชันนารีนำเข้ามาและถ่ายทอดสู่สังคมไทยอีกอย่างหนึ่งคือจักรเย็บผ้า เป็นที่กล่าวกันว่าเจ้านายไทยพระองค์แรกที่ใช้จักรเย็บผ้าได้คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ต่อมาการแพร่หลายของจักรเย็บผ้าเป็นไปโดยการสอนของพวกมิชชันนารีในโรงเรียน เช่น ในรายงานนายแพทย์เฮาส์ ในปี พ.ศ.2407 กล่าวว่ามิชชันเรียนตัดเย็บของเด็กผู้ชาย²⁷⁰ และเมื่อหม่อมแมคฟาร์แลนด์จัดตั้งโรงเรียน "อาชีวศึกษา" ที่เพชรบุรี ได้นำจักรเย็บผ้าเข้าไปสอนนักเรียนฝึกหัดตัดเย็บ โดยเฉพาะการตัดเย็บเสื้อแจคเกต ที่สวยงามและ ปรานีต มีกระดุมติดด้านหน้า ซึ่งเป็นแบบที่แพร่หลายอย่างรวดเร็ว การนำจักรเย็บผ้าเข้าไปใช้สอนในเมืองเพชรบุรีดังกล่าวนี้จึงเป็นที่รู้จักว่าเป็น "เมืองแห่งจักรเย็บผ้า" (sewing machine town)²⁷¹ อีกทั้งโรงเรียนคงเป็นแหล่งแพร่หลายผลิตผลจากเทคโนโลยีของตะวันตกนี้เป็นอย่างดี ดังในรายงานเรื่องโรงเรียนที่เพชรบุรีกล่าวว่ามิชชันนารี (บ้าน) ที่สร้างด้วยไม้ไผ่อย่างดี 2 แห่ง โดยแห่งหนึ่งใช้เป็นที่สำหรับตัดเย็บเสื้อผ้าและอ่านหนังสือ ส่วนอีกแห่งหนึ่งใช้แสดงเสื้อผ้าเพื่อขายแก่คนทั่วไป²⁷²

นอกจากการนำเครื่องจักรกลที่เป็นเทคโนโลยีตะวันตกเข้ามาแพร่หลายแล้ว มิชชันนารี

²⁷⁰S.R.House, "Missionary Work in Siam," Foreign Missionary 11 (April 1864) : 273.

²⁷¹McFarland, Historical Sketh . . . , p. 95 และดูที่ Harriet M.House, "Sight Seeing in Bangkok," Foreign Missionary 9 (February 1862) : 271. หม่อมเฮาส์กล่าวว่าความนิยมสวมใส่เสื้อแจคเกตในหมู่สตรีเริ่มมีตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 แล้ว ดังความว่า "During the last four or five years, jackets of dark blue or white muslin made as tight as the Skin, have become quite fashionable, but formerly, the woman wore a pah-lione, or shoulder cloth, which was arranged as to cover the breast"

²⁷²McFarland, "Siam Mission : Petchaburi," (1867) : 113.

ยังนำ 'ความรู้' ด้านเทคโนโลยีเข้ามาถ่ายทอดด้วย โดยการจัดบรรยาย และนำเครื่องมือทางด้านวิทยาศาสตร์ใหม่ ๆ แสดงให้ชม²⁷³ นอกจากนี้ยังพิมพ์ความรู้เรื่องนี้ลงใน 'หนังสือจดหมายเหตุ' เช่น เรื่อง 'ตำราไฟฟ้า' 'ทางรถไฟ' 'Colt's Submarine Battery (การทำทุ่นระเบิดใต้น้ำ)' และ "Electro-magnito Telegraph" (เครื่องรับส่งโทรเลข)²⁷⁴ เป็นต้น ในปลายสมัยรัชกาลที่ 4 มีข่าวสารเสนอเรื่องราวความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทั้งยังแนะนำให้รัฐบาลมองเห็นความสำคัญของการนำเทคโนโลยีดังกล่าวมาใช้ในเมืองไทยด้วย

ในบันทึกของนายแพทย์เฮาส์ แสดงให้เห็นว่ามิชชันนารียังเป็น 'แหล่ง' ความรู้ทางเทคโนโลยีที่ชนชั้นผู้ปกครองอาศัยประโยชน์ได้เช่นเจ้าฟ้าน้อย (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ) ก่อนที่จะได้พบและรู้จักกับนายแพทย์เฮาส์ ทรงส่งมหาดเล็กไปขอยืมหนังสือวิชาต่าง ๆ จากนายแพทย์เฮาส์ ได้แก่วิชาเคมี วิชาไฟฟ้า วิชาถ่ายรูป วิชาพิมพ์รูปภาพ รวมทั้งวิชาอื่นๆ²⁷⁵ พระองค์ทรงเป็นผู้นิยมวิชาการด้านนี้ และทรงแสดงให้เห็นว่าสามารถใช้ความรู้ในทางปฏิบัติด้วย ความสำเร็จทางเทคโนโลยีหลายด้านของพระองค์ส่วนหนึ่งได้รับความช่วยเหลือจากมิชชันนารี ดังจะเห็นได้จากในปี พ.ศ.2387 ทรงตั้งร้านเครื่องจักรกลแห่งแรกในเมืองไทย โดย ความช่วยเหลือของ เจ.เอช.แซนด์เลอร์ และภายใต้การถ่ายทอดความรู้ของแซนด์เลอร์ ทำให้พระองค์ประดิษฐ์เครื่องจักรไอน้ำได้ในปี พ.ศ.2389 และสร้างเรือกลไฟ ในปี พ.ศ.2391 ที่สามารถแล่นทวนน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาได้อย่างคล่องแคล่ว นับเป็นความ

²⁷³ ไรไลเชา ถาวรธนาสาร, ผู้นำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก, หน้า 20.

²⁷⁴ โปรดดูที่ บรัดเลย์, "ตำราไฟฟ้า," หนังสือจดหมายเหตุ เล่ม 1 ใบบที่ 1 (July 1844) : 1. "Railroads," หนังสือจดหมายเหตุ เล่ม 1 ใบบที่ 10 (April 1845) : 38. "Colt's Submarine Battery" และ "Electro-magnito Telegraph," หนังสือจดหมายเหตุ เล่ม 1 ใบบที่ 12 (June 1854) : 45-47.

²⁷⁵ เฟลตัส, ซามูเอล อาร์ เฮาซ์..., หน้า 85.

สำเร็จที่เป็นข่าวเจ็ดรูปพระเกียรติยศในต่างประเทศ²⁷⁶

อาจกล่าวได้ว่า มิชชันนารีโปรเตสแตนต์เป็นผู้นำวิทยาการด้านเทคโนโลยีเข้ามาในสังคมไทย และเป็นช่องทางที่ชนชั้นผู้ปกครองสามารถไขประโยชน์ในการเรียนรู้เทคโนโลยีด้านอื่น ๆ (นอกเหนือจากการนำเครื่องจักรกลขึ้นพื้นฐานเข้ามาโดยตรง) ได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น การนำเทคโนโลยีที่พัฒนาใหม่ ๆ เข้ามา ส่วนหนึ่งจะเป็นการตอบสนองต่อ 'ประสิทธิภาพ' ในการผลิตงานเพื่อการเผยแพร่คริสต์ศาสนา และในส่วนหนึ่งที่จะเป็นการเสนอให้มีการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในสังคมไทย อาจเป็นความต้องการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต และการปฏิบัติกิจกรรมของมิชชันนารีที่เคยชินในสังคมตะวันตก อีกทั้งคงแสดงให้เห็นถึง 'ความก้าวหน้า' ของเทคโนโลยีตะวันตกในสังคมไทย ซึ่งตนเชื่อว่า 'ความก้าวหน้า' ดังกล่าว จะแสดงให้เห็นคนไทยเชื่อว่าเป็นผลจากสังคมที่นับถือคริสต์ศาสนาด้วย

สรุป

ช่วงสมัยของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของไทย ซึ่งมีปรากฏการณ์ที่แสดงถึงจุดเปลี่ยน ในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 นอกจากจะมีปัจจัยต่าง ๆ อันก่อให้เกิดการคลี่คลายภายในแล้ว ยังมีปัจจัยจากภายนอกที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ การแผ่ขยายอำนาจของชาติจักรวรรดินิยมตะวันตกทั้งในด้านการเมือง และการค้า แม้ว่าในระยะแรกผู้นำของไทยไม่ค่อยใส่ใจกับการแผ่ขยายอำนาจดังกล่าวนี้มากนัก แต่เมื่อชาติจักรวรรดินิยมได้แสดงความเหนือกว่าด้านแสนยานุภาพและการเมืองต่อประเทศรอบข้าง (แม้กระทั่งจีน ซึ่งเป็นชาติมหาอำนาจในหมู่ชาติต่าง ๆ แถบเอเชียสมัยนั้น) ทำให้ผู้นำของไทยได้ตระหนักถึงภัยคุกคามแบบใหม่ที่ต้องเผชิญหน้าอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ได้เกิดกระบวนการมิชชันนารีที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนาออกไปทั่วโลก การเผยแพร่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีแพร่กระจายออกไปสู่ชาติต่าง ๆ แถบเอเชียและแอฟริกาพร้อมด้วยการขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยม อย่างไรก็ตาม กระบวนการของ

²⁷⁶William L. Cowan, "The Role of Prince Chuthamani in the Modernizing in Siam," *Journal of the Siam Society* v.55. (January 1967) : 46-47 และ เฟลด์ส, ซามูเอล อาร์ เฮาซ์..., หน้า 84.

มิชชันนารีและการขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยมก็มีใจเป็นพันธมิตรกันเสมอไป

กรณีของไทย ซึ่งเป็นชาติเล็ก ๆ และค่อนข้างจะ "ห่าง" จากสายตาของชาติจักรวรรดินิยม ตะวันตกสมัยนั้น จึงไม่ถูกคุกคามอย่างหนักหน่วงนัก อีกทั้งยังมี "โอกาส" รับรู้ข่าวสารการเปลี่ยนแปลง สถานการณ์ต่าง ๆ จากภายนอก และการเริ่มเปลี่ยนทิศทางของการเปลี่ยนแปลงภายใน โดยมีกลุ่มตัวแทนทางวัฒนธรรมตะวันตกที่มีบทบาทต่อการเสนอ "ปัจจัย" ของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญกลุ่มหนึ่งคือ มิชชันนารีโปรเตสแตนต์

อาจกล่าวได้ว่า แม้มิชชันนารีโปรเตสแตนต์จะเป็นเพียงชาวตะวันตกกลุ่มเล็ก ๆ ที่แทรกตัว อยู่ในสังคมไทย แต่เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์หลักและเป้าหมายของตนอย่างเด่นชัด ไม่เปลี่ยนแปลง นั่นคือการปฏิบัติพันธกิจประกาศคริสต์ศาสนาเพื่อเปลี่ยนสังคมไทยให้เป็นสังคมที่นับถือ คริสต์ศาสนาตามอุดมการณ์ของตน และเนื่องจากมิชชันนารีเป็นผลผลิตจากสังคมตะวันตก มีความเชื่อ อย่างเหนียวแน่นต่อคริสต์ศาสนากับความเจริญทางอารยธรรมของตะวันตก ดังนั้น วิธีการที่จะทำให้ คนในสังคมไทยยอมรับเชื่อในคริสต์ศาสนาจึงต้องชักนำโดยแสดงให้เห็นคนในสังคมไทยได้มองเห็นผลของการนับถือคริสต์ศาสนาว่าเป็นที่มาของความเจริญแบบตะวันตกด้วย ซึ่งทั้งที่มิชชันนารีต้องเผชิญกับความยากลำบากนานาประการ แต่ความ "ศรัทธา" ต่อศาสนาและ "อุดมคติ" ที่มีนัยของกระบวนการ มิชชันนารี จึงเห็นได้ว่ายังคงมีการจัดส่งมิชชันนารีเข้ามาสนับสนุนงานอย่างต่อเนื่อง

ความมุ่งหมายของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ประการแรกสุดคือการประกาศเผยแผ่ คริสต์ศาสนา แต่สิ่งที่มิชชันนารีนำมาด้วยนั้นได้แก่วิทยาการตะวันตก โดยเฉพาะความเจริญด้านการ แพทย์ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ดึงดูดให้คนได้รับรู้เรื่องราวของคริสต์ศาสนาและสัมพันธ์กับความเจริญของ ตะวันตกด้านอื่น ๆ ในเวลาเดียวกัน มิชชันนารีที่เป็นแพทย์จึงมีความสำคัญต่อการดำเนินงานของ มิชชันนารีในสมัยนี้ จะเห็นได้ว่ามิชชันนารีพยายามหาแนวทางในการเผยแผ่คริสต์ศาสนาอย่างมี ประสิทธิภาพ จึงนำสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาและพัฒนาให้สนองต่อการปฏิบัติพันธกิจดังกล่าวอย่างกว้างขวาง เช่น การพิมพ์ และการนำระบบการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาใช้ในสังคมไทย ซึ่งเป็นสิ่งใหม่ที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อเนื่องในสังคมไทยระยะหลังต่อมาไม่น้อย

การนำวิทยาการตะวันตกเข้ามาในสังคมไทย มีความสำคัญอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่สังคมเริ่มมี การเปลี่ยนแปลง บทบาทของมิชชันนารีเป็นที่ประจักษ์ชัดว่ามีส่วนช่วยให้การเปิดประเทศยอมรับการ เข้ามาของชาติตะวันตกซึ่งแตกต่างไปจากชาติอื่น ๆ ในแถบนี้ ดังเช่น โนอาห์ แมคโดนัลด์ มิชชันนารี

คณะอเมริกันเพรสไบทีเรียน และเคยเป็นกงสุลอเมริกันประจำกรุงเทพฯ ต้นสมัยรัชกาลที่ ๓ อ้างถึงคำกล่าวของสมเด็จพระยาพระบรมมหาราชวีรยศ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ที่สนทนากับ George F Seward กงสุลใหญ่อเมริกันที่ไปประจำกรุงเทพฯ ตอนหนึ่งว่า "...สยามไม่ถูกบีบบังคับลงโทษโดยอำนาจปืนของอังกฤษและฝรั่งเศส อย่างเช่นจีน แต่ประเทศถูกเปิดโดยมิชชันนารี..."²⁷⁷

อนึ่ง เนื่องจากการปฏิบัติพันธกิจของมิชชันนารีตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดและอุดมคติของตนเอง อีกทั้งยังเข้ามาปฏิบัติกิจกรรมท่ามกลางบริบททางสังคมไทย ซึ่งมีลักษณะเฉพาะทางสังคม และมีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมด้านต่าง ๆ มาตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้นการเข้ามาของมิชชันนารีในช่วงสมัยนี้ จึงพิจารณาได้ว่าเป็น "ปัจจัย" หนึ่งในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าว อย่างไรก็ตาม การถ่ายทอด "อุดมการณ์ใหม่" ลงสู่สังคมไทยที่มิชชันนารีถือว่าเป็นแหล่ง "อุดมการณ์เก่า" ย่อมมีปฏิกริยาทั้งตอบรับและโต้กลับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากวัดความสำเร็จของมิชชันนารีในการชักนำคนในสังคมไทยไปนับถือคริสต์ศาสนานั้น นับเป็นสิ่งที่ได้ผลน้อยมากและมิชชันนารีเป็นกลุ่มชนที่แสดงตนเป็น "ศัตรู" ทางศาสนาในสังคมไทยอย่างแจ่มชัด แต่มิชชันนารีกลับได้รับการกล่าวขานถึงบทบาทของตนในสังคมไทยด้วยทัศนคติที่ดี ปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นประเด็นสำคัญที่ต้องวิเคราะห์ถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมิชชันนารีโปรเตสแตนต์กับสังคมไทย เพื่อความกระจ่างชัดในการรับวิทยาการตะวันตกของสังคมไทยในช่วงสมัยนั้น และอาจเป็นแนวทางที่จะช่วยให้เข้าใจถึงทิศทางการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยมองบทบาทของชนชั้นผู้ปกครองและการถ่ายทอดโลกทัศน์ใหม่ลงสู่สามัญชน ขณะที่มิชชันนารีเองได้คลุกคลีอย่างใกล้ชิดกับผู้คนทั้งสองชนชั้นนี้ด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁷⁷McDonald, *Siam :its Government, Manners, Customs, . . .*, p. 180. "Siam has not been disciplined by English and French guns as China, ut the country had been opened by missionaries"